

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Karistusõiguse osakond

Liset Rohi

**LÄHISUHTEVÄGIVALLA ÕIGUSLIKUST REGULATSIOONIST EESTIS:
HETKESEIS JA PERSPEKTIIVID**

Magistritöö

Juhendaja
Dr iur Silvia Kaugia

Tartu
2021

Sisukord

Sissejuhatus	4
1. Lähisuhtevägivalla olemus, riskifaktorid ja tagajärjed.....	10
1.1. Lähisuhtevägivalla olemus	10
1.1.1. Lähisuhtevägivalla mõiste ja liigid.....	10
1.1.2. Lähisuhtevägivalla spetsiifika	16
1.2. Lähisuhtevägivalla riskifaktorid ja tagajärjed	21
1.2.1. Lähisuhtevägivalla riskifaktorid	21
1.2.2. Lähisuhtevägivalla tagajärjed	24
2. Lähisuhtevägivalla statistikast ja regulatsioonist Eestis ja välismaal.....	30
2.1. Eesti statistikast ja regulatsioonist.....	30
2.1.1. Siseriiklikud õigusaktid	34
2.1.2. Istanbuli konventsioon.....	45
2.2. Ülevaade välisriikide statistikast ja regulatsioonidest	52
2.2.1. Leedu lähisuhtevägivalla statistikast ja regulatsioonist.....	52
2.2.2. Poola lähisuhtevägivalla statistikast ja regulatsioonist.....	65
Kokkuvõte	77
Abstract.....	84
Kasutatud kirjandus	86
Kasutatud õigusaktid	91
Siseriiklikud õigusaktid	91
Euroopa Liidu õigusaktid	92
Leedu õigusaktid.....	92
Poola õigusaktid	93
Kasutatud kohtupraktika.....	93
Riigikohtu praktika	93

Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika	94
--	----

Sissejuhatus

Euroopa Põhiõiguste Ameti (edaspidi FRA) värsketel andmetel on viimase viie aasta jooksul füüsilise vägivalla ohvriks langenud 18% eestlastest: viiendik meestest ja 16% naistest; viimase aasta jooksul aga kümnendik meestest ja 9% naistest. Seejuures on peaaegu pooltel (45%) juhtudest vägivallatsejaks olnud pereliige või sugulane: 58% naisohvrite suhtes toime pandud tegudes ja 33% meesohvrite suhtes toime pandud tegudes. Sellega on Eesti kogu Euroopas lähisuhtevägivalla leviku poolest esikohal.¹ Möödunud aastal suri Eestis lähisuhtevägivalla tagajärjel ka rekordarv inimesi – 16 (võrdluseks: 2019. aastal 5 inimest), vaatamata sellele, et kuritegude hulk üldiselt langes 5% võrra² ning lähisuhtevägivalla kuritegude hulk 3% võrra³. Rahasse hinnatuna läheb lähisuhtevägivald Eesti riigile aastas maksma 116,5 miljonit eurot⁴.

Kuigi suur osa vägivallast on varjatud ega jõua politsei ega teiste asutuste vaatevälja⁵, on kirjeldatud statistika pinnalt selge, et lähisuhtevägivallaga seotud juhtumite menetlemine moodustab arvestatava osa eelkõige karistusõiguse, kuid ka näiteks perekonnaõiguse valdkonnas praktiseerivate juristide ja teiste spetsialistide tööst. 2017. aastal tegeles valdav osa (71–85%) tegevjuristidest oma igapäevatöös lähisuhtevägivalla juhtumitega, enim politseiuurijad ja prokurörid, kes on juhtumite kasvuga seoses täheldanud ka muutusi igapäevatöös⁶. Lähisuhtevägivalla ja lastega seotud vägivalla ennetamine on seatud riiklikeks prioriteetideks. See omakorda on politseis, prokuratuuris ja teistes abistavates asutustes tingitud töökoormuse

¹ The Fundamental Rights Survey. Euroopa Põhiõiguste amet 2021. – <https://fra.europa.eu/en/data-and-maps/2021/frs?fbclid=IwAR0cWUGAvfleuj676v1N8v3Colz9fAu119DQQxVTO54DTpjxJ822VoaPmKg> (15.04.2021).

² Tuulik, M. Kuritegevus vähenes eelmisel aastal viis protsenti. Justiitsministeerium 2021. – <https://www.just.ee/et/uudised/kuritegevus-vahenes-eelmisel-aastal-viis-protsenti> (12.04.2021).

³ Perevägivald ja ahistamine. Tallinn: Justiitsministeerium. – <https://www.kriminaalpoliitika.ee/kuritegevus2020/perevagivald-ja-ahistamine/?fbclid=IwAR0Xr-wIvz3sqOZEDotwk9H-c59ccMx1wyOHToi7Cha80oxlxj8PfkfERmA> (25.04.2021).

⁴ Pettai, I., Tiit, E., Ruubel, L., Rist, J., Laidmäe, V. Perevägivalla hind Eestis. Tallinn: Eesti Avatud Ühiskonna Instituut 2016, lk 11. – http://media.voog.com/0000/0035/2397/files/7_V%C3%A4givalla%20hind%20%20L%C3%B5ppraport.pdf (23.02.2021).

⁵ Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015–2020. Tallinn: Justiitsministeerium 2015, lk 7. – https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/vagivalla_ennetamise_strateegia_aastateks_2015-2020.pdf (25.02.2021).

⁶ Pettai, I., Kaugia, S., Narits, R. Õigusloomes on Eestil arenguruumi – Riigikogu Toimetised nr 38/2017, lk 200–201. – <https://rito.riigikogu.ee/wordpress/wp-content/uploads/2018/12/%C3%95igusloomes-on-Eestil-arenguruumi.-Pettai-Kaugia-Narits.pdf> (23.02.2021).

kasvu, millega toimetulek on olnud keeruline. Teema prioriteediks kuulutamisega pole aga kaasnenud süsteemset muutust lähisuhtevägivalla ennetamisel.⁷

Tänaseks on ÜRO andmetel lähisuhtevägivalla seadus vastu võetud 140 riigis⁸. Enamik riike aga loodavad olemasoleva seadusandluse peale ka siis, kui see sisaldab lünki, mis võimaldavad vägivallatsejal vastutusest kõrvale hiilida, eriti olukorras, kus kannatanu temast sõltub⁹. Eesti on rahvusvahelisse loetellu kantud ühena riikidest, kus lähisuhtevägivalla seadus puudub¹⁰, vaatamata sellele, et meie karistusseadustiku (edaspidi KarS) § 121 lg 2 p 2 vastuvõtmisega 2015. aasta alguses kriminaliseeriti kehaline väärkohtlemine lähi- või sõltuvussuhtes ning sama seaduse § 58 p 4 kohaselt on iga karistusseadustikus sätestatud süüteo eest mõistetavat karistust raskendavaks asjaoluks süüteo toimepanemine muu hulgas perekondlikus sõltuvussuhtes¹¹.

Erialakirjanduses on eraldi lähisuhtevägivalla seaduse puudumine välja toodud ühe võimaliku põhjusena, miks Eesti tegeleb peamiselt vägivalla tagajärgede, mitte ennetamisega. Seejuures selgus 2017. aastal läbi viidud uuringust, et Eesti tegevjuristide valmisolek lähisuhtevägivalla seaduseks on arvestatavalt kõrge. Uuringus osalenud juristid näevad eraldi seaduse loomisest kasu asutustevahelise koostöö korraldamisel (77–86% vastanutest), varajase ennetamise tagamisel ja raskete juhtumite ärahoidmisel (68–84%) ning 2/3 vastanute jaoks on oluline perevägivalla korduva iseloomu arvesse võtmine ja perevägivalla spetsiifika väljatoomine eraldi seaduse abil.¹²

Samuti tõstab pead kodanike huvi lähisuhtevägivalla ulatuslikuma juriidilise reguleerimise vastu. 2020. aastal algatas MTÜ Emale eesotsas Ann Vooluga rahvaalgatuste veebikeskkonnas petitsiooni lähisuhtevägivalla süsteemseks juriidiliseks reguleerimiseks, kuivõrd algataja hinnangul puuduvad Eestis muuhulgas seadused emotsionaalse ja majandusliku vägivalla reguleerimiseks. Kuna algatus ei kogunud seatud tähtjaks vajalikku tuhandet allkirja, peatas

⁷ Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015–2020, lk 8. –

https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/vagivalla_ennetamise_strateegia_aastateks_2015-2020.pdf (25.02.2021).

⁸ Facts and Figures. UN Women, märts 2021. – <https://www.unwomen.org/en/what-we-do/ending-violence-against-women/facts-and-figures> (22.02.2021).

⁹ Sawe, B. E. Countries Without Laws Against Domestic Violence. World Atlas 15.08.2018. – <https://www.worldatlas.com/articles/nations-without-domestic-violence-regulation.html> (25.02.2021).

¹⁰ Sawe, B. E.

¹¹ Karistusseadustik. – RT I, 10.07.2020, 18.

¹² Pettai, I., Kaugia, S., Narits, R. Riigikogu Toimetised 38/2017, lk 199–200.

autor petitsiooni, kuid juba antud 497 allkirja säilitati juhuks, kui algatus aasta jooksul taasavatakse.¹³ Pole täpselt teada, kas petitsiooni edutus oli tingitud vähesest huvist või vähesest turundamisest. Minule jäi eelkõige silma, et petitsiooni õigusloomelised taotlused jäid ebaselgeks. Kuigi nimetatud algatus kandis pealkirja Lähisuhtevägivalla seadus, ei selgunud selle sisust, kas autor taotleb eraldi tervikliku lähisuhtevägivalla seaduse loomist või juba olemasolevate seaduste, eelkõige karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku (edaspidi KrMS)¹⁴, perekonnaseaduse (PKS)¹⁵ ja lastekaitse seaduse (LasteKS)¹⁶ täiendamist üksikute sätetega. See tõsiasi omakorda iseloomustabki tabavalt lähisuhtevägivalla juriidilise reguleerimise ning potentsiaalse seadusandluse ümber lohkavat segadust, mis pole tänaseks päevaks kadunud, vaatamata sellele, et lähisuhtevägivallast räägitakse pidevalt.

Õiguspraktikute seas läbi viidud uuringu tulemused ning rahvaalgatuse juba allkirjastanud isikute arv näitavad, et Eesti ühiskonnas on arvestatav hulk inimesi, kes sooviksid lähisuhtevägivalla valdkonnas jõulisemat sekkumist just seadusandluse tasandil. Tähelepanu väärib, et lisaks tavakodanikele, kes tajuvad lähisuhtevägivalda Eesti ühiskonnas kriitilise probleemina, kuid ei pruugi mõista seaduste loomise ja vastuvõtmise juriidilist poolt, on lähisuhtevägivalla seaduse loomise poolt ka hulk õigusvaldkonna spetsialiste.

Tartu Ülikooli sotsiaalteaduste valdkonna emeriitprofessor Raul Narits on öelnud: „Rõhutan veelkord, et see on seadusõigusel põhinev õiguskord, kus seadused on kohustatud peegeldama rahva vaimu.“. Mõistagi ei piisa uue seaduse loomiseks ja vastuvõtmiseks aga ainult rahva arvamusest. Pädev õigusloome töögrupp peab kaasama esiteks valdkonna asjatundjaid, teiseks juriste ning kolmandaks keeletundjaid ja filolooge. Hea seaduse loomiseks on vaja valdkonda, mida reguleerima hakatakse, väga täpselt ja põhjalikult tunda. Seejärel on tarvis uuele seadusele leida ka sobiv koht teiste seas.¹⁷ Seega ei saa seaduse loomise kasuks otsustada, veelgi enam aga seaduse teksti koostada kiiresti ja läbi mõtlemata.

¹³ Vool, A. Lähisuhtevägivalla seadus. Rahvaalgatus 05.05.2020. – <https://rahvaalgatus.ee/initiatives/8ddd0f0c-6df5-43b1-911e-0cc398d2b5ad> (23.02.2021).

¹⁴ Kriminaalmenetluse seadus. – RT I, 29.12.2020, 10.

¹⁵ Perekonnaseadus. – RT I, 27.10.2020, 15.

¹⁶ LasteKS. – RT I, 12.12.2018, 49.

¹⁷ Narits, R. Eesti õiguskord ja väärtusjurisprudents. – Juridica nr 1998/1, lk 2–6. – https://juridica.ee/article_full.php?uri=1998_1_eeesti_iguskord_ja_v_rtusjurisprudents (03.03.2021).

Arvesse tuleb võtta sedagi, et üks olulisematest praktilistest eesmärkidest Eesti õigusloomes on vähendada õigusloome mahtu. Võrreldes varasemate arengusuundadega on aastani 2030 kehtivates õiguspoliitika põhialustes veelgi selgemalt rõhutatud põhimõtet, mille kohaselt õigusloome pole esimene, vaid viimane abinõu probleemide lahendamisel.¹⁸ Seetõttu on isegi olukorras, kus kodanikud ja märkimisväärne hulk juristegi pooldab lähisuhtevägivalla seaduse loomist, põhjendatud küsida, kas seadus ikka on kõige sobivam vahend võitlemaks lähisuhtevägivalla kui probleemse nähtuse vastu ühiskonnas.

Näen siin vastuolusid täis probleemi, mille lahendus ei tohi jääda sõltuma pelgalt sellest, millise huvigrupi väärtushinnangud rohkem kõlapinda leiavad. Kuigi ühiskondlike murekohtade adresseerimine on kahtlemata üks õigussüsteemi ning, veelgi enam, karistusõiguse kesketest ülesannetest, ei ole uue seaduse loomine ja vastuvõtmine kaugeltki mitte ainsaks lahenduseks. Seni on Eestis lähisuhtevägivalla vastu võideldud näiteks arengukavade, teavitustöö, meediakajastuste, abi pakkuvate asutuste reklaamimise ning erinevatele ametiasutustele (näiteks politseile, prokuratuurile) suunatud tööjuhistega.

Minu hinnangul ei ole aga võimalik kaalutletult otsustada, kas Eestis peaks lähisuhtevägivalla seadus loodama või mitte, praeguses olukorras, kus pole isegi selge, mida üks lähisuhtevägivalla seadus endast õigupoolest kujutab. Poliitikas ja filosoofias on kasutusel termin „olemuslikult vaieldav mõiste“ (*essentially contested concept*) ehk mõiste, mis on debatis keskse tähtsusega, kuid millele on omistatud mitmeid erinevaid tähendusi¹⁹. Debati praeguses etapis on üheks selliseks mõisteks lähisuhtevägivalla seadus. Sellises debatis ei räägi osapooled ühest ja samast asjast, mistõttu võib arutelu taanduda pelgalt osalejate isiklike vaadete läbisurumiseks, eriti kui tegemist on emotsionaalselt laetud teemaga. Seetõttu uuringi magistritöös, millest üldse käib jutt, kui kõne all on lähisuhtevägivalla seadus.

Käesolev töö aitab lähisuhtevägivalla seaduse loomise debatti kindlasti elavdada, kuid ka selgemaks muuta, sisustada ning näitlikustada. Magistritöö eesmärk on saada kahe välisriigi näitel teada, mida kujutab endast lähisuhtevägivalla seadus. Otsin vastuseid küsimustele,

¹⁸ Riigikogu otsuse „Õiguspoliitika põhialused aastani 2030“ eelnõu seletuskiri. Tallinn: Justiitsministeerium 2020, lk 7, 24 jj. – https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/oiguspoliitika_pohialused_aastani_2030_sk_luhike_version.pdf (23.02.2021).

¹⁹ Garver, E. Rhetoric and Essentially Contested Arguments. *Philosophy and Rhetoric* 1978 vol 11 nr 3, lk 168.

milliseid teemasid käsitleb lähisuhtevägivalla seadus, kuidas on see seadus üles ehitatud ning kui üldine või detailne on selles sisalduv regulatsioon. Võrdlen välisriikide lähisuhtevägivalla seadusi Eesti regulatsiooniga, samuti kaalun Eestis eraldi lähisuhtevägivalla loomise poolt- ja vastuargumente. Analüüsin, mida on välisriikide lähisuhtevägivalla seadustes sellist, mis võiks meie õiguskorrale pakkuda kasutegureid lähisuhtevägivalla juhtumite tõhusamaks menetlemiseks. Regulatsioonide võrdlusel kaasan lisaks lähisuhtevägivalla seadustele ka välisriikide karistusseadused, kuivõrd minu töö lähtekoht on võrsunud karistusõiguslikust perspektiivist. Lähisuhtevägivalla teemal vaid lähisuhtevägivalla seaduse analüüsimine tunduks liialt kontekstist välja rebitud, seda enam, kui karistusseadused on kättesaadavad. Kogu teemakäsitluse vältimatuks eelduseks on muu hulgas ka lähisuhtevägivalla olemuse ja spetsiifika teoreetiliste seisukohtade avamine ning ülevaate andmine nii Eesti kui uuritavate välisriikide statistikast ning uuringutest.

Seatud eesmärgi täitmiseks olen lähemalt tutvunud Leedu ja Poola lähisuhtevägivalla seadustega, neid kirjeldanud ning analüüsinud, samuti võrrelnud neid Eestis juba olemasolevate regulatsioonidega. Uurimiseks valisin just need riigid, kuna kõigist riikidest, kus on vastu võetud spetsiifiline lähisuhtevägivalla seadus, on Leedu ja Poola Eestiga nii sarnases juriidilises sfääris (Mandri-Euroopa õigusruumis) kui ka kultuurilises ja geograafilises ruumis. Leedu ja Poola kasuks otsustamisel mängis olulist rolli ka nende riikide seaduste ingliskeelsete versioonide kättesaadavus.

Magistritöö näol on tegemist kvalitatiivse uuringuga, mis muu hulgas tugineb teoreetilises osas ka varasemate uuringute kvantitatiivsetele tulemustele. Magistritöös on kombineeritud erinevaid uurimismeetodeid. Seaduste puhul on tõlgendusmeetodi abil uuritud seaduste väljatöötamise materjale. Kogutud andmed on lahti mõtestatud interpreteerimise meetodi abiga. Keskkel kohal ongi magistritöös mitme riigi õiguslike regulatsioonide probleemikeskne võrdlev analüüs.

Magistritöö on jaotatud kahte suuremasse peatükki, mis omakorda jagunevad alapeatükkideks. Esimene peatükk käsitleb lähisuhtevägivalla mõistet, liike ja eriomast spetsiifikat (ptk 1.1.1.) ning avab nähtuse probleemsust riskifaktorite ja tagajärgede kirjeldamise teel (ptk 1.1.2.). Teine peatükk käsitleb lähisuhtevägivalla juhtumeid puudutavaid regulatsioone ning vähemal määral ka statistikat. Ptk 2.1. keskendub Eestile, eraldades seejuures teineteisest siseriiklikud materiaal- ja menetlusõiguslikud aktid (ptk 2.1.1.) ning Istanbuli konventsiooni (ptk 2.1.2.), mis on

lähisuhtevägivalda reguleerivatest Eestis kehtivatest rahvusvahelistest õigusaktidest keskne. Ptk 2.2. käsitleb välisriikide statistikat ja regulatsioone, võrreldes neid ühtlasi Eesti regulatsiooniga. Leedu karistusõigusliku regulatsiooni ja lähisuhtevägivalla spetsiaalseaduse analüüs on ptk-s 2.2.1 ning analoogne lähenemine Poolale ptk-s 2.2.2. Lähisuhtevägivalla seaduse loomise poolt- ja vastuargumente käsitletan töös lühivalt. Töö ülesehitusel on silmas peetud taotlust liikuda teemadega üldiselt spetsiifilisemale.

Töö kirjutamisel kasutasin allikatena nii eesti- kui ingliskeelset teemakohast õiguslast kirjandust: peamiselt uuringuid ja nende raporteid ning õigusväljaannetes avaldatud artikleid. Seejuures eelistasin võimalikult hiljutisi andmeid ja kirjutisi, kuivõrd lähisuhtevägivald on viimastel aastatel aktuaalne olnud nii meediakajastuse kui ka probleemiga tegelevate asutuste töökorralduse seisukohast, mis on eelduslikult endaga kaasa toonud palju muutusi nii üldises suhtumises kui ka juhtumite menetlemisel. Allikaid valisin ning rakendasin töösse allikakriitiliselt, eelkõige tulenevalt terminite (vägivald, lähisuhtevägivald) hägususest uuritavas valdkonnas ning sotsioloogilistes kirjutistes leiduvatest ebatäpsustest selles, mis puudutab õiguslikke lähenemisi ja mõisteid. Eesti ja välisriikide regulatsioonide analüüsimisel kasutasin töös siseriiklikke õigusakte, seaduseelnõude seletuskirju, seaduste kommentaare, kohtupraktikat, rahvusvahelisi õigusakte ning välismaiseid õigusakte.

Magistritöö märksõnadeks on karistusõigus, kriminaalpreventsioon, perevägivald, seadusandlus, õigusloome.

1. Lähisuhtevägivalla olemus, riskifaktorid ja tagajärjed

1.1. Lähisuhtevägivalla olemus

1.1.1. Lähisuhtevägivalla mõiste ja liigid

Lähisuhtevägivalla olemuse all pean käesolevas töös silmas eelkõige lähisuhtevägivalla mõistet ning ainuomast spetsiifikat, kuid mainin ka lähisuhtevägivalla liike. Lähisuhtevägivald on mitmetahuline nähtus, hõlmates sotsiaalseid, psühholoogilist, meditsiinilist ning kahtlemata ka juriidilist sfääri²⁰. Kogu ptk 1.1. keskendub eelkõige lähisuhtevägivalla juriidilisele, sotsiaalsele ning psühholoogilisele sfääri, tuues seeläbi esile, mis eristab lähisuhtevägivalda teistest kuritegudest sedavõrd, et eraldi lähisuhtevägivalla seaduse loomise küsimus üldse arutluse alla seadmist väärt on.

Koduseinte vahel aset leidvast vägivallast rääkides on kasutusel mitmeid erinevaid termineid: perevägivald, koduvägivald, lähisuhtevägivald, paarisuhtevägivald. Erinevad terminid võivad osaliselt kattuda ning osaliselt erineda. Näiteks on ilmne, et kui vanem tarvitab vägivalda lapse suhtes, on see küll pere- või koduvägivald, kuid mitte paarisuhtevägivald. Kuivõrd Eesti õiguspraktikas on pereliikmete vahel või kodus aset leidev vägivald relevantne eelkõige karistusõiguses, eelistan terminit „lähisuhtevägivald“. Nimelt on karistusseadustik määratlenud, et just lähisuhe on kehalise väärkohtlemise puhul karistust raskendavaks asjaoluks (KarS § 121 lg 2 p 2). Seega kasutan töös läbivalt mõistet lähisuhtevägivald, pidades selle all silmas sama, mida on naistevastase vägivalla ja perevägivalla ennetamise ja tõkestamise Euroopa Nõukogu konventsioonis (nn Istanbuli konventsioon)²¹ väljendatud terminiga perevägivald.

Istanbuli konventsioonis on defineeritud, et perevägivald on igasugused füüsilise, seksuaalse, psüühilise ja majandusliku vägivalla aktid, mis leiavad aset perekonnas või koduseinte vahel või endiste või praeguste abikaasade või partnerite vahel, sõltumata sellest, kas vägivallaakti toimepanija elab või on elanud ohvriga samas asukohas²². Kuigi esmapilgul võib selline

²⁰ Pettai, I., Narits, R., Kaugia, S. Perevägivalla juriidilise regulatsiooni hetkeseis ja perspektiiv Eesti õiguspraktikute küsitluse põhjal. – Juridica nr 2015/9, lk 645–658. – https://juridica.ee/article_full.php?uri=2015_9_perev_givalla_juriidilise_regulatsiooni_hetkeseis_ja_perspektiiv_eeesti_igusprikutute_k_sitlu (03.03.2021).

²¹ Euroopa Nõukogu 11.05.2011 naistevastase vägivalla ja perevägivalla ennetamise ja tõkestamise konventsioon. – RT II, 26.09.2017, 2.

²² Seletuskiri Euroopa Nõukogu naistevastase vägivalla ja perevägivalla ennetamise ja tõkestamise konventsiooni juurde. Eesti Naisteühenduste Ümarlaud SA 2016, lk 8–9. – http://www.enu.ee/lisa/611_Istanbuli%20seletuskiri.pdf (01.03.2021).

definiitsioon tunduda liiga üldine, võtab see minu hinnangul adekvaatselt kokku lähisuhtevägivalla kõikehõlmavuse ja valdkonnaülesuse.

Konventsiooni koostajad täpsustavad, et ohvri ja vägivallatseja ühine eluase pole nõutav, kuivõrd vägivald võib jätkuda ka pärast suhte lõppu. Perevägivald, nagu ka lähisuhtevägivald, on sooneutraalsed terminid, mis hõlmavad mõlemast soost ohvreid ja vägivallatsejaid. Seejuures aga on Istanbuli konventsioon pühendatud ennekõike naistevastasele vägivallale, nagu nimetusestki nähtub, lähtuvalt statistikast, mille kohaselt on ca 80% ohvritest naised^{23,24} Konventsiooni definiitsioon hõlmab lisaks abielule ka kooselu ning kõik muud intiimsuhted, sõltumata bioloogilistest- või peresuhetest. Konventsiooni seletuskiri toob peamiste vägivalla liikidena välja vägivalla praeguste või endiste partnerite vahel (s.o paarisuhtevägivald) ning põlvkondadevahelise vägivalla, mis leiab tavaliselt aset vanemate ja laste vahel. Paarisuhtevägivald sisaldab füüsilist, seksuaalset, psühholoogilist või majanduslikku vägivalda praeguste või endiste abikaasade või partnerite vahel. Põlvkondadevaheline vägivald sisaldab füüsilist, seksuaalset, psühholoogilist ja majanduslikku vägivalda lapse või vanemate vastu või sellist vägivalda mis tahes erinevatest põlvkondadest kahe või enama pereliikme vahel. Siingi pole ühine eluase nõutav.²⁵

Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni (edaspidi ÜRO) lähisuhtevägivalda tutvustaval veebilehel on loetletud lähisuhtevägivalla liigid. Lisaks füüsilisele, seksuaalsele, majanduslikule ja psühholoogilisele vägivallale nimetab ÜRO ka emotsionaalset vägivalda ja jälitamist. Viimane kujutab endast mistahes käitumismustrit, millel puudub legitiimne eesmärk ja mille kavatsus on ohvrit ahistada, tüüdata või terroriseerida. Tüüpilised jälitamise juhtumid on korduvad telefonikõned, posti teel saadetud soovimatud kirjad või kingitused, jälgimine töö juures, kodus ja muudes kohtades, kus ohver jälitajale teadaolevalt tihti viibib. Selline jälitamine tavaliselt eskaleerub ajas.²⁶ Minu hinnangul sobituks jälitamine ilusti ka psühholoogilise vägivalla alla.

Psühholoogiline vägivald võib seisneda näiteks hirmu põhjustamises, ähvardustes füüsiliselt liiga teha endale, ohvrile või lastele, vara või koduloomade kahjustamises, nn mõttemängudes või ohvri isoleerimises sõpradest või pereliikmetest, töö- või kooliskäimisest. ÜRO on psühholoogilise vägivalla kõrval välja toonud emotsionaalse vägivalla mõiste, mis hõlmab lisaks

²³ Justiitsministeerium. Perevägivald ja ahistamine.

²⁴ Istanbuli konventsiooni seletuskiri, lk 8–9.

²⁵ Istanbuli konventsiooni seletuskiri, lk 8–9.

²⁶ What Is Domestic Abuse? Ühinenud Rahvaste Organisatsioon. – <https://www.un.org/en/coronavirus/what-is-domestic-abuse> (17.04.2021).

eelnevale ohvri eneseväärtuse õõnestamise pideva kriitikaga, ohvri võimete alavääristamise, solvavate nimedega kutsumise ja muu verbaalse väärkohtlemise, samuti ohvri ja tema laste vaheliste suhete kahjustamise. Emotsionaalse vägivalda tundemärkideks on näiteks solvangud, alandamine, usaldamatus, armukadedus ja ohvri suhtes omanditunde väljendamine, ohvri tegevuste jälgimine, pere rahade kontrollimine või raha jagamisest keeldumine, ohvri karistamine kiindumuse äravõtmisega ja ootus, et ohver küsiks kõigeeks luba.²⁷ Tundub, et psühholoogilise ja emotsionaalse vägivalda vaheline piir on üpris hägune, mistõttu on neid minu hinnangul põhjendatud käsitleda ühisnimetaja all.

Füüsiline vägivald võib väljenduda partnerile haiget tegemises löömise, peksmise, põletamise, haaramise, näpistamise, tõukamise, kägistamise, juuste tirimise ja hammustamisega, kuid ka näiteks arstiabi keelamises või uimastite tarvitamisele sundimises. Füüsilise vägivalda tundemärkide alla on ÜRO paigutanud ka esemete viskamise, seinte peksmise, partneri hülgamise ohtlikus või tundmatus kohas, hulljulge liiklemisstiiliga hirmutamise, relvaga ähvardamise, kodust lahkuma sundimise, kodus kinni hoidmise, politseisse helistamise takistamise, ohvri laste kahjustamise ja jõu kasutamise seksuaalakti käigus.²⁸ Istanbuli konventsiooni kontekstis on füüsiline vägivald defineeritud läbi kehaliste kahjustuste, mis tulenevad vahetu ja seadusega lubamatu füüsilise jõu tarvitamisest²⁹.

Majanduslik vägivald seisneb ÜRO andmetel ohvri muutmises vägivallatsejast majanduslikult sõltuvaks või katses seda teha nii, et finantsvahendid on täielikult vägivallatseja kontrolli all. Majanduslikult vägivaldne inimene võib näiteks piirata ohvri ligipääsu rahale või keelata tal käia koolis või tööl.³⁰

Seksuaalne vägivald kätkeb endas partneri sundimist võtma osa seksuaalaktist ilma viimase nõusolekuta. Seksuaalsele vägivaldale viitavateks märkideks võivad olla partneri süüdistamine petmises, tihtiesinev armukadedus, soov, et partner riietuks seksikalt, seksuaalse sisuga solvangud, seksuaalaktidesse sundimine või manipuleerimine, kinnihoidmine vahekorra ajal, seksi nõudmine haigelt või väsinud partnerilt või pärast tema suhtes vägivalda tarvitamist, seksi ajal partnerile haiget tegemine, kõrvaliste isikute kaasamine seksuaalaktidesse ning partneri

²⁷ What Is Domestic Abuse? ÜRO.

²⁸ What Is Domestic Abuse? ÜRO.

²⁹ Istanbuli konventsiooni seletuskiri, lk 37.

³⁰ What Is Domestic Abuse? ÜRO.

seksiga seonduvate tunnete ignoreerimine.³¹ Istanbuli konventsiooni kontekstis on seksuaalse vägivalla terminiga hõlmatud kõik seksuaalsete tegevuste vormid, mis pannakse toime tahtlikul moel ilma teise inimese vabatahtliku nõusolekuta. Sellised tegevused võivad olla nii penetratiivsed, kasutades sisenemiseks mõnd kehaosa või eset, kui ka mittepenetratiivsed.³²

Mõni vägivaldne käitumine kuulub mõistagi mitme vägivallaliigi alla. Näiteks ähvardus kahjustada ohvri vara on ühtaegu psühholoogiline, nagu ÜRO veebilehel kirjas, kuid hõlmab endas ka märkimisväärset majandusliku vägivalla komponenti. Relva või kehavigastustega ähvardamine on korraga nii füüsiline vägivald kui ka psühholoogiline või emotsionaalne vägivald, kuna kätkeb endas ohvris hirmu põhjustamist, seejuures aga otsest füüsilist kontakti ei pruugi osapoolte vahel ähvardamise käigus tekkida. Jõu kasutamine seksuaalakti käigus on selgelt nii füüsiline kui ka seksuaalne vägivald. Armukadedus on üheaegselt nii seksuaalse- kui psühholoogilise vägivalla tundemärk. Selge on seegi, et füüsilise või kontaktse seksuaalse vägivallaga kaasneb alati ka emotsionaalse või psühholoogilise vägivalla komponent. Vägivalla mõiste on seega lai ning hõlmab endas väga erinevaid käitumismustreid.

Ka Eesti elanikkonna jaoks on lähisuhtevägivalla mõiste üsna lai, hõlmates nii paarisuhteid (elukaaslased ja abikaasad), laste ja nende vanemate vahelisi kui ka vanavanemate ja teiste täiskasvanud lähisugulaste suhteid, sh õdede-vendade suhteid. Paarisuhtevägivallaks peab elanikkond mitmeid erinevaid füüsilist ja vaimset vägivalda sisaldavaid olukordi. Nii pidas 2014. aastal enamik vägivallaks teise inimese löömist (96%), tapmisega ähvardamist (93%), füüsilise jõuga kinnihoidmist (91%), suguühte pealesundimist (87%), haiget tegemisega ähvardamist (83%) ja ka iseenda tapmisega ähvardamist (75%), pidevat mõnitamist, solvamist ja kritiseerimist (75%), teisele kuuluvate väärtuslike asjade tahtlikku lõhkumist (77%), teise keelamist käia tööl, koolis või täiendkoolitustel (69%). Mitmetähenduslikuna mõisteti partnerile võlgade tekitamist, mida pidas vägivallaks 50%, samuti partneri pangakaardi enda kätte võtmist ja ostude piiramist (62%) ning sõpradega suhtlemise keelamist (55%). Küllalt suur osa elanikest (30–40%) leidis, et viimati nimetatute näol on tegemist lihtsalt ebameeldivate olukordadega. Füüsilisse vägivalda suhtusid naised ja mehed sarnaselt, kuid vaimset vägivalda sisaldavate situatsioonide osas olid naised meestest oluliselt tundlikumad: kaks kolmandikku naistest pidas praktiliselt kõiki neid

³¹ What Is Domestic Abuse? ÜRO.

³² Istanbuli konventsiooni seletuskiri, lk 38.

olukordi vägivallaks, meestest aga 57%.³³ 2019. aastal elanikkonna seas läbi viidud sarnasest uuringust selgus aga, et kuigi näiteks seksuaalvahekorda vastu abikaasa või elukaaslase tahtmist peab vägivallaks 80% inimestest, siis segasemana näivad elatisraha maksmata jätmine (51%), ränk solvamine ja alandamine (51%) ning töö käimise keelamine (58%)³⁴. Siiski peab ka neid vägivallaks elanikkonnast üle poole, olgugi et napilt.

Eesti karistusseadustiku kontekstis on lähisuhtevägivalla tähendus kitsam kui Istanbuli konventsioonis ja elanikkonna silmis. Pere- ja paarisuhtevägivalla juhtumid on paigutatud eelkõige KarS § 121 lg 2 p 2 alla, mis reguleerib teise inimese tervise kahjustamist või valu tekitavat kehalist väärkohtlemist, kui selline tegu on toime pandud lähi- või sõltuvussuhtes. Selge on see, et lähisuhtes toime pandud tegudena mõistetakse tavapärasest vestluses ka vägistamisi, tapmisi ja muid kuritegusid, kui need on toime pandud lähisuhetes. Küll aga pole lähisuhte nende kuritegude määratlemisel sedavõrd keskne kui § 121 lg 2 p 2 puhul. Samuti on kaheldav, et need kuriteod kõigis lähisuhtevägivalla statistika analüüsides kajastuvad.

KarS § 121 lg 2 p 2 reguleerib kehalist väärkohtlemist nii paarisuhtes kui ka erinevatest põlvkondadest lähedaste vahel. Lähisuhte on seaduse kontekstis kahe või enama inimese pere-, sugulus-, põlvnevus-, hõimlus- või armastussuhe, sõltumata sellest, kas nad jagavad elukohta. Sellisele suhtele on iseloomulik hoolitsus, usaldus, turvalisus, emotsionaalne tugi ning omavaheline tundeseotus. Lähisuhte võib, kuid ei pruugi sisaldada füüsilist lähedust.³⁵ Sõltuvussuhe on karistusseadustiku kontekstis selline, kus ühe isiku käitumisotsused on tingitud teise mõjust nii, et võim on isikute vahel asjakohastes aspektides jaotunud sedavõrd ebavõrdset, et üht isikut saab käsitleda teisele allutatuna, mistõttu ei käitu ta oma vabast tahtest lähtuvalt³⁶. Sõltuvussuhtes peab süüteo toimepanijal olema kannatanu üle reaalne võim, s.o võimalus teha talle kitsendusi, võtta ära hüvesid või pakkuda eeliseid. Tegemist peab olema enama kui lihtsalt autoriteediga. Olukorra hindamine eeldab vastamist küsimusele, kas kannatanu positsioon oli faktiliselt süüdistatava mõju all sel määral, et kannatanult võib tema olukorda, isikuomadusi ja enesekehtestamisvõimet silmas pidades eeldada kaalutletud alistumist süüdistatava tahtele.

³³ TNS Emor. Eesti elanikkonna teadlikkuse uuring soopõhise vägivalla ja inimkaubanduse valdkonnas. Uuringu aruanne. Tallinn: Sotsiaalministeerium 2014, lk 57. –

http://ift.ee/admin/upload/files/Elanike%20hoiakud%20soop%C3%B5hise%20v%C3%A4givalla%20ja%20inimkaubanduse%20valdkonnas2014_aruanne_TNS%20Emor_l%C3%B5plik.pdf (02.03.2021).

³⁴ Kaugia, S. Kuidas suhtuvad Eesti elanikud ja kohtunikud lähisuhtevägivalda. – Riigikogu Toimetised 42/2020, lk 193. – <https://rito.riigikogu.ee/wordpress/wp-content/uploads/2020/12/Kaugia.pdf> (27.04.2021).

³⁵ Sootak, J., Pikamäe, P. (koost). Karistusseadustik. Komm vlj. Tallinn: Juura 2021, § 121 komm. 9.3.2.

³⁶ RKKKo 3-1-1-109-10 p 16.1.

Selline sõltuvussuhe võib tekkida nii õiguslikult reguleeritud suhtes, näiteks vanema ja lapse vahel, kui ka õiguslikult reguleerimata suhtes.³⁷ Lisaks käsitleb karistusseadustik põgusalt perekondlikku sõltuvust KarS § 58 p 4 kontekstis, kus perekondlik side eeldab üldjuhul kas põlvnemise fakti või seadusest tulenevaid suhteid: abielu, ülalpidamiskohustust perekonnaseaduse 9. peatüki tähenduses vms³⁸. Seejuures hõlmab side § 58 p 4 kohaselt ka endisi pereliikmeid.

Riigikohus on 2020. aastal lähisuhtevägivalla mõistet KarS § 121 lg 2 p 2 tähenduses piiranud, täpsustades, et lähisuhte tuvastamisel ei saa piirduda vaid suhte vormiliste tunnuste sedastamisega ehk pere-, sugulus-, põlvnevus- vms suhte tuvastamisega. Viimasest tähtsam on kohtu hinnangul sisuline ühiseluline side inimeste vahel, mis võib, kuid ei pruugi alati hõlmata ka laste kasvatamist, ühist majapidamist jms. Oluline on tegelik sotsiaalne ja enamasti ka emotsionaalne side isikute vahel, mis tugineb näiteks vastutuse jagamisele, üksteisele toetumisele ning usaldusele, mis loob ja kindlustab suhtepoolte sotsiaalset turvatunnet. Vaid seetõttu on Riigikohtu hinnangul õigustatud sellisele suhtele täiendava karistusõigusliku kaitse andmine raskema sanktsiooni sätestamisega.³⁹

Ka Istanbuli konventsiooni seletuskirjas on täpsustatud, et just suhtega seonduv lähedus ja usaldus on need, mille tõttu on lähisuhte kuriteo raskendavaks asjaoluks, kuid konventsiooni sõnastuse kohaselt peab siseriiklik õigus siinkohal hõlmama minimaalselt nii endised kui praegused partnerid⁴⁰. Riigikohtu hinnangul aga ei saa lähisuhte olemasolu automaatselt järeldata varasema abielu või kooselu faktist, vaid pigem vastupidi: kui abielu või kooselu on lõppenud, tuleks lähtuda eeldusest, et lõppenud on ka lähisuhe. Mõõndes, et mõnel juhul võib lähisuhe jätkuda ka pärast lahkuminekut, tuleb see konkreetseid asjaolusid arvesse võttes igal üksikjuhtumil tuvastada.⁴¹ Minu hinnangul läheb Riigikohtu lähenemine siin Istanbuli konventsiooniga põhjendamatult vastuollu. Pole välistatud, et endiste partnerite vahel kunagi aset leidnud lähedussuhe on ajas muutunud sedavõrd, et ka osapooled ise ei pea enam suhte täiendavat karistusõiguslikku kaitset põhjendatuks. Sellisel juhul tuleks aga lähisuhte puudumine eraldi tuvastada. Automaatne eeldus, et lõppenud suhtel pole lähisuhte kvaliteeti, ei arvesta minu hinnangul piisavalt lähisuhtevägivalla spetsiifikaga.

³⁷ Sootak, J., Pikamäe, P., § 143/3.3.1.–3.3.3.

³⁸ Sootak, J., Pikamäe, P., lk 572 komm. 3.1.

³⁹ RKKKo 1-19-3377/32, pp 8–10.

⁴⁰ Istanbuli konventsiooni seletuskiri, lk 47.

⁴¹ RKKKo 1-19-3377/32 pp 8–10.

Kirjeldatud otsuses tegi kohus kindlaks, et süüdistatava ja kannatanu kooselu lõppes ligi kuus aastat enne kuriteosündmust ning kannatanu elas juba üle aasta uue elukaaslasega. Kannatanul ja süüdistataval olid ühised lapsed, kes elasid süüdistatava juures. Teo toimepanemise ajal vaidlesid kannatanu ja süüdistatav ühisvara jagamise üle, kuid muud kannatanu ja süüdistatava vahelist seotust tõenditest ei nähtunud. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi hinnangul ei olnud üksnes ühiste laste ja ühisvara olemasolu piisav, et rääkida osapoolte vahelisest lähisuhtest KarS § 121 lg 2 p 2 tähenduses. Seetõttu kvalifitseeriti süüdistatava tegu ümber KarS § 121 lg 1 järgi, kuigi seejuures süüdistatavale varasemas kohtuastmes mõistetud rahalist karistust ei kergendatud.⁴² Minu arvates viitab juba pelgalt ühiste laste olemasolu, kuid ka endiselt jagamata ühisvara, et osapoolte vahel oli lähisuhe. Lähisuhte eitamisel ei ole põhjendatud tugineda ka asjaolule, et ühel osapooltest on vahepeal tekkinud uus kaaslane. Minu arvates peaks lähisuhte mõistet vaatlema just vägivalla kontekstis, kus see mõiste keskseim on. Lähisuhtevägivalla puhul on tavapärane, et vägivallatseja võib pärssida teise osapoole võimalusi uue suhte loomiseks ning jätkata vägivallategudega ka siis, kui ohver on end romantiliselt sidunud kellegi teisega.

1.1.2. Lähisuhtevägivalla spetsiifika

Eelpool viidatud Riigikohtu lahend mainib, miks lähisuhtevägivald kui selline karistusseadusesse lisati. Nagu Riigikohus ütles, siis lähisuhtele täiendava karistusõigusliku kaitse andmine on õigustatud seetõttu, et lähisuhe loob ja kindlustab (või vähemalt peaks seda tegema) suhte osapoolte sotsiaalset turvatunnet⁴³. Sellega on seadusandja ja Riigikohus nentunud, et lähisuhetel ning lähisuhetes toime pandud süütegudel on eriomane spetsiifika. Sama on leitud ka õiguskirjanduses, nentides, et lähisuhtevägivalla mõistena kajastamine karistusseadustikus osutab tunnetatud vajadusele eristada lähisuhtevägivalda kui spetsiifilist nähtust ülejäänud vägivallavormidest⁴⁴.

Kahtlemata on lähisuhtevägivalla üheks eriomaduseks asjaolu, et tegemist on peidetud kuritegevusega. Suur osa vägivallast üleüldiselt on varjatud ega jõua politsei ega teiste asutuste vaatevälja. Seetõttu jääb ka enamik vägivallaohvritest õiguskaitseüsteemist ja tugiteenustest eemale. Varjupaikadesse jõuab vähem kui 1% ohvritest.⁴⁵ FRA hiljutise ohvriuuringu tulemustest

⁴² RKKKo 1-19-3377/32 pp 11–14.

⁴³ RKKKo 1-19-3377/32 p 10.

⁴⁴ Pettai, I., Narits, R., Kaugia, S. Juridica nr 2015/9, lk 645–658.

⁴⁵ Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015–2020, lk 7.

selgus, et viimase aasta jooksul on füüsilist vägivalda kogenud kümnendik eestlastest. 83% neist aga ütles, et vägivallajuhtumist ei antud politseile teada. Põhjustena toodi peamiselt välja, et juhtunud ei peetud piisavalt tõsiseks (45%) või juhtum lahendati iseseisvalt (37%). Tähelepanuta ei saa aga jätta ka vastanute veendumust, et politsei ei tee midagi (14%), ning protsessi ebamugavust (13%). Vähemal määral tunnistati ka hirmu kättemaksu ees (9%) ja usaldamatust politsei vastu (4%). 4% juhtudel teavitati mõnd teist asutust peale politsei. Muudel täpsustamata põhjustel jättis politseile juhtunust teavitamata 22%.⁴⁶

Oluline on tähele panna, et uuring käsitles küll põgusalt ka kodus aset leidvat ning pereliikmete- või sugulaste poolt toime pandud vägivalda, kuid keskendus üldises plaanis vägivallale üldisemalt. Samas aga on FRA nentinud, et lähisuhtevägivalla varjatud olemus on üks põhjustest, miks on tarvis edasi uurida lähisuhtevägivalla avalikuks toomise ning peatamise erinevaid võimalusi⁴⁷. FRA varasemast uuringust joonistus välja, et lähisuhtevägivald mõjutab paljusid naisi, kuid sellest jäetakse läbivalt teada andmata. Viiendik naistest oli kogenud füüsilist ja/või seksuaalset vägivalda praeguse või endise kallima poolt, kuid vaid 14% neist (Eestis 10%⁴⁸) pöördus pärast kõige tõsisemat juhtumit politseisse. Paarisuhtevägivalla ohvritest pöördus abistava asutuse poole vaid 33% ohvritest, mis on küll kõrgem kui nende ohvrite pöördumine, kelle suhtes pani vägivallateo toime keegi teine kui paarisuhte partner (26%), kuid uuringus on nenditud, et erinevus võib olla tingitud levinud asjaolust, et paarisuhtes kogevad ohvrid tavaliselt mitut vägivallaakti enne, kui kuriteost teada annavad.⁴⁹ Seevastu vägivald, mis ei ole toime pandud partneri poolt, jääb tavaliselt ühekordseks intsidendiks⁵⁰.

Veerand lähisuhtevägivalla kannatanutest on pärast kõige tõsisemat juhtumit politseisse mittepöördumise põhjusena maininud toonud häbi- ja piinlikkustunde juhtunu pärast⁵¹. 2014. aastal Eestis läbi viidud Emori uuringust nähtub, et 54% uuringust osalenutest olid kas osaliselt või täielikult arvamusel, et tihti on lähisuhtevägivalla ohvrid juhtunud osaliselt ise süüdi⁵². Selle statistika taustal pole minu arvates ka üllatav, et lähisuhtevägivalla ohvrid võivad juhtunu pärast tunda häbi ja piinlikkust. Samas uuringus on fookusgrupis osalenud väljendanud, et

⁴⁶ FRA 2021.

⁴⁷ FRA 2014, lk 3.

⁴⁸ Pettai, I., Kaugia, S., Narits, R. Riigikogu Toimetised 38/2017, lk 203.

⁴⁹ Violence against women: an EU-wide survey. Results at a glance. Luksemburg: Euroopa Põhiõiguste Amet 2014, lk 18–22. – https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-at-a-glance-oct14_en.pdf (12.04.2021).

⁵⁰ FRA 2014, lk 10.

⁵¹ FRA 2014, lk 21.

⁵² TNS Emor, lk 23.

lähisuhtevägivalla ohvril võib olla valehäbi tunnistamaks end ohvrina. See puudutavat eriti meessoost ohvreid, kuna ühiskond ei salli nõrku mehi.⁵³ Stereotüüpsed suhtumised ja arusaamad, mis süüdistavad ohvreid vägivallas, võivad takistada õiguskaitseorganite tööd. Ebakindlus ja süüdistamise kartus on ühed põhjustest, miks vägivalla ohver julgeb harva pöörduda õiguskaitseorganite poole.⁵⁴

Emori 2014. aasta uuringu andmetel ei ole lähisuhtevägivald eestlaste arvates pere siseasi. 77% vastanutest leidis, et kõrvalised isikud peaksid lähisuhtevägivalda sekkuma. 67% nõustus täielikult ning 27% osaliselt, et vägivald lähisuhtes on kuritegu.⁵⁵ Kokku puutununa lähisuhtevägivalla juhtumiga, on 62% vastanutest juhtumile kuidagi reageerinud. Reaktsiooniks oli enamikel juhtudel (42%) aga olukorra ise lahendama minemine. Sellest järeldan, et õiguskaitseasutused ei pruukinud toimepandud vägivallast teadlikuks saada. Märkimisväärne hulk inimestest (36%), kes on olnud tunnistajaks lähisuhtevägivalla juhtumile, ei ole sellele aga mitte kuidagi reageerinud. 26% neist ei soovinud sekkuda, kuna pidasid juhtunut eraasjaks. Uuringus märgiti ära, et meeste hulgas on peamiseks mittesekkumise põhjuseks soov teiste eraelu mitte segada, naised kõige sagedamini aga lihtsalt ei tea, mida teha.⁵⁶

Seega kuigi suurem osa eestlastest peab lähisuhtevägivalda välist sekkumist väärivaks probleemiks, oli 2014. aastal veel arvestatav hulk inimesi, kes arvasid, et ohver on lähisuhtevägivallas vähemalt osaliselt ise süüdi ning et lähisuhtevägivalla juhtumisse ei peaks sekkuma. Kindlasti on 2021. aastaks tänu ulatuslikule teavitustööle olukord paranenud, kuid ilmselt mitte piisavalt, et võimaldada õiguskaitseorganitel lähisuhtevägivallaga kõikehõlmavalt tegeleda. Sellele viitavad ka viimase temaatilise uuringu tulemused, mille kohaselt on paarisuhtevägivallast politseisse teatama valmis 59% inimestest ning muul moel sekkuma 37%. Lapse löömisest on valmis aga politseisse teatama vaid 49% inimestest ning muul moel sekkuma vaid 40%. Viimane on eriti probleemne, võttes arvesse, et laps ei saa iseseisvalt peres esinevat vägivalda peatada ega vägivaldsest perest lahkuda.⁵⁷ Kuivõrd ka nende inimeste osakaal, kes peavad lähisuhtevägivalda sekkumisvääriliseks probleemiks, on üsna suur, tundub mulle, et

⁵³ TNS Emor, lk 35.

⁵⁴ Pettai, I., Kaugia, S., Narits, R. Riigikogu Toimetised 38/2017, lk 203..

⁵⁵ TNS Emor, lk 29–30–33.

⁵⁶ TNS Emor, lk 31–33.

⁵⁷ Orav, A. Julm tõde: Eestis esineb rohkem perevägivalda kui mujal Euroopas. – Eesti Päevaleht 05.04.2021. – <https://epl.delfi.ee/artikkel/93037961/julm-tode-eestis-esineb-rohkem-perevagivalda-kui-mujal-euroopas> (15.04.2021).

oleme ühiskonnana etapis, kus hakkavad aina enam välja kujunema vägivalda taunivad hoiakud, kuid reaalse elu situatsioonides kas ei osata või ei olda veel valmis aktiivselt tegutsema.

Suurem osa elanikkonnast on leiab, et vägivaldse lähisuhte lõpetamine ohvrile üle jõu käia: tervikuna nõustub sellega 71%. Mittenõustujaid on keskmisest enam noorte, muude rahvuse esindajate, õpilaste ja üliõpilaste ning kõrgepalgaliste seas, kes uuringu autori hinnangul oma iseseisvuses ja elu üles ehitavas etapis ei pruugi mõista võimalike sõltuvussuhete kujunemist. Sama uuringu raames läbi viidud vestlusringides väljendasid vastajad, et ohver vajab vägivaldsest suhtest väljatulekuks tuge ja abi ega ole ise oma saatuses süüdi, vaid reeglina tulevad probleemi juured sageli nende lapsepõlve vägivaldsest perekonnast, kust võetakse üle käitumismustrid ja saadakse pagasina kaasa alaväärsuskompleksid. Samuti teeb vastanute hinnangul vägivaldsest suhtest väljumise keeruliseks materiaalne sõltuvus vägivallatsejast. Leidus aga ka arvamusi, et ohvri abistamiseks peab ohver kõigepealt ise oma olukorda tunnistama ja oskama abi paluda.⁵⁸ Tundub, et oleme ühiskonnana tervikuna vastuolulisel seisukohal, leides kord, et ohver ei ole oma saatuses süüdi ning vajab päästmist ja abi, kuid samas peab end ennekõike ise aitama.

Minu silmis on sõltuvussuhe peamine, mis eristab lähisuhtevägivalda muust vägivallast. See nimelt piirab enim ohvri võimalusi vägivaldsest olukorrast lahkumiseks. Kuigi ka muu vägivald jääb eelpool välja toodud statistika kohaselt suuresti õiguskaitseorganite eest varjatuks, ei kaasne sellega üldjuhul ohvri võimetust vägivaldsest situatsioonist lahkuda. Lähisuhtevägivalla ohver on seega ohvrina eriomases positsioonis, kus ta vajab vägivaldsest suhtest väljatulekuks abi, kuid seejuures ei ole õiguskaitseorganid tema abivajadusest tihti teadlikud ning ka teised inimesed pole veel sugugi valmis teda aktiivselt abistama. Vägivallatsejast sõltumise, sisemise häbi, ühiskonna passiivse suhtumise ning õiguskaitseorganite teadmatuse koosmõjus saab lähisuhtevägivald aga aina süveneda.

Nimelt kipub lähisuhtevägivald korduma ja vägivallaringist on keeruline välja pääseda⁵⁹. Kuigi lähisuhtevägivalla toimepanijate retsidiivsus on madalam kui kõigi vägivallakuritegude toimepanijatel keskmiselt, on ka lähisuhtevägivallatsejate puhul korduvate õigusrikkumiste tõenäosus märkimisväärne. Lähisuhtevägivalla juhtumise lahendi (süüdimõiste kohtulahend või oportuuniteet KrMS § 202 alusel) saanud kurjategijatest 8% kuulatakse uues kuriteos kahtlustatavana üle poole aasta jooksul, 14% aasta jooksul ning viiendik pooleteise aasta jooksul.

⁵⁸ TNS Emor, lk 34–35.

⁵⁹ Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015–2020, lk 3.

Seejuures tuleb arvestada, et korduvalt toimepandud kuritegudest enamik on varjatud, mistõttu on reaalsed retsidiivsuse näitajad ilmselt teadaolevast kõrgemad⁶⁰. Arvan, et siin ei tohi aga tähelepanuta jätta ka seda, et kahtlustus ei tähenda veel süüdimõistvat kohtuotsust. Kahtlustuse esitamisele järgneva menetluse jooksul on võimalik isegi menetluse lõppemine süüteo koosseisu puudumise tõttu. Teisest küljest on oluline arvesse võtta ka seda, et suur hulk lähisuhtevägivalda korduvaid episoodide ei leia lihtsalt kuskil kajastamist, kuna õiguskaitseorganid ei saa neist teada.

Lähisuhtevägivald on erinevalt tavalisest peretulist süstemaatiline. Selline käitumine on valdavalt teadlik ja tahtlik, mitte ei esine juhuslikult või kontrolli kaotamisel, kuigi tegutsemise aluseks olev mõtlemine on üldiselt mitteteadlik. Süsteemne lähisuhtevägivald sisaldab planeerimist, kontrolli, valikuid ja kaalutlemist. Enda kaitseks võib vägivallatseja eitada, süüdistada, vähendada, ettekäändeid tuua jms. Korduv vägivald või vägivallaga ähvardamine hoiab ohvri vägivallatseja soovitud seisundis, millest on ohvril keeruline väljuda. Lähisuhtevägivallatseja püüab panna ohvrit kahtlema iseenda tajus ja uskumustes ning suudab ohvri endast välja viia, jättes seejuures ümbritsevale mulje, et hoopis ohver on vägivaldne.⁶¹ Ohver pöördub politsei poole abi saamiseks aga vaid juhul, kui tema enda arvates on tema suhtes tarvitatud vägivalda, mida ta ei pea kannatama⁶². Ohver, kes aga vägivallatseja süsteemse manipulatsiooni tõttu kahtleb enda õiglustajus, ei taipa või ei julge seetõttu ise abi paluda. Seeläbi on minu silmis tegemist erilise vägivalla alaliigiga, mille puhul ohver ei pruugi vägivalla olemasolu või selles sisalduvat ebaõigust isegi teada, mistõttu ei saa ka oodata, et ta teisi sellest teavitaks.

Kuigi igal karistusseadustikus sätestatud süüteol on mõistagi oma unikaalne spetsiifika, erineb lähisuhtevägivald kuriteona tähelepanuväärselt teistest kuritegudest peidetuse, korduvuse ja süstemaatilisuse, emotsionaalse mõju, sõltuvussuhte ning ühiskonna suhtumise poolest. Ohver võib tunda häbi- ja piinlikkustunnet ülejäänud ühiskonna ees, pidada juhtunut enda süüks, olla näiteks materiaalselt või ühiste laste tõttu sõltuv vägivallatsejast, kaitsta vägivallatsejat armastusest tema vastu ja jätta muudel põhjustel kuriteo järel politseisse pöördumata. Seejuures ei pruugi sekkuda ega ametiasutusi teavitada ka teised vägivallast teadlikuks saanud inimesed, kuna ei soovi pere siseasjadesse sekkuda ning peavad ka ohvrit mingil määral juhtunud

⁶⁰ Salla, J., Surva, L. Pervägivallatsejate retsidiivsus. Kriminaalpoliitika analüüs nr 8/2012. Tallinn: Justiitsministeerium, lk 1. –

https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/pervagivallatsejate_retsidiivsus_juustiitsministeerium_2012.pdf (10.04.2021).

⁶¹ Sild, A. Lähisuhtevägivald – süstemaatiline vägivald. Tallinn: Justiitsministeerium 2014, lk 14–15, 17, 21. – <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/ida-harju-2014-lahisuhtevagivald-sustemaatiline-vagivald> (10.04.2021).

⁶² Kaugia, S., lk 193.

süüdlaseks. Arusaadavalt on selline olukord ohvrite abistamise ning lähisuhtevägivalla peatamise seisukohast keerukas, ei anna õiguskaitseorganitele võimalust tegeleda lähisuhtes toimepandud süütegude menetlemisega nende täies ulatuses ning võib seetõttu vajada komplekssemat lahendust kui tänane karistusseadustik välja pakub. Seetõttu on põhjendatud ka küsimus sellest, kas lisaks karistusseadustikus sätestatule on tarvis eraldi lähisuhtevägivalla seadust, mis kogu lähisuhtevägivalla spetsiifikat arvesse võtaks.

1.2. Lähisuhtevägivalla riskifaktorid ja tagajärjed

1.2.1. Lähisuhtevägivalla riskifaktorid

Lähisuhtevägivald kahjustab inimõigusi, piirab inimeste õigust vabadusele, turvalisusele, väärikusele, vaimsele ja füüsilisele puutumatusse ning mittediskrimineerimisele. Vägivald põhjustab suurt kahju nii ohvrile ja tema lähedastele kui ka ühiskonnale tervikuna läbi tekkinud ravikulude, töövõime vähenemise, inimeste elukvaliteedi halvenemise jms.⁶³ Kuigi lähisuhtevägivalda esineb igasuguse sissetulekuga, tööhõivestaatuses ja laste arvuga peredes, võib praktika põhjal nimetada tegureid, mida on seostatud suurema riskiga sattuda perevägivalla ohvriks. Vägivallast enim ohustatuks peavad spetsialistid väikeste lastega partnerist materiaalselt sõltuvaid naisi.⁶⁴ Arvestades lähisuhtevägivalla iseärasusi (vt ptk 1.1.2.) tundub mõistetu, et mida rohkem sõltub ohver vägivallatsejast, seda suurem kontroll on vägivallatsejal tema üle. Sellest tulenevalt ei suuda või ei julge ohver suhtest lahkuda ega vägivallast teatada, mis omakorda suurendab vägivallatseja võimu tema üle ning julgust vägivallategudega jätkata või vägivallakäitumist veelgi süvendada. Nii võib oht elule ja tervisele suurendada päevast päeva, ilma et isegi koolitatuimad ja parimate kavatsustega õiguskaitseorganite ametnikud probleemist teadlikud oleks ja sekkuda taipaks.

Vägivald võib ühtmoodi esineda nii paari lapsega kui ka paljulapselises peres, kuid spetsialistide hinnangul esineb vägivald rohkem peredes, kus on lapsi eelnevatest suhetest või on lapsed veel väikesed. Küll aga ei pea lähisuhtevägivalla juhtumitega tegelevad eksperdid laste arvu ja olemasoluga seotud tegureid nii tähtsaks kui näiteks sõltuvuskäitumist, töötust ja vaesust. Lähisuhtevägivalla juhtumitega tegelevate praktikute hinnangul iseloomustavad peresid, kus

⁶³ Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015–2020, lk 3.

⁶⁴ Vägivalla vähendamise arengukava aastateks 2010–2014. Tallinn: Justiitsministeerium 2010, lk 27. – <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/vagivalla-vahendamine-arengukava-aastateks-2010-2014> (25.02.2021).

lähisuhtevägivald aset leiab, sõltuvusainete tarvitamisega seotud probleemid. Pea kõik praktikud (98%) on alkoholitarvitamist nimetanud iseloomuliku tegurina vägivaldsetes peredes.⁶⁵ Olen nõus, et sõltuvushäired võivad vägivaldsetele peredele olla iseloomulikud. Küll aga ei saa sellest minu hinnangul järeldada, nagu oleks näiteks alkoholism lähisuhtevägivalla põhjustajaks või selgeks riskifaktoriks. Pean sõltuvushäireid lähisuhtevägivalla kontekstis pigem kaasuvateks teguriteks, mis võivad küll vägivallatseja impulsiivsust jõustada ja ajas süvendada, kuid ei määra üheselt vägivalla esinemist peres.

Samuti ütleb 88% praktikutest, et vägivallakogemusega peredes on keegi pereliikmetest kriminaalkorras karistatud ja/või kinnipidamisasutuses viibinud. Palju seostatakse vägivalla esinemist peres ka töötuse ja vaesusega: töötust peab iseloomulikuks 86% praktikutest ja vaesust 73%. Seejuures märkisid praktikud naise töötust olulise tegurina harvem kui mehe töötust. 44% spetsialistidest on nentunud, et vägivalda võib esineda ka keskmise sissetulekuga peredes, ja 32%, et ka rikastes peredes. Seega ei saa töötust ja rahaliste ressursside puudust pidada lähisuhtevägivalla riskiteguriks, vaid täiendava stressi allikaks, mis peres konfliktide teket soodustab. Samuti mängib rolli tõsiasi, et vaesed pered satuvad suurema tõenäosusega kohalike omavalitsuste vaatevälja, mistõttu on nende pereprobleemid spetsialistidele nähtavamad.⁶⁶

Istanbuli konventsiooni seletuskirjas on kergemini haavatavateks inimesteks peetud rasedaid ja väikeste lastega naisi; puute, vaimsete ja kognitiivsete kahjustustega isikuid; maapiirkondade elanikke; uimastite kuritarvitajaid; prostituute; rahvuslikke või etnilisi vähemusi ja sisserännanuid, sh pagulasi; seksuaalvähemusi; HIV-positiivseid; kodutuid; lapsi; eakaid. Haavatavustele on konventsiooni loojate arvates oluline tähelepanu pöörata, kuna vägivallatsejad valivad tihti välja just haavatavaid ohvreid, teades, et viimased suudavad end väiksema tõenäosusega kaitsta ning vägivallatseja vastutusele võtmisele viivaid protsesse algatada.⁶⁷

Mulle tundub, et riskifaktorite ühene määratlemine on lähisuhtevägivalla esinemisest rääkides äärmiselt keeruline. Kõikvõimalikud haavatavused võivad vägivallatseja jaoks vägivalla tarvitamise lihtsamaks muuta, kuid ei tingi iseenesest vägivalda. Haavatavusi leiab hoolikal

⁶⁵ Linno, M., Soo, K., Strömpl, J. Perevägivalla levikut soodustavad riskid ja perevägivalla ulatus praktikute hinnangutes. Uurimisaruanne. Tallinn: Justiitsministeerium 2011, lk 36–37. – https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/perevagivalla_levikut_soodustavad_riskid_ja_perevagivalla_ulatus_praktikute_hinnangutes_tartu_ulikool_justiitsministeerium_2011.pdf (10.04.2021).

⁶⁶ Linno, M., Soo, K., Strömpl, J., lk 36.

⁶⁷ Istanbuli konventsiooni seletuskiri, lk 18.

otsimisel igast perekonnast ja inimesest, kuid paljud pered tulevad sellele vaatamata toime vägivallata. Vägivaldse käitumise põhjused asuvad seega minu arvates mujal.

Spetsialistid on vägivaldsete perede puhul iseloomustava tegurina välja toonud autoritaarse ja kontrolliva suhtumise⁶⁸. Ekspertide hinnangul on lähisuhtevägivalla üheks põhjuseks patriarhaalautoritaarseid vaated, sh ranged traditsioonilised soorollid. Seda iseloomustab kõrge kontrollivajadus, mis väljendub vägivaldsetes armukadedushoogudes. Patriarhaalsed käitumismustrid omakorda aga pärinevad kodusest kasvatuses.⁶⁹ Vägivald on nimelt suuresti õpitud käitumine, mille inimene omandab, kui jälgib oma peret või keskkonda laiemalt⁷⁰. Vägivald rakendav peremudel omandatakse lapsepõlves ja see võib korduda põlvest põlve⁷¹. Õppimisteooria kohaselt õpivad lapsed probleemilahendusoskusi oma vanematelt, mis tähendab, et kui vanemad lahendavad konflikte vägivallaga, muutub see ka lapse jaoks õpitud käitumisviisiks konfliktsituatsioonides. Seetõttu kandub vägivald põlvkonniti edasi.⁷² Seega on lähisuhtevägivald ennast taastootev nähtus, mida ei pidurda iseeneslikult ka pelgalt põlvkondade vahetus. See on üheks oluliseks põhjuseks, miks ma pean tähtsaks aina intensiivsemate ja laiaulatuslikumate vahendite leidmist lähisuhtevägivalla probleemi vastu võitlemisel.

Vägivald soodustab, kui ühiskonnas on piisav hulk inimesi, kes aktsepteerivad vägivalla kasutamist, ning vähe neid, kes julgevad vahele astuda. Seega on vägivalla ennetamisel oluline osa ümbritseval keskkonnal, s.o sotsiaalsetel ja kultuurilistel normidel ühiskonnas, ja selle mõjul inimeste käitumisele. Selleks, et ühiskond saaks vägivallakäitumisele oma hukkamõistva hinnangu anda, reguleerides seeläbi vägivallatsejate edasist käitumist ning vähendades nende eeskuju negatiivset mõju lastele, on aga tarvis, et vägivald ei jääks saladuseks. Sooline ebavõrdsus ja normid, mis toetavad vägivalla käsitlemist pere siseasjana, vähendavad võimalusi, et ohvrid vägivallast rääkida julgeksid, ja takistavad ohvritel abi otsida⁷³. Sellises olukorras ei saa ka õiguskaitseasutuste süsteem vägivallaprobleemiga efektiivselt tegeleda, kuivõrd asutused ei saa menetleda juhtumeid, millest nad teadlikud pole. Seega loovad lähisuhtevägivald nähtusena ning seda ümbritsevad arusaamad nõiaringi, kus sotsiaalne regulatsioon on puudulik ning

⁶⁸ Linno, M., Soo, K., Strömpl, J., lk 36.

⁶⁹ Allaste, A., Võõbus, V. Vägivald lähisuhtes: selle põhjused ja võimalikud lahendused. Hasartmängumaksu Nõukogu 2008, lk 45–46. – <http://rahvatervis.ut.ee/handle/1/4021> (10.04.2021).

⁷⁰ Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015–2020, lk 12.

⁷¹ Gustafsson, M., jt. Intimate partner violence and children's memory. – Journal of Family Psychology 2013 Vol. 27, No. 6, lk 937. – <https://psycnet.apa.org/record/2013-38416-001> (10.04.2021).

⁷² Allaste, A., Võõbus, V., lk 37.

⁷³ Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015–2020, lk 12.

juriidilise regulatsiooni suurt hulka juhtumeid ei jõua. Viimane on väga tugev argument sellele, et karistusseadusest ja kriminaalmenetluse seadusest lähisuhtevägivalla reguleerimisel ei piisa, kuivõrd nendes seaduses sätestatu laieneb vaid juhtumitele, mis on õiguskaitseorganiteni jõudnud.

1.2.2. Lähisuhtevägivalla tagajärjed

Kõige otsesemat kahju tekitab lähisuhtevägivald mõistagi ohvrile. Lisaks lähisuhtevägivalla tagajärjel aset leidnud tapmistele ja kehavigastustele kannatavad ohvrid tervislike- ja psühholoogiliste probleemide käes. Lähisuhtevägivalla all kannatanud naiste seas esineb rohkem ärevust, depressiooni ja sellest tulenevat suitsiidsust ning somaatilisi kaebusi kui naiste seas, kes lähisuhtevägivalda kannatanud ei ole.⁷⁴

Eesti Avatud Ühiskonna Instituut avaldas 2003. aastal uuringu lähisuhtevägivalla mõjust naiste tervisele⁷⁵. Kuigi lähisuhtevägivalla statistika on alates sellest ajast tõenäoliselt muutunud, usun, et lähisuhtevägivalla mõju ohvritele on jäänud samaks. Uuringust selgus, et umbes kolmveerand ohvritest kurdab stressi ja pideva pingeseisundi üle. Vägivallaohvritel on mitteohvritega võrreldes kehvem tervislik seisund: pikaajaline tervisehäire on 72% ohvritest (mitteohvritest 61%). Küsitlusele eelnenud viimase kuu aja jooksul kannatas stressi ja pideva pingeseisundi käes 87% ohvritest (63% mitteohvritest). Masendust ja depressiooni kogeb 74% ohvritest, kuid mitteohvritest alla poole – 41%.⁷⁶ Uuringust, millesse kaasati ka meesohvrid, selgus, et 73% vägivald kogenud meestest ja pea kõik naistest on väitnud, et kodune vägivald on mõjutanud nende emotsionaalset seisundit. Enim on vägivald ajanud vihale ja endast välja (44%) ning tekitanud masendust (21%), vähemal määral põhjustanud unehäireid (10%), enesehinnangu langust (11%), süütunnet (12%) ja keskendumisraskusi (7%). 47% ohvritest on viimase viie aasta jooksul tundnud vähemalt üht viiest depressioonile viitavast sümptomist, milleks on uuringu autori hinnangul masendus, keskendumisraskused, unehäired, enesehinnangu langus ja endast väljas olemine. Seejuures naised on meestest kaks korda sagedamini vähemalt üht

⁷⁴ Strategies for confronting domestic violence: a resource manual. New York: United Nations 1993, lk 9. – https://www.unodc.org/pdf/youthnet/tools_strategy_english_domestic_violence.pdf (10.04.2021).

⁷⁵ Pettai, I., Proos, I. Vägivald ja naiste tervis. Sotsioloogilise uuringu materjalid. Tallinn: Eesti Avatud Ühiskonna Instituut 2003. – https://oef.org.ee/fileadmin/media/valjaanded/uuringud/Vagivald_ja_naiste_tervis.pdf (10.04.2021).

⁷⁶ Pettai, I., Proos, 2003, lk 7–8.

depressioonisümptomit kogunud ning meestega võrreldes on naiste seas ka oluliselt rohkem neid, kes on kogunud mitut depressioonisümptomit.⁷⁷

Minu arvates ei saa ühe või ka paari nimetatud sümptomi kogemisest veel järeldada depressiooni, küll aga on ilmselgelt tegemist ebameeldivate tundmustega, mis inimeste üldist elukvaliteeti alandavad. Mõistagi puutume me kõik elus aeg-ajalt ebameeldivate situatsioonidega kokku. Lähisuhtevägivalla ohvritel ei ole aga võimalust enda tavapärase stressi maandada turvalises kodukeskkonnas, kuivõrd seal toimuv lisab neile ainult pingeid juurde ning on tihtilugu lausa suurimaks pingele allikas. Selle pingele ööpäevaringsust tuleb minu hinnangul lähisuhtevägivallast tingitud individuaalsete vaimsete ja füüsiliste tagajärgede teadvustamisel sügavuti ja empaatiavõimeliselt tunnetada, et tõeliselt mõista lähisuhtevägivalla mõju üksikisikutele ja nende läbi kogu elanikkonnale.

Igasugune vägivallakogemus võib põhjustada hirmutunnet, olenemata vägivalla raskusastmest, kuid depressiooni sümptomid kaasnevad tõenäolisemalt raske ja korduva vägivallaga. Iga järgnev juhtum kasvatab ohvri haavatavust ja vähendab tema toimetulekut. Viimane lähisuhtevägivalla juhtum tõi naistele kaasa tõsisemaid tagajärgi kui meestele, mis väljendub eelkõige selles, et naised tunnevad lähisuhtevägivalla tagajärjel rohkem hirmu kui mehed. Seejuures on hirmu tundnud rohkem ohvrite seas, kes on kannatanud korduva, s.o üle viie korra esinenud lähisuhtevägivalla all. Samuti on naistel meestega võrreldes rohkem raskusi magamise ja keskendumisega ning endast lugupidamise säilitamisega. Samas tundsid mehed seoses viimase lähisuhtevägivalla juhtumiga naistest rohkem süüd. Uuringu autori hinnangul võib süütunde tundmise kõrgem määr meeste seas viidata meeste topeltrollile, mis seisneb selles, et nad on olnud vägivalla algatajad ning seejärel partneri vastuhaku korral ka kannatanud.⁷⁸ Minu arvates tuleb sellistesse põhjendustesse suhtuda äärmise ettevaatlikkusega, kuivõrd meeste suurem süütunne võib olla tingitud hoopis ühiskondlikest hoiakutest ning soovimatusest näha mehi probleemsituatsioonides abitute või haavatavatena.

2006. aastal äsjasünnitanute seas läbi viidud uuringus leiti, et elamine pideva pingele all ja vägivalla kartuses on viinud 85–90% rasedatest pingele ja stressi seisundisse. 83% kurdab ärrituvuse, 58% masenduse või depressiooni üle. Iga neljas naine tunneb aeg-ajalt soovi

⁷⁷ Soo, K. Paarisuhtevägivald Eestis – levik ja tagajärjed. Tartu: Tartu Ülikooli Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituut, Sotsiaalministeerium 2010, lk 30–31. – <http://rahvatervis.ut.ee/bitstream/1/4022/1/Soo%20c%202010.pdf> (10.04.2021).

⁷⁸ Soo, K., lk 30–31.

põgeneda. Ka vägivallatutes suhetes olevatel rasedatel esineb närvilisust, stressi, ärrituvust, masendust jms, kuid uuringu autorite sõnul märksa vähem. Samuti tundsid vägivaldses suhtes olevad sünnitajad vähem, et saavad toetuda oma meestele. Vägivallatus suhtes olevatest naistest tundsid seda 84%, kuid vägivaldsetes suhetes olevatest naistest oli isapoolsesse panusesse väikelapse hooldamisel kindel 61% naistest.⁷⁹

42% partneripoolset vägivalda kogenud äsjasünnitanutest ei soovi rohkem lapsi saada, samas kui vägivallatus suhtes elavate naiste valmisolek veel lapsi sünnitada on suurem: 28% neist ei soovi rohkem lapsi, ülejäänud kas soovivad või ei oska öelda.⁸⁰ Minu tähelepanu pälvis aga, et suurem osa nii vägivaldsetes kui ka vägivallavabades suhetes olevatest naistest vastas, et ei oska hinnata, kas või mitut last nad veel soovivad saada. Seega võis uuringus osalenud nii vägivaldses kui vägivallatus suhtes olevate naiste motivatsioon rohkem lapsi saada olla seotud näiteks sellega, milline oli nende sünnituskogemus, majanduslik olukord, mitu last neil juba on jms, mitte niivõrd suhte vägivaldsusega. Samas ei saa mõistagi välistada, et vägivaldsed suhted võivad negatiivselt mõjutada naiste soovi lapsi saada ning seega ka Eesti iivet üldiselt, kuivõrd tundub loogiline, et vägivaldse mehega laste saamine ei paku naisele eriti suurt kindlus- ja turvatunnet. Nii on lähisuhtevägivalla ohvrid ka abordi riskigrupp. Vägivalda kannatanud naistest on rohkem kui pooled (52%) teinud aborte, samas kui vägivallatutes suhetes elavatest naistest on aborti teinud 37%. Ka keskmine abortide arv on vägivalla all kannatanud naistel kõrgem.⁸¹

Sama uuringu andmetel on vägivaldsed mehed vähem valmis isarolliks. Peres, kus vägivalda ei tunda, rõõmustab isakssaamise üle väidetavalt 87% meestest, vägivaldsetest isadest aga 64%.⁸² Küll aga tuleb märkida, et uuringus ei küsitud mitte isadelt nende suhtumist lapse saamisse, vaid emadelt hinnangut sellele, kui õnnelik on nende meespartner lapse saamise üle. Seega iseloomustavad ka tulemused ilmselt rohkem seda, millisena tajuvad uuringus osalenud naised oma partnerit, mitte niivõrd seda, millisena tajuvad nende meespartnerid lapse sündi.

Lapsed on ohvriks või vanematevahelise vägivalla pealtnägijateks 27% lähisuhtevägivalla juhtumites⁸³. Mõistagi mõjub see lastele kahjulikult, millest lähtuti muu hulgas ka Istanbuli konventsiooni koostamisel, nentides, et laps võib saada traumeeritud ka ilma otsest füüsilist

⁷⁹ Kase, H., Pettai, I. Sünnitaja käitumine ja koduvägivald Eestis. Küsitluse tulemused. Tallinn: Eesti Avatud Ühiskonna Instituut, Eesti Ämmaemandate Ühing 2006, lk 17 jj. – <https://enut.ee/files/S%c3%bcnnitaja-k%c3%a4itumine-ja-koduv%c3%a4givald-Eestis.pdf> (23.02.2021).

⁸⁰ Kase, H., Pettai, I., lk 18 jj

⁸¹ Kase, H., Pettai, I., lk 20.

⁸² Kase, H., Pettai, I., lk 18 jj.

⁸³ Justiitsministeerium. Perevägivald ja ahistamine..

vägivalda kogemata, näiteks teiste inimeste vahelist vägivalda pealt nähes⁸⁴. Ka Sotsiaalministeeriumi hinnangul on olukord, kus laps on täiskasvanutevahelise vägivalda tunnistajaks kodus või mujal, liigitatav perevägivalda alla⁸⁵. Samuti on Eesti elanikkond üksmeelel (95% nõustub), et lähisuhtevägivalda pealt näinud lapsed on lähisuhtevägivalda suurimad ohvrid ning vajavad abi⁸⁶. Lähisuhtevägivalda pealtnägemine on laste jaoks häiriv ning korduv vanematevaheliste konfliktide nägemine õõnestab laste turvatunnet. Turvatunde kadumine vähendab lapse võimekust toime tulla igapäevaelu stressi ja väljakutsetega. Samuti on teadlased leidnud, et stress, mis kaasneb vanematevahelise vägivalda korduva tunnistamisega, võib negatiivselt mõjutada lapse mälu⁸⁷. Koduse vägivalda mõju lapsele on laiaulatuslik: ta võib kogeda stressi, ärevust, une- või söömishäireid, depressiooni, negatiivseid emotsioone (abitus, üksildus, närvilisus, ärrituvus, häbi, süütunne, hirm, piinlikkus), samuti süüdistada end kodus toimivas, muretseda vanemate pärast ning varjata kodust olukorda teiste inimeste eest. Eelnimetatu mõjutab negatiivselt lapse võimekust haridust omandada, mis omakorda loob soodsa pinnase näiteks tõrjutusele, kiusamisele, korrarikkumistele ja koolikohustuse mittetäitmisele.⁸⁸ Siin pean vajalikuks üle rõhutada ka eelnevalt mainitu, et vägivald on lapsepõlves õpitud käitumine, mis kandub edasi (vt ptk 1.2.1.). Seega on lähisuhtevägivalda negatiivsed mõjud põlvkonnaülesed.

Kuna lähisuhtevägivald on sageli varjatud, ei ole probleemi tõsidus ja kaugeleulatuvad tagajärjed kergesti tunnetatavad⁸⁹. Vägivalla tagajärjel tekkinud kahju ei puuduta vaid ohvrit ja tema peret, vaid kogu riiki. Riigile võivad vägivalda tõttu tekkida rahalised kulud seitsmes peamises kategoorias: õigussüsteemis, tervishoiusüsteemis, sotsiaalhoolekandes, hariduses, äris, majapidamisteenustes ja mittemateriaalsete kuludena⁹⁰. Eesti riigile läheb lähisuhtevägivald maksma 116,5 miljonit eurot aastas. Lähisuhtevägivallaga kaasnevad summad tasuvad nii ohver

⁸⁴ Istanbuli konventsiooni seletuskiir, lk 6.

⁸⁵ Targad vanemad, toredad lapsed, tugev ühiskond. Laste ja perede arengukava 2012–2020. Tallinn: Sotsiaalministeerium 2011, lk 68. – <https://www.sm.ee/et/laste-ja-perede-arengukava-2012-2020> (25.02.2021).

⁸⁶ TNS Emor, lk 36, 57.

⁸⁷ Gustafsson, M., jt., lk 937, 42.

⁸⁸ Visnapuu-Bernadt, P. Perevägivalda mõju lastele. Ettekanne Ida-Harju perevägivalda võrgustiku koolitusel 15.05.2014. Tallinn: Justiitsministeerium 2014, lk 33–35. – <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/ida-harju-2014-perevagivalda-moju-lastele> (10.04.2021).

⁸⁹ Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015–2020, lk 8.

⁹⁰ Pettai, I., Tiit, E., Ruubel, L., Rist, J., Laidmäe, V., lk 18, 23.

kui vägivaldlatseja, aga ka ettevõtted (näiteks tööandjad ohvri töövõimetuse ajal), valitsuse kõik tasandid ja Eesti ühiskond tervikuna.⁹¹

Lähisuhtevägivalla hinnast suurima osa (43% ehk 50,1 miljonit eurot) moodustavad füüsiline ja emotsionaalne kahju. 12,8 miljonit eurot (11% kogu hinnast) kulub tervishoiuteenustele. Ravikulud hõlmavad kannatanule, aga ka tema perekonnale, lähedastele, tööandjale jt ning ühiskonnale tervikuna lähisuhtevägivalla kuriteo tagajärjel tekkinud kulusid näiteks kiirabi väljasõitude, arstivisiitide, haiglapäevade, ravimite, rehabilitatsiooni, psühholoogilise nõustamise, ajutise töövõimetuse jms tõttu. Ravikuludele lisanduvad aga veel ohvrite elukvaliteedi halvenemine, hirm jm mittemateriaalsed kulud, millel ei ole otsest rahalist väärtust ning mida pole ravikulude hulka arvestatud.⁹²

Lähisuhtevägivalla hinnast 17,5 miljonit eurot (15%) kulub sotsiaalkaitse teenustele ja 13 miljonit eurot (11%) õiguskaitse süsteemi teenustele⁹³. Seejuures pööran tähelepanu, et õiguskaitse süsteemile tekkiv kulu võib ajas efektiivse teavitustööga veelgi suureneada, kui lähisuhtevägivallast rohkem teatama hakatakse. Samuti ei ole õiguskaitse kulude hindamisel arvestatud abielulahutuste, varade jaotamise ning laste hooldusõigusega seotud tsiviilkohtulikke vaidlusi, mis on sageli lähisuhtevägivalla järelmiks. Kulud on hinnatud üksnes kriminaalmenetluste hulgast lähtudes. 13,2 miljonit eurot (11%) lähisuhtevägivalla hinnast on saamata jäänud toodang, mis seisneb eelkõige ohvrite saamata jäänud palgatulus vägivalla tõttu töölt eemal viibimise ajal. 3,6 miljonit eurot (3%) kulub isiklikele kuludele ja spetsiaalteenustele ning 6,3 milj eurot (5,4%) laste kui vägivalla ohvrite või pealtnägijatega seotud lisakuludele⁹⁴.

Kokkuvõtteks võib öelda, et lähisuhtevägivallast negatiivselt mõjutatud isikute ring ei piirdu vaid ohvri, vägivallatseja ja nende lastega. Lähisuhtevägivalla hind nii rahas mõõdetuna kui ka üldisemalt vaadatuna on ühiskonnale suur. Lähisuhtevägivald pole ühe sotsiaalse grupi, näiteks vaeste probleem, vaid kogu elanikkonda läbiv nähtus. Seejuures on tegemist end taastootva probleemiga, kuivõrd vägivallatsejad õpivad vägivaldseid käitumismustreid lapsepõlvkodust ning annavad neid eeskujuga edasi ka oma lastele. Seetõttu pean ma oluliseks, et riik, nähes ühiskonnas endiselt levivat vägivaldat ja seda aktsepteerivaid suhtumisi, otsiks aktiivselt aina efektiivsemaid võimalusi kirjeldatud kahjude ärahoidmiseks. Sellega aitaks riik mitte vaid

⁹¹ Pettai, I., Tiit, E., Ruubel, L., Rist, J., Laidmäe, V., lk 8, 44.

⁹² Pettai, I., Tiit, E., Ruubel, L., Rist, J., Laidmäe, V., lk 11, 36 jj, 75.

⁹³ Pettai, I., Tiit, E., Ruubel, L., Rist, J., Laidmäe, V., lk 12.

⁹⁴ Pettai, I., Tiit, E., Ruubel, L., Rist, J., Laidmäe, V., lk 11, 15, 88, 91, 95.

ohvleid, vägivallatsejaid ja nende lapsi, vaid ka ettevõtjatele, õigus- ja tervishoiusüsteemi ametnikele ning üleüldiselt kõigile, kellest riik ise ju lõppkokkuvõttes koosneb.

2. Lähisuhtevägivalla statistikast ja regulatsioonist Eestis ja välismaal

2.1. Eesti statistikast ja regulatsioonist

Registreeritud kuritegude statistikast ei leia üldjuhul niisugust kuriteoliiki nagu lähisuhtevägivalla kuriteod. Vägivalla ohvreid ja -toimepanijaid puudutav statistika on lünklik ja pole hõlpsasti kättesaadav ega võrreldav⁹⁵. Mulle jäi silma, et statistika kajastab suuresti vägivallakuritegude levikut üleüldiselt ega too eraldi välja lähisuhtes toimepandud vägivallakuritegusid. Vägivalla ulatuse puhul tuleb arvestada sedagi, et suur osa vägivallast on varjatud ega jõua politsei või teiste asutuste vaatevälja, mistõttu jääb lausa enamik vägivallaohvritest õiguskaitseüsteemist ja muudest tugiteenustest kõrvale⁹⁶.

Ametliku statistika andmetel on iga teine vägivallakuritegu Eestis just lähisuhtevägivallajuhtum⁹⁷. 2014. aastal läbi viidud Emori uuringus osalenutest 53% oli kunagi pealt kuulnud, näinud või kahtlustanud perevägivalla juhtumit⁹⁸. FRA viimaste andmete kohaselt on viimase viie aasta jooksul füüsilise vägivalla ohvriks langenud viiendik Eesti meestest ning 16% naistest (kokku 18% eestlastest), viimase aasta jooksul kümnendik meestest ja 9% naistest (kokku kümnendik eestlastest). Seejuures on 45% juhtudest vägivallatsejaks olnud pereliige või sugulane: nii ütles 58% naisohvritest ja 33% meesohvritest. Nende andmetega on Eesti Euroopas lähisuhtevägivalla levikuga seoses häbiväärsel esikohal.⁹⁹ Justiitsministeeriumi andmetel on lähisuhtevägivalla ohvriteks valdavalt (81%) naised¹⁰⁰. Teatavat erinevust ohvrite sugu puudutavate FRA ja Justiitsministeeriumi andmete vahel võib selgitada asjaolu, et Justiitsministeerium tugineb eelduslikult registreeritud andmetele, seevastu FRA küsis ohvriuringu raames inimeste kogemuste kohta, sõltumata õiguskaitseasutuste kaasamisest vägivallajuhtumisse. Enam kui pooltel lähisuhtevägivalla juhtumitest (56%) on vägivallatsejaks abikaasa või elukaaslane. Veidi üle veerandi lähisuhtevägivalla juhtumitest (16%) panevad toime (kasu)vanemad. 12% juhtudest on vägivallatsejaks endine abikaasa või elukaaslane. Vähem

⁹⁵ Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015–2020, lk 8.

⁹⁶ Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015–2020, lk 7.

⁹⁷ Statistika ülevaade. Kehaline väärkohtlemine lähisuhtes: menetlus- ja karistuspraktika. Kriminaalpoliitika lühianalüüs nr 3/2020. Tallinn: Justiitsministeerium 2020, lk 4.

⁹⁸ TNS Emor, lk 31.

⁹⁹ FRA 2021.

¹⁰⁰ Justiitsministeerium. Perevägivald ja ahistamine.

panevad lähisuhtes vägivallategusid toime (kasu)lapsed (7%), (kasu)õed-vennad (4%) ning muud sugulased (4%).¹⁰¹

Lähisuhtevägivalla levik mõjutab mõistagi haldukoormust. 2017. aastal tegeles valdav osa (71–85%) Eesti tegevjuristidest oma igapäevatöös lähisuhtevägivalla juhtumitega. Enim on lähisuhtevägivalla juhtumite lahendamisea hõivatud politseiuurijad ja prokurörid, kelle tööajast kulub selleks arvestatav osa: prokuröride puhul ligi kolmandik (29%) ja politseiuurijate puhul üle kolmandiku (38%). Vähem kulub lähisuhtevägivalla juhtumite menetlemisele aega kohtunikel (14%) ja advokaatidel (11%). Seoses lähisuhtevägivalla juhtumite arvu kasvamisega viimastel aastatel on muudatusi igapäevatöös täheldanud 45–82% uuringus osalenud õiguspraktikutest: enim mõistagi prokurörid (82%) ja politseiuurijad (75%).¹⁰²

Lähisuhtevägivald seondub eelkõige niisuguste kuritegudega nagu kehaline väärkohtlemine, vägistamine, kuriteod perekonna ja alaealiste vastu, aga ka lähenemiskeelu rikkumine ja ahistav jälitamine. Kõigist 2020. aasta lähisuhetes toime pandud kuritegudest 84% moodustas kehaline väärkohtlemine (KarS § 121 lg 2 p 2), 11% ähvardamine (§ 120), 3% seksuaalkuriteod (§§ 141–145¹), 1% elu- ja tervisevastased süüteo (§§ 113–119). Kõigist ahistava jälitamise kuritegudest 77% on seotud lähisuhtevägivallaga ning nende kuritegude registreerimine on aasta aastalt jõudsasti kasvanud: kui 2017. aastal registreeriti 87 ahistava jälitamise tegu, siis 2020. aastal juba 225.¹⁰³

Lähisuhtevägivalla kuritegude registreerimine ja nendes juhtumites menetlusotsuste vastuvõtmine on aasta-aastalt kasvanud. 2017. aastal tehti kohtueelses menetluses § 121 lg 2 p 2 juhtumites lõplikke menetlusotsuseid 2382 kuriteo ning 1732 isiku suhtes. 2019. aastal tehti menetlusotsuseid 3264 kuriteo ning 2288 isiku suhtes. Nendest ligi kolmandikul (32%) juhtudest seisnes menetlusotsus kriminaalmenetluse lõpetamises menetlust välistava asjaolu ilmnemise tõttu (KrMS §§ 199–200 alusel). Kolmandikul juhtudest (33%) lõpetati menetlus muudel alustel: eelkõige KrMS § 202 alusel avaliku menetlushuvi puudumisel ja § 203¹ alusel lepitusmenetluses, kuid harva ka § 201 alusel alaealise toimepanija korral ja § 203 alusel karistuse ebaotstarbekuse tõttu. Kõigist juhtumitest vaid veidi enam kui kolmandik (35%) esitati kohtusse. Lõpuni menetletud lähisuhtes toimepandud kehalise väärkohtlemise juhtumitest jõudsid kohtusse pooled (51%). Kohtusse saadetud kriminaalasjadest enamik saadeti kohtusse kokkuleppe või

¹⁰¹ Justiitsministeerium. Pervägivald ja ahistamine. Tallinn: Justiitsministeerium.

¹⁰² Pettai, I., Kaugia, S., Narits, R. Riigikogu Toimetised 38/2017, lk 200–201.

¹⁰³ Justiitsministeerium. Pervägivald ja ahistamine.

süüdistusaktiga (s.o lühi-, kiir- või üldmenetluses). Üksteist isikut saadeti kohtusse psühhiaatrilise sundravi kohaldamise taotlusega ning viie isiku puhul taotleti kriminaalmenetluse lõpetamist kohtu poolt.¹⁰⁴

Prokuröride, kohtunike ja politseiuurijate hinnangul on peamiseks põhjuseks, miks paljud lähisuhtevägivalla juhtumid ei jõua kohtus süüdimõistva otsuseni, see, et ohvrid loobuvad oma esialgsetest ütlustest. Spetsialistide hinnangul loobuvad ohvrid oma esialgsetest ütlustest seetõttu, et mõtlevad ise ümber, kuid mingil määral peetakse põhjuseks ka vägivallatsejapoolseid mõjutusi. Põhivastutus selles, miks kõik lähisuhtevägivallajuhtumid ei jõua süüdimõistva otsuseni, lasub juristide hinnangul ohvri endal. Oluliseks menetluslikuks takistusteks on aga ka lähisuhtevägivalla juhtumite tõendamise keerukus. Vähem olulised takistused hõlmavad pealispindselt kogutud tõendusmaterjali, lähisuhtevägivalla juhtumite menetlemise teisejärgulisust ning süüteokoosseisu puudumist.¹⁰⁵ Välisriigid, kes on samuti puutunud kokku kannatanute ütlustest loobumise probleemiga (Hispaania, Suurbritannia, Austria, Kanada, Ameerika), on otsinud lahendusi õiguskaitseorganite töös. Nii loodi spetsiaalsed politseiuurijate ja prokuratuuri osakonnad ning kohtud, kus töötavad eriettevalmistuse saanud spetsialistid. See on aidanud luua paremat kontakti ohvritega ning suurendanud nende turvatunnet.¹⁰⁶

Ka Eestis tegelevad tänasel päeval lähisuhtevägivalla juhtumitega eelkõige valdkonnale spetsialiseerunud politseiuurijad ja prokurörid. Põhja Ringkonnaprokuratuuris on alaealiste ja lähisuhtevägivalla kuritegude menetlemiseks ka eraldi osakond¹⁰⁷ ning Riigiprokuratuuris on lähisuhtevägivalla kontaktprokurör¹⁰⁸. Samas ei ole Eestis mulle teadaolevalt lähisuhtevägivallale spetsialiseerunud kohtunikke ega kohtuosakondi. Praktikas on prokuröridel võimalus üldmenetluses kaasata kohtumenetlusse asjatundjana psühholoog, psühhoterapeut või muu pädev isik, kes oskab selgitada, miks lähisuhtevägivalla ohver ei ole oma ütlustes ja taotlustes

¹⁰⁴ Justiitsministeerium. Kriminaalpoliitika lühianalüüs nr 3/2020, lk 6–7, 15–16.

¹⁰⁵ Pettai, I., Proos, I. Pervägivald Eestis juristi pilgu läbi. Üle-eestilise ekspertküsitluse tulemused. Tallinn: Eesti Avatud Ühiskonna Instituut, Tartu Ülikool 2014, lk 18–19. – http://media.voog.com/0000/0035/2397/files/7_Aruanne%20Juristide%20k%C3%BCsitlus.pdf (23.02.2021).

¹⁰⁶ Handbook for legislation on violence against women. New York: UN Women 2012, lk 17. – https://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2012/12/unw_legislation-handbook%20pdf.pdf?la=en&vs=1502 (15.04.2021).

¹⁰⁷ Põhja Ringkonnaprokuratuur. Prokuratuur. – <https://www.prokuratuur.ee/et/kontaktid/pohja-ringkonnaprokuratuur> (15.04.2021).

¹⁰⁸ Ühtse praktika kokkulepped lähisuhtevägivalla kriminaalmenetlustes. Märjamaa 08.10.2020, lk 3. – Prokuratuuri aastaraamat 2020. – <https://aastaraamat.prokuratuur.ee/sites/default/files/autorid/LSV%20%C3%BChtse%20menetluspraktika%20kokkulepped.pdf> (15.04.2021).

järjepidev, võib asuda vägivallatseja poolele ja loobuda koostööst õiguskaitseasutustega.¹⁰⁹ See on minu arvates tänuväärne, aga vaid pisike samm, tulemaks vastu ohvritele, kes lähisuhtevägivalla spetsiifikast tulenevalt (vt ptk 1.1.2.) ei suuda, ei oska või ei saa endast enamata anda.

2014. aastal viisid Eesti Avatud Ühiskonna Instituut ja Tartu Ülikooli õigusteaduskond läbi uuringu sellest, milline on lähisuhtevägivald Eestis juristi pilgu läbi. Uuringu raames küsitleti 203 tegevjuristi, kelle seas oli prokuröre, kohtunikke, advokaate, politseiuurijaid ja teisi õigusspetsialiste.¹¹⁰ Uuringu autorid tunnistasid, et lähisuhtevägivalla kui mitmetahulise probleemi ennetamiseks ei ole olemas ideaalset valemit ning lahendused ei saa peituda ainult juriidikas, kuid kindlasti on ka õigusel siin enam potentsiaali kui seni arvatud. Juristide hinnangul on riigi suutlikkus väiksem lähisuhtevägivalla ennetamisel ning suurem lähisuhtevägivalla tagajärgedega tegelemisel.¹¹¹ Mulle näib see loogiline, arvestades, et suurem osa meie lähisuhtevägivalla seadusandlusest käsitlebki karistusõigust, mille kogu olemus näebki ette reeglid sellele, kuidas käituda, kui midagi halba on juba juhtunud. Uuringu autorite hinnangul oleks ühtlasi mõistlik senisest enam keskenduda kohalike omavalitsuste (edaspidi KOV) ja riigi koostööle, suurendades seejuures kohaliku tasandi osakaalu¹¹². Olen siin autoritega ühel nõul, kuivõrd kohalike asutuste jõulisemal kaasamisel muutub selgemaks, kes milliste ülesannete täitmise eest vastutab, ning ka töö tulemused võivad rakendajate jaoks olla käegakatsutavamad, eriti kogukondliku iseloomuga sekkumiste puhul.

2017. aastal viidi läbi kordusuuring prokuröride, kohtunike, advokaatide ja politseiuurijate seas. Muu hulgas mõõdeti uuringuga praktiseerivate juristide hinnangut senise õiguskorra piisavusele ja eraldi lähisuhtevägivalla seaduse vajalikkusele. Suhtumises spetsiaalse lähisuhtevägivalla seaduse vajalikkusesse jaotusid vastajad pooldajateks ja skeptikuteks. Aastatel 2014–2017 kasvas seaduse loomise pooldajate osakaal juristide seas 34 protsendilt 46 protsendini, kuid langes politseiuurijate seas 52 protsendilt 37 protsendini. Samas kahanes nii juristide kui politseiuurijate seas skeptikute osakaal. Kindlalt on uuringu tulemuste kohaselt seaduse vastu iga kümnes jurist ja vaid 2% politseiuurijatest. Uuringus osalenud juristide hinnangul ei ole riik seni suutnud lahendada lähisuhtevägivalla võtmeprobleeme: ennetada raskeid juhtumeid, omada kontrolli vägivallatseja ja nende peredes toimuva üle, tagada ohvritele materiaalseid tingimusi jms. Vähesese efektiivsuse põhjustena tuvastati nõrk õigusbaas, mis ei võimalda arvestada lähisuhtevägivalla

¹⁰⁹ Prokuratuur. Ühtse praktika kokkulepped lähisuhtevägivalla kriminaalmenetlustes, lk 3.

¹¹⁰ Pettai, I., Proos, I., 2014, lk 8.

¹¹¹ Pettai, I., Narits, R., Kaugia, S. Juridica nr 2015/9, lk 645–658.

¹¹² Pettai, I., Narits, R., Kaugia, S. Juridica nr 2015/9, lk 645–658.

olemust ja spetsiifikat, samuti spetsialiseerumise puudumine ning vähene koostöö spetsialistide vahel.¹¹³ Kuivõrd mõiste lähisuhtevägivalla seadus jäeti vastajate endi sisustada, tundub mulle tõenäoline, et vastajad võisid lähisuhtevägivalla seaduse vastuvõtlikkusse puutuvalt vastata küll ühele ja samale küsimusele, kuid pidada silmas väga erinevaid vastuseid. Selge on aga see, et seaduse pooldajad, isegi kui neil pole täpset ettekujutust seaduse olemusest, tunnevad puudust efektiivsest õigusbaasist. Siinkohal on sobilik heita (vajadusel kriitiline) pilk tänasel päeval Eestis lähisuhtevägivalla valdkonda ümbritsevale õiguslikule raamistikule.

2.1.1. Siseriiklikud õigusaktid

Täna on Eestis lähisuhtevägivallaga enim puutumust omavateks õigustloovateks aktideks karistusseadustik, kriminaalmenetluse seadus ning ohvriabi seadus (edaspidi OAS)¹¹⁴, vähemal määral ka korrakaitse seadus (KorS)¹¹⁵, lastekaitse seadus ning tsiviilasjades perekonnaseadus. Selge on see, et karistusseadustik ja kriminaalmenetluse seadustik tegelevad suures osas kuritegevuse tagajärgedega ning vaid vähesel määral ennetusega. Arvestades aga, et suur osa vägivallast politsei, prokuratuuri ja kohtu ametnikeni ei jõuagi (vt ptk 1.1.2.), ei saa õiguskaitseasutuste süsteem ka lähisuhtevägivalla tagajärgedega ammendavalt tegeleda, kuigi karistusseadus näeb ette sobivad sanktsioonid ja kriminaalmenetluse seadus adekvaatsed protseduurireeglid.

2.1.1.1. Lähisuhtevägivalla materiaalõiguslik regulatsioon karistusseadustikus

Karistusseadustikus on keskseks lähisuhtevägivalla juhtumiks teise inimese tervise kahjustamine või valu tekitav kehaline väärkohtlemine, § 121, mille lg 2 p 2 tõstab maksimaalse karistusmäära üheaastaselt vangistusele viieaastasele, kui tegu on aset leidnud lähi- või sõltuvussuhtes (vt määratlust ptk-st 1.1.). Seejuures on oluline märkida, et kuigi Riigikohus kitsendas lähisuhte definitsiooni endiste partneritega seondult¹¹⁶, otsustasid lähisuhtevägivalla juhtumitega tegelevad prokurörid 2020. aastal toimunud ümarlaual kollektiivselt, et nimetatu ei muuda oluliselt menetluspraktikat. Prokurörid leidsid, et juhtumid, kus endised partnerid ei ole käsitletavad lähisuhtes olevana, on pigem erandid, mis tuleb lähisuhtevägivalla asju menetleva

¹¹³ Pettai, I., Kaugia, S., Narits, R. Riigikogu Toimetised nr 38/2017, lk 199, 205.

¹¹⁴ Ohvriabi seadus. – RT I, 06.05.2020, 22.

¹¹⁵ Korrakaitse seadus. – RT I, 03.03.2021, 4.

¹¹⁶ RKKKo 1-19-3377, pp 8–10.

piirkonnaprokuröri erga lübi arutada. Üldreeglina tuleb ka endiste partnerite vaheline vägivall kohtueelses menetluses kvalifitseerida § 121 lg 2 p 2 järgi.¹¹⁷ Sellise kokkuleppe sündimise aluseks oli soov, et lähisuhtevägivalla kahtlusega juhtumid jõuaksid politseis ja prokuratuuris ametnike kätte, kel on spetsialiseerumisest tulenevalt lähisuhtevägivalla olemusest laialt teadmised. Kui hilisema menetluse käigus selgub, et endiste elukaaslaste vahel lähisuhet enam siiski nentida ei saa, on prokuröril võimalus kuritegu ümber kvalifitseerida § 121 lg 1 järgi. Minu hinnangul eelistasid prokurörid siin põhjendatult Istanbuli konventsiooniga kooskõlalist tõlgendust seadusest moel, mis võimaldab neil vajadusel siiski haakuda ka Riigikohtu praktikaga.

Kehaline väärkohtlemine on ainus sätte karistusseadustikus, mille puhul tõstab lähisuhte fakt konkreetse teo eest mõistetava karistuse ülempiiri. Teiste, samuti lähisuhtes aset leida võivate isikuvastaste füüsilise vägivalla tegude puhul seda eraldi ette nähtud ei ole: näiteks tapmine (§ 113), mõrv (§ 114), provotseeritud tapmine afektiseisundis (§ 115), raske tervisekahjustuse tekitamine (§ 118), ähvardamine tapmise, tervisekahjustuse tekitamise või olulises ulatuses vara rikkumise või hävitamisega (§ 120), abita jätmine (§ 124), seadusliku aluseta vabaduse võtmine (§ 136) jne. See aga ei tähenda, et lähisuhte teiste kuritegude puhul peale kehalise väärkohtlemise raskendavaks asjaoluks ei oleks. Nimelt sätestab karistusseadustiku üldosa § 58 p 4, et kõigi süütegude eest mõistetavat karistust raskendavaks asjaoluks on muu hulgas süüteo toimepanemine isiku suhtes, kes on süüdlase endine või praegune pereliige, süüdlasega koos elav isik või süüdlasest muul viisil perekondlikus sõltuvuses olev isik. Vahe § 121 lg 2 p-s 2 ning § 58 p-s 4 sätestatud raskendavate asjaolude vahel on see, et § 58 ei võimalda mõista raskemat karistust kui see, mille konkreetse erinormi sanktsioon maksimaalselt ette näeb, samas kui § 121 lg 2 p 2 seda kehalise väärkohtlemise tegudes võrreldes sama sätte esimese lõikega teeb. Seega on näiteks ka ähvardamisteo puhul karistust raskendavaks asjaoluks perekondlik sõltuvus, kuid see ei saa kaasa tuua raskemat karistust kui üheaastane vangistus, mille § 120 ette näeb. Minu jaoks jääb veidi ebaselgeks, miks on otsustatud lähisuhet selle eriomase spetsiifika tõttu (vt ptk 1.1.) kaitsta karistusmäära tõstmisega aga vaid ühe vägivallakuriteo puhul ning piirduda ülejäänud tegude ulatuses üldise raskendava asjaoluga.

Eelnimetatud sätetele lisaks reguleerib perekondlikes suhetes toime pandud füüsilise vägivalla tegusid ka omalaadse lähenemisega § 116 – ema poolt sündiva või vastsündinud lapse tapmine. Siin on karistusmäär hoopis kergem kui klassikalise tapmise puhul, kuna seaduasandja on võtnud

¹¹⁷ Prokuratuur. Ühtse praktika kokkulepped lähisuhtevägivalla kriminaalmenetlustes, lk 1.

arvesse, et sünnitus võib naises esile kutsuda erilise emotsionaalse pingeseisundi, milles tema võime tegevusest aru saada ja seda juhtida on piiratud¹¹⁸.

Lisaks füüsilisele lähisuhtevägivallale võimaldab karistusseadustik vastutusele võtta ka muud liiki lähisuhtes toime pandud vägivalla eest. KarS 9. ptk 7. jagu loetleb seksuaalse enesemääramise vastu suunatud kuriteod, millest suur hulk ei ole olemuslikult seotud lähisuhtega. Nii viisi on § 141 kohaselt vägistamine, s.o inimese tahte vastaselt suguühtesse astumine vägivallaga või ära kasutades tema abitusseisundit, karistatav nii lähisuhtes kui väljaspool seda. Mõistagi võib lähisuhtes toime pandud vägistamise puhul olla kannatanu tahtevastasuse tõendamine keerulisem. KarS 9. ptk 2. jaos on tervist kahjustavate süütegude juures välja toodud ka naise suguelundite sandistav moonutamine (§ 118¹), millel on ulatuslik puutumus seksuaalvägivallaga. § 118¹ loomiseks saadi inspiratsioonist Istanbuli konventsioonist¹¹⁹. Sarnast sätet meeste suguelundite moonutamise kohta Eesti karistusseadustikus ei ole, kuid minu arvates võiks seda kaaluda.

Seksuaalvägivallaga on seotud ka inimkaubandust kriminaliseeriv säte (§ 133), mis käsitleb olukorda, kus ohver on vabaduse võtmise, vägivalla, pettuse, ähvarduse, sõltuvuse, abitusseisundi või haavatava seisundi ärakasutamisega asetatud olukorda, kus ta on sunnitud muu hulgas näiteks abielluma, tegelema prostitutsiooniga või täitma muud vastumeelset kohustust. Tegu võib olla toime pandud nii majandusliku kasu saamise eesmärgil kui ka ilma selleta ning kannatanu sõltuvus süüdlasest võib seisneda ka perekondlikus sõltuvuses¹²⁰. Inimkaubandust alaealise suhtes reguleerib karistusseadustikus eraldi sättena § 175. Kui toimepandud tegu ei vasta inimkaubanduse sättes seatud eeldustele, on karistusseadustikus lisaks inimkaubanduse toetamise säte (§ 133¹) ja üldisest inimkaubanduse sättest veelgi seksuaalvägivallale orienteeritumad § 133² – kupeldamine ja § 133³ – prostitutsioonile kaasaaitamine.

Lisaks inimkaubanduse ühele alternatiivile (prostitutsiooniga tegelemisele sundimine sõltuvuse ärakasutamisega) tunneb karistusseadustik veel teisigi spetsiifiliselt sõltuvussuhte toel toime pandud seksuaalkuritegusid. Sõltuvussuhteid, sh perekondlikke sõltuvussuhteid (vt määratlust ptk-st 1.1.), puudutab § 143, s.o inimese tahte vastaselt temaga suguühtesse astumine või muu sugulise iseloomuga tegu, kasutades ära kannatanu sõltuvust süüdlasest. Siinkohal tuleb tuvastada nii sõltuvussuhte olemasolu kui ka see, et teo toimepanija pani sugulise iseloomuga teo toime just

¹¹⁸ Sootak, J., Pikamäe, P., § 116/1.

¹¹⁹ Istanbuli konventsiooni seletuskiir, lk 40.

¹²⁰ Sootak, J., Pikamäe, P., § 143/3.3.1.–3.3.3.; § 136/3.2.6.

sellist sõltuvust ära kasutades¹²¹. Lapsohvrite puhul lisandub § 143², s.o alla 18-aastase isikuga suguühtesse astumine või muu sugulise iseloomuga tegu, kasutades ära kannatanu sõltuvust süüdlasest või kuritarvitades saavutatud mõjuvõimu või usaldust. Perekondlike suhete seisukohast väärib tähelepanu ka § 144, mis sätestab karistuse vanema, vanemlike õigustega isiku või vanavanema poolt lapse või lapselapsega suguühtesse astumise või muu sugulise iseloomuga teo. Perekondlik side ei ole siin klassikaliseks raskendavaks asjaoluks, vaid vajalikuks koosseisuliseks tunnuseks. Seejuures sellise teo eest mõistetav karistus on ikkagi kõrgem kui vööra täiskasvanu poolt alla 14aastasega suguühtesse astumine (§ 145). Samuti on ohvri vanusepiir § 144 kontekstis 17, mitte 14, nagu §-s 145.

Lisaks füüsilisele ja seksuaalsele vägivallale käsitleb karistusseadustik ka valdkonda, mida ÜRO eristas jälitamisena (vt ptk 1.1.1.). Nii kriminaliseerib § 137 teise isiku jälgimise eesmärgiga koguda tema kohta andmeid isiku poolt, kel puudub seaduslik õigus jälitustegevuse toimetamiseks. Tegemist on blanketse süüteokoosseisuga, mille sisuks on jälitustoiminguid määratlevates seadustes (kriminaalmenetluse seadustik, julgeolekuasutuste seadus¹²²) nimetatud tegevused, mida on ühtlasi läbi viidud salaja¹²³. Olukordades, kus eraviisilist jälitustegevust nentida ei saa, võib appi tulla 2019. aastal jõustunud ahistava jälitamise säte (§ 157³). See säte kriminaliseerib teise isikuga korduva või järjepideva kontakti otsimise, tema jälgimise või muul viisil tema tahte vastaselt tema eraellu sekkumise, kui tegevuse eesmärk või tagajärg on ohvri hirmutamine, alandamine või muul viisil oluliselt häirimine, ja seejuures puudub §-s 137 sätestatud eraviisilise jälitustegevuse süüteokoosseis. Alus sellise tegevuse kriminaliseerimiseks tuli taaaskord Istanbuli konventsioonist¹²⁴.

Jälitamise kui vägivallaliigiga külgneb ka § 331², mis näeb ette karistuse lähenemiskeelu rikkumise eest. Lähisuhtevägivalla kontekstis on tegemist ennekõike vägivallaga, mis leiab aset endiste partnerite vahel¹²⁵. Karistatav on nii kriminaal- kui tsiviilkohtumenetluses seatud lähenemiskeelu rikkumine¹²⁶. Karistatavus eeldab, et lähenemiskeeluga on põhjustatud kas oht ohvri elule, tervisele või varale või lähenemiskeeldu on rikutud korduvalt. Oluline on tähele panna, et tegemist on alternatiividega, mis tähendab, et korduva rikkumise puhul ei ole tarvis tõendada ohtu elule, tervisele ega varale. Minu arvates on just tänu sellele tagatud, et

¹²¹ RKKKo 3-1-1-109-10, p. 17.

¹²² Julgeolekuasutuste seadus. – RT I, 26.05.2020, 10.

¹²³ RKKKo 3-1-1-158-05, p. 8.

¹²⁴ Sootak, J., Pikamäe, P., § 157³/2.

¹²⁵ Prokuratuur. Ühtse praktika kokkulepped lähisuhtevägivalla kriminaalmenetlustes, lk 2.

¹²⁶ Sootak, J., Pikamäe, P., § 331²/3.2.1.–3.2.2.

lähenemiskeelu rikkumise säte võimaldab tõepoolest ohvreid kaitsta, kommunikeerida üldsusele meie karistusõiguse tõsiseltvõetavust ning piirata ka vägivallatseja võimalusi end välja vabandada. Prokuratuuri ühtse praktika kokkuleppe kohaselt reageerivad prokurörid lähenemiskeelu rikkumisele üldjuhul kriminaalmenetluse alustamisega, mitte ei lõpeta menetlust oportuuniteedi ega lepitusega. Menetluse lõpetamisel erandjuhtudel peavad prokurörid tehtud otsust põhistama.¹²⁷

Eraldi on karistusseadustikus ptk 11, mis käsitleb süütegusid perekonna ja alaealise vastu. Seal on lähisuhtevägivalla seisukohast relevantsetest olukordadest kriminaliseeritud hooldusõiguse ja eestkoste teostamise nõuete rikkumine, kui sellega põhjustati oht hooldatava elule või tervisele või oluline varaline kahju (§ 171) ning lapse müümine ja ostmine (§ 173). Majanduslikule vägivallale viitavatest tegudest on samas peatükis karistatavana sätestatud lapsele elatisraha maksmisest teadev kõrvalehoidmine (§ 169) ning abivajava vanema ülalpidamiskohustuse rikkumine (§ 170).

Laste kui perevägivalla tunnistajate kontekstis võib tähendust omada § 180, mis muudab karistatavaks alla 14aastastele lastele julmuse eksponeerimise. Sätte sõnastust tõlgendades hõlmab see alaealise nähes vägivallateo toimepanemise. Küll aga on tegemist väärteo, mitte kuriteoga, samuti ei kaitse see vägivalla nägemise eest 14–17aastasi lapsi. KarS § 58 p 13 sätestab aga kõiki kuritegusid raskendava asjaoluna isikuvastase süüteo toimepanemise täisealise poolt alaealise, s.o ka 14–17aastase lapse juuresolekul. Säte lisandus karistusseadustikku Istanbuli konventsiooni art 46 eeskujul ning tähendab eelkõige kuriteo toimepanemist lapse nähes, kuid hõlmab ka seda, kui laps kuuleb vägivallaga kaasnevaid karjeid või muid helisid. Samas ei pea kohtupraktika piisavaks seda, kui laps kuuleb pealt lihtsalt vanemate tülitsemist.¹²⁸ Tulenevalt reaalsest negatiivsest mõjust, mida lähisuhtevägivalla tunnistamine või pidevalt vägivaldses keskkonnas viibimine lapsele avaldab (vt ptk 1.2.2.), leian, et võiks kaaluda lähisuhtevägivalla teo lapse nähes toimepanemise kriminaliseerimist eraldi kuriteona, mis kaitseb kannatanuna lapse arengut ja heaolu sarnaselt §-le 180, kuid kaasates ka haavatavas eas teismelised (14–17aastased).

Muus osas aga on karistusseadustikus minu hinnangul piisav hulk erinevaid sätteid, mida lähisuhtevägivalla juhtumite puhul kohaldada. Mõni neist on olemuslikult seotud lähisuhte,

¹²⁷ Prokuratuur. Ühtse praktika kokkulepped lähisuhtevägivalla kriminaalmenetlustes, lk 2.

¹²⁸ Sootak, J., Pikamäe, P., § 58/14.

sõltuvussuhte, perekondliku suhte, usalduse ärakasutamisega vms, ja mõni mitte, kuid kokkuvõtvalt pakub karistusseadustik palju võimalusi lähisuhtes vägivallatseja vastutusele võtmiseks vähemalt nendes juhtumites, mis on seotud raskete, s.o kriminaliseeritud vägivallavormidega, ning mis jõuavad õiguskaitseorganite vaatevälja. Viimane on aga suur kitsaskoht (vt ptk 1.1.2., 2.1.).

2.1.1.2. Lähisuhtevägivalla menetlusõiguslik regulatsioon

Kõigi kuritegude menetlemist reguleerib Eestis kriminaalmenetluse seadustik. Perekond on ka selles seaduses mainimist leidnud, kuigi põgusalt. Nii võimaldab § 12 lg 1 p 2 kuulutada kohtuistungil kas osaliselt või täielikult kinniseks muu hulgas perekonna- või eraelu kaitseks. Samuti on kannatanul ja tunnistajal õigus keelduda ütluste andmisest isiklikel põhjustel, kui kahtlustatav on kannatanu jaoks alaneja või üleneja sugulane; õde, vend, poolõde, poolvend või nende abikaasa või endine abikaasa; võõrasvanem või kasuvanem, võõraslaps või kasulaps, lapsendaja või lapsendatav; abikaasa või püsiv kooselupartner või tema vanem, sh pärast abielu või kooselu lõppu (§§ 71; 38 lg 1 p 3).

Kannatanule selgitab tema õigusi ja kohustusi uurimisasutus või prokuratuur (§ 38 lg 4). See tähendab, et arusaamine enda õigustest ja kohustustest võib kannatanu jaoks sõltuda suuresti sellest, kui hästi oskab ametnik talle neid selgitada, kui julge on kannatanu täpsustavate küsimuste küsimisel või kui suur on tema võimekus uut informatsiooni omandada stressirohkes situatsioonis ülekuulamisele. Tänane seadus ei näe ette kohustust anda kannatanule koju kaasa näiteks tema õigusi ja kohustusi koondavat dokumenti. Pelgalt koha peal selgitamine, isegi lihtsas keeles, ei ole aga piisav, et anda ohvrile edasi juriidilise sisuga teavet sellise kvaliteediga, et ta suudaks vajadusel hiljem selle teabe alusel enda õigusi maksma panna. Sellises olukorras on kannatanute õiguste selgitamine ja kaitse tagatud vaid formaalselt, aga mitte sisuliselt.

Seejuures ei ole kannatanutel tavapäraselt ka juristist esindajat. Kriminaalmenetluse seadustik võimaldab uurimisasutusel või prokuratuuril määrata kannatanule riigi õigusabi korras esindaja vaid siis, kui kannatanu on piiratud teovõimega (§ 42 lg 3¹). Täisteovõimelistele kannatanutele saab riigi õigusabi korras esindaja määrata vaid läbi kohtu riigi õigusabi seaduses (RÕS ¹²⁹) sätestatud täiendavate tingimuste täidetuse korral. Kuigi prokuratuur riikliku süüdistuse

¹²⁹ Riigi õigusabi seadus. – RT I, 22.12.2020, 45.

esindajana¹³⁰ seisab muu hulgas mõistagi ka kannatanu õiguste eest, ei ole kannatanu tahe ainsaks, millest prokuratuur töös lähtub. Seetõttu võib kannatanutel juriidilise esindaja puudumine viia olukorrani, kus kannatanu kas ei ole oma õigustest piisavalt teadlik või ei oska nende eest seista juriidiliste teadmiste nappuse tõttu. Juriidilise abi saamine eeldab täiskasvanud kannatanult aga tegevusi, mille ohvrisõbralik õigussüsteem minu hinnangul enda kanda võtaks. Arvestades, et kriminaalmenetlusse jõuavad vaid raskemad vägivallavormid ning lähisuhtevägivallal on oma keerukas spetsiifika, mis pärsib eriliselt kannatanu õiguste maksmapanekut, võiks õigussüsteem eeldada, et kannatanul on tasuta õigusabi vaja. Sellise õigusabi määramine peaks kriminaalmenetluses olema vähemalt sama lihtne kui piiratud teovõimega kannatanute puhul.

Kannatanute õigused ja kohustused on sätestatud ennekõike §-s 38. Sätte p 11 alusel on kannatanul muu hulgas õigus taotleda, et ülekuulamist viiks läbi temaga samast soost isik, kui tegemist on seksuaalvägivalla, soolise vägivalla või lähisuhtes toime pandud kuriteoga. Nimetatud erand aga ei kehti, kui ülekuulamist viib läbi prokurör või kohtunik või kui samast soost isiku tagamine takistaks menetluse käiku. Kannatanu on § 38 lg 2 kohaselt kohustatud ilmuma uurimisasutuse, prokuratuuri või kohtu kutsel, osalema menetlustoimingus ning alluma korraldustele. Üldistest, mitte lähisuhtevägivallaga seonduvatest kannatanu õigustest, sätestab seadus veel kriminaalmenetluse alustamata jätmise või lõpetamise vaidlustamise õiguse (lg 1 p 1), tsiviilhagi esitamise õiguse varalise või mittevaralise kahju hüvitamiseks (p 2), õiguse anda ütlusi või sellest seadusliku aluse olemasolul keelduda (p 3), esitada tõendeid, taotlusi ja kaebusi (pp 4–5), tutvuda menetlustoimingu protokolliga ja teha protokollitud avaldusi ning tutvuda kriminaaltoimiku materjalidega selleks ette nähtud ajal ja moel (pp 6–7), osaleda kohtulikul arutamisel (p 8), nõustuda või keelduda kokkuleppemenetlusest, avaldada kokkuleppemenetluses arvamust süüdistuse ja karistuse kohta (p 9), taotleda lähenemiskeeldu (p 10).

Kuivõrd lähisuhtevägivalla kannatanud on alati füüsilisest isikust kannatanud, on neil lisaks eelnevale täiendavaid õigusi: saada teatud tingimustel teavet kahtlustatava vahistamisest, vabastamisest, kinnipidamisasutusest põgenemisest; võtta menetlustoimingule saatjana kaasa toetav isik, kes lg 6 kohaselt ei tohi menetlustoimingu käiku sekkuda; avaldada arvamust süüdlase ennetähtaegse vabastamise, kuriteoga kaasnenud mõju ja vastutuse võtmise kohta (§ 38 lg 4). Praktikas dokumenteeritakse kannatanu arvamus kuriteoga kaasnenud mõju ja vastutuse

¹³⁰ Prokuratuuriseadus § 1 lg 1. – RT I, 02.06.2020, 7.

võtmise kohta, samuti kokkuleppemenetluse korral süüdistuse ja karistuse kohta kas õiendina või kriminaaltoimiku kaanele, mis tähendab, et vastavatest arvamustest võib teadlikuks saada ka kahtlustatav, kui kaitsja talle neid toimikuga tutvumise järgselt avaldab. Seadusega peaks olema tagatud kannatanu kaitse vägivallatseja selliste ülekaalukate teadmiste eest ning mõistagi ka vägivallatsejaga kokkupuute eest menetluse kestel.

KrMS § 38 lg 1 p 10 kohaselt on kannatanul õigus anda nõusolek ajutise lähenemiskeelu taotlemiseks ning taotleda lähenemiskeeldu §-s 310¹ sätestatud korras. Praktikas tekib vajadus lähenemiskeeldu seada just lähisuhetes¹³¹. Kriminaalmenetluse seadustik tunneb ajutist lähenemiskeeldu, mis kehtib kriminaalmenetluse ajal, ning pikaajalist lähenemiskeeldu. Ajutine lähenemiskeeld omakorda jaguneb kannatanu nõusolekul taotletud lähenemiskeeluks ning edasilükkamatuks lähenemiskeeluks, mis ei sõltu kannatanu nõusolekust. Lisaks kriminaalmenetluslikele lähenemiskeeldudele on võimalik lähenemiskeeldu taotleda ja seada ka tsiviilkohtumenetluses võlaõigusseaduse (VÕS¹³²) alusel¹³³. Lähenemiskeelu rakendamine edasilükkamatul juhul prokuröri poolt, sõltumata kannatanu nõusolekust, lisandus seadusesse 2020. aastal (§ 141¹ lg 1²). See võimaldab tagada kannatanule kohese turvalisuse ka olukorras, kus kannatanu enda abivajadust veel ise ei teadvusta või tunnista.

Riigiprokuratuuri soovitude kohaselt tuleks lähenemiskeelu kohaldamist lähisuhtevägivalla juhtumites alati kaaluda. 2018. aastal aga kohaldati ajutist lähenemiskeeldu vaid 9% lähisuhtevägivalla juhtumitest, mida on selgelt vähe.¹³⁴ Ohvri ja vägivallatseja eraldamine peaks enamikes lähisuhtevägivalla juhtumites olema elementaarne, et anda ohvrile aega vajadusel rahuneda, enda iseseisvustunnet taastada ning eemalduda olemuslikult sõltuvuslikust suhtest, samuti andmaks vägivallatsejale aega järele mõtlemiseks. Funktsioonilt sedavõrd efektiivse meetme harv kasutamine praktikas võib viidata sellele, et meede pole tehtud vastutavate ametiasutuste jaoks piisavalt hõlpsasti ja kiirelt kohaldatavaks. Sellise meetme olemasolu ja laialdane rakendamine on aga lähisuhtevägivalla spetsiifikat arvestades (vt ptk 1.1.2.) hädavajalik.

¹³¹ Lähenemiskeeld. Praktilisi nõuandeid. Tallinn: Justiitsministeerium 2019, lk 1. – https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/lahenemiskeeld_praktilisi_nouandeid.pdf (18.04.2021).

¹³² Võlaõigusseadus. – RT I, 04.01.2021, 19.

¹³³ Justiitsministeerium. Lähenemiskeeld. Praktilisi nõuandeid, lk 1.

¹³⁴ Ülvi, A. Lähisuhtevägivallakuritegudes läbiviidud kriminaalmenetluste analüüs. Tallinn: Riigiprokuratuur 2018, lk 34. – <https://aastaraamat.prokuratuur.ee/sites/default/files/inline-files/LSV%20anal%C3%BC%C3%BCs%202018.pdf> (27.04.2021).

Kui kannatanu esitab ise politseile ajutise lähenemiskeelu taotluse, edastab politsei selle esimesel võimalusel prokuratuuri, misjärel prokurör lahendab taotluse hiljemalt kümne tööpäeva jooksul. Politsei peab tagama, et selleks tähtjaks on kogutud kõik asjassepuutuvad tõendid.¹³⁵ Ajutist lähenemiskeeldu on võimalik kohaldada ka koos elektroonilise valvega (§ 141¹ lg 1¹). Kui prokurör ei pea lähenemiskeelu seadmist põhjendatuks, vormistab ta lähenemiskeelu taotlemisest keeldumise määrusena, mille peale saab kannatanu § 228 lg 2 alusel kaevata. Sama protseduur kehtib pikaajalise lähenemiskeeluga seoses.¹³⁶ Pikaajalist lähenemiskeeldu saab seada § 310¹ alusel maksimaalselt kolmeks aastaks. Selle ajavahemiku järel eelduslikult oht möödub, pinged maanduvad ja suhted normaliseeruvad. Lähenemiskeelu tähtjalisus aga ei tähenda, et kaitset sooviv isik pärast kolme aasta möödumist uut lähenemiskeelu taotlust ei saaks esitada.¹³⁷

Lisaks lähenemiskeelule on lähisuhtevägivalla juhtumite lahendamisel kasutusel viibimiskeeld, mis on sätestatud KorS §-s 44. Viibimiskeeld seisneb politsei- või muu korrakaitseorgani ametniku õiguses keelata ajutiselt isiku viibimine teatud teise isiku läheduses või teatud kohas, kohustades isikut lahkuma või eemale hoidma. Viibimiskeelu kohaldamise eelduseks on elu või tervist ähvardav vahetu oht, ülekaalukas avalik huvi, kõrgendatud ohu väljaselgitamine või tõrjumine, kaitstava isiku või valvatava objekti ohutuse tagamine, süüteomenetluse läbiviimine või riikliku järelevalve meetme kohaldamise tagamine. Viibimiskeeldu on võimalik kohaldada kuni aluse äralangemiseni, üldiselt kaheteistkümneks tunniks, kuid prefekti või muu korrakaitseorgani juhi loal ka pikemaks ajaks. Isiku suhtes, kes rikub viibimiskeeldu, on võimalik kasutada vahetat sundi seni, kuni see on vältimatu.

Viibimiskeelu abil on võimalik kohustada vägivallatsejat koheselt lahkuma pere ühisest kodust, hoiduma eemale kodust ja ohvrist, et tagada ohvrile kohene turvalisus ning kaksteist tundi taastumisaega. Sama võimalust pakuvad olenevalt juhtunu asjaoludest ka vägivallatseja kainestusmajja paigutamine KorS § 42 alusel, kahtlustatavana kinnipidamine KrMS § 217 alusel ning raskete kuritegude puhul vahistamine KrMS § 130 alusel. Minu hinnangul ei ole kaksteist tundi piisav, et taastada ohvri turva- ja iseseisvustunne pikalt kestnud lähisuhtevägivalla puhul, mistõttu võiks seadus ette näha hõlpsasti saavutatavaid võimalusi pikemaajaliseks, näiteks kuuajaseks osapoolte eraldamiseks, mis seejuures ei riivaks vägivallatseja vabadust nii

¹³⁵ Prokuratuur. Ühtse praktika kokkulepped lähisuhtevägivalla kriminaalmenetlustes, lk 1.

¹³⁶ Prokuratuur. Ühtse praktika kokkulepped lähisuhtevägivalla kriminaalmenetlustes, lk 1.

¹³⁷ Justiitsministeerium. Lähenemiskeeld. Praktilisi nõuandeid, lk 5.

intensiivselt nagu kinnipidamisasutuses viibimine ega eeldaks ka samade eeltingimuste täidetust. Sellist eraldamist võiks kaaluda ka ilma kannatanu nõusolekuta.

Mis puudutab lapsi lähisuhtevägivalla kontekstis, siis pakub kriminaalmenetluse seadus sarnaselt karistusseadustikule alla 14aastastele lastele ulatuslikumat kaitset kui 14–17aastastele. Nii võib § 290¹ lg 1 p 2 kohaselt jätta alla 14aastase tunnistaja, kelle ütlused on seotud perevägivallaga, kriminaalmenetluses kohtusse kutsumata, kui tema kohtueelses menetluses antud ütlused on videosalvestatud. Samuti on § 70 lg 2 p 2 kohaselt alla 14aastase kohtueelsesse ülekuulamise kohustuslik kaasata lastekaitsetöötaja, sotsiaaltöötaja, õpetaja, psühholoog või spetsiaalse väljaõppega politseiuurija, kui ülekuulamine on seotud perevägivallaga. Kuigi seadus ei näe otsesõnu ette, et alaealise kannatanu ülekuulamise juures viibib tema vanem, tuleb vastav õigus (lähedase juuresviibimine alaealise ülekuulamisel) EL direktiivi 2011/93/EL art-st 20¹³⁸. Menetleja peab tagama, et lähedane isik ei mõjutaks ülekuulamise käiku. Sellist võimalikku mõju kannatanu ütluste usaldusväärsusele peab aga lõppkokkuvõttes hindama kohus.¹³⁹ Nagu eelnevalt mainisin (vt ptk 2.1.1.1.), pean ma siin aga oluliseks, et laps, kes on täna seaduse järgi lähisuhtevägivalla vahetuks tunnistajaks, oleks menetluses käsitletud täieõigusliku kannatanuna.

Lisaks karistusseadustikule, kriminaalmenetluse seadustikule ja korrakaitseadusele on lähisuhtevägivallaga puutumus ka ohvriabi seadusel, mis sätestab muu hulgas riikliku ohvriabi korralduse alused, naiste tugikeskuse teenuse korralduse, psühholoogilise abi kulu hüvitise ning vägivallakuriteo ohvritele riikliku hüvitise maksmise korralduse jms (§ 1). Ohvriabi seadus loetleb ohvriabi teenused: nõustamine, abistamine läbi riigi- ja KOV asutuste ja juriidiliste isikute, turvalise majutuse tagamine, toitlustuse tagamine, vajalike tervishoiuteenuste kättesaadavuse tagamine, materiaalne abi, psühholoogiline abi, tõlketeenuse võimaldamine, muude ohvri füüsiliseks ja psühhosotsiaalseks taastumiseks vajalike teenuste osutamine (§ 3 lg 2). Seaduses on aga nimetatud teenuste saamise eeltingimuseks seatud ohvriks langemine kindlates vägivallakuritegudes, milleks on inimkaubanduse ja seksuaalse väärkohtlemise teod (lg 2²).

OAS ptk 2³ reguleerib naiste tugikeskuse teenuse pakkumist. Tegemist on kompleksteenusega, mille eesmärk on aidata naistel pääseda naistevastasest vägivallast ning saavutada iseseisev

¹³⁸ Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2011/93/EL, 13. detsember 2011, mis käsitleb laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise ning lasteporno vastast võitlust ja mis asendab nõukogu raamotsuse 2004/68/JSK. ELT L 335, 17.12.2011, lk 1–14.

¹³⁹ RKKKo 3-1-1-73-15, p. 15.

toimetulek. Tugiteenuse raames pakutakse naistele turvalist keskkonda, nõustamist ning vajadusel ajutist majutust naisele koos lastega (§ 6⁵ lg 1). Ohver on teenuse kontekstis naine, kellele on tema suhtes toimepandud soolise vägivallaga või sellega ähvardamisega põhjustatud füüsilisi, seksuaalseid või majanduslikke kannatusi (lg 2). Teenus hõlmab lisaks majutusele ohvri ja laste kriisinõustamist, juhtumipõhist nõustamist, väliste abivõimaluste kohta info jagamist, psühholoogilist nõustamist või psühhoteraapiat, juriidilist nõustamist, laste abivajaduse hindamist ja esmast nõustamist (lg 3) kuni kuue kuu jooksul (lg 4). Minu hinnangul pole põhjendatud sellise tugiteenuse suunamine vaid naistele, vaid seda tuleks seaduse sõnastuse tasandil laiendada ka meesohvritele.

Koostamisel on ka uus ohvriabi seadus, mis peaks selgelt esile tõstma ohvri vajadused. Eelnõus kavatsetakse sõnastada ohvrite õiguste ja heaolu tagamise põhimõtted, näiteks ohvri ärakuulamise tagamine, mõistmise pakkumine, õigustest ja abivõimalustest teavitamine, taasohvristamise vältimine, abivajaduse ja riskide hindamine, ohvri kaasamine otsustesse, austav ning olukorda arvestav kohtlemine. Uus eelnõu võimaldab vajaduse korral abi pakkuda ka sõltumata sellest, kas algatatud on süüteo menetlus või mitte.¹⁴⁰ Minu meelest on nimetatud põhimõtetele senisest suurema tähelepanu pööramine oluline aga mitte ainult riikliku ohvriabi seisukohast, vaid suunatuna absoluutselt kõigile, kes töö- või eraelus lähisuhtevägivalla juhtumitega kokku puutuvad. Näen siin vajadust seaduse järgi, mis oma sisu poolest sarnaneks täiustatud versioonile ohvriabi seadusest, aga kohaldatavuse poolest oleks üldisem, mitte piiratud riikliku ohvriabiteenusega.

Lähisuhtevägivald nähtusena ulatub palju kaugemale kui karistusõigus, mistõttu on minu arvates oluline lisada lähisuhtevägivalla spetsiifikat arvesse võtvaid juriidilisi vahendeid ka teistesse seadustesse, et tekiks valdkonda ülene kaetus. Seejuures tuleb aga vältida ühe teema killustumist liiga suure hulga erinevate seaduste vahel, mistõttu võibki mõistusepäraseimaks osutuda koordineeriva, valdkondi ühendava ning suuresti eriseadustele viitava lähisuhtevägivalla seaduse loomine.

¹⁴⁰ Valk, J. Ohvriabi uus seadus tõstab esile ohvri vajadused. – Pealinn 09.09.2020. – <https://www.pealinn.ee/tallinn/ohvriabi-uus-seadus-tostab-esile-ohvri-vajadused-n257654> (18.04.2021).

2.1.2. Istanbuli konventsioon

Lisaks siseriiklikele õigusaktidele reguleerib lähisuhtevägivalla valdkonda Istanbuli konventsioon, mis keskendub ennekõike just naistevastase vägivalla ennetamisele ja tõkestamisele. Eesti allkirjastas konventsiooni 02.12.2014 ning ratifitseeris 20.09.2017¹⁴¹. Konventsiooni preambul mõistab hukka naistevastase vägivalla ja perevägivalla kõik vormid, tunnistades muu hulgas, et naiste ja meeste juriidilise ja faktilise võrdõiguslikkuse saavutamiseks on tähtis ennetada naistevastast vägivalda ning et naistevastane vägivald on ajalooliselt kujunenud ebavõrdsete võimusuhte väljendus. Konventsioonis nenditakse, et lähisuhtevägivald mõjutab ebaproportsionaalselt naisi, kuid ohvriks võivad langeda ka mehed. Konventsiooni koostajad julgustavad osalisriike rakendama konventsiooni ka meeste ja laste suhtes toime pandud vägivalla suhtes, kuid rõhutavad eriti naistevastase vägivalla vastu võitlemise vajadust¹⁴². Konventsiooni eesmärkideks on luua Euroopa, kus pole kohta naistevastasele- ega lähisuhtevägivallale, ning toetada ja abistada organisatsioone ja õiguskaitseorganeid, et nad teeks tõhusat koostööd ja võtaksid omaks tervikliku lähenemise naistevastase- ja perevägivalla likvideerimisele (preambul ja art 1). Seejuures on avatud ka perevägivalla mõistet (vt ptk 1.1.1.).

Konventsiooniga liitunud riigil on muu hulgas kohustus võtta vajalikke seadusandlikke ja muid meetmeid, ennetamaks, uurimaks, karistamaks ja hüvitamaks konventsiooni kohaldamisalasse kuuluvaid vägivallaakte (art 5). Art 5 sisu kannab endas Euroopa Inimõiguste Kohtu (edaspidi EIK) pretsedendiõigust, täpsemalt *Opuz v Turkey*¹⁴³ lähisuhtevägivalda puudutavas otsuses vastu võetud hoolsuskohustust ehk riigi positiivset kohustust kaitsta õigust elule näiteks ennetusmeetmete rakendamisega ohus oleva inimese elu kaitsmiseks¹⁴⁴. Seadusandlike või muude meetmetega tuleb kaitsta kõiki ohvreid igasuguste edasiste vägivallaaktide eest (art 18 lg 1).

Mind kõnetab riigi positiivne hoolsuskohustus eelkõige selles osas, mis puudutab suurt hulka juhtumeid, mis Eestis õiguskaitseorganite vaatevälja ei jõua. Positiivse hoolsuskohustusega riik ei saa minu hinnangul end välja vabandada sellega, et ohvrid ei pöördu politseisse, ei anna ütlusi ning et kuritegude tõendamine on keeruline (vt ptk 2.1.). Riik peab tagama, et ohvrile pakutaks abi, et ta julgeks seda vastu võtta, et ta tunneks end piisavalt turvaliselt ütluste andmiseks ning et

¹⁴¹ Naistevastase vägivalla ja perevägivalla ennetamise ja tõkestamise Euroopa Nõukogu konventsiooni ratifitseerimise seadus. – RT II, 26.09.2017, 1.

¹⁴² Istanbuli konventsiooni seletuskiri, lk 7.

¹⁴³ EIKo 33401/02, *Opuz vs Türgi*.

¹⁴⁴ Istanbuli konventsiooni seletuskiri, lk 11.

vägivallategude eest vastutusele võtmine oleks protseduuriliselt realistlik, st tõendatav. Siin peab riik minema adekvaatse karistusõigusliku materiaal- ja menetlusõiguse sätestamisest veelgi kaugemale ning nägema lähisuhtevägivalla probleemi tervikuna, hõlmates aspekte, mis leiavad aset enne õiguskaitseorganite sekkumist ning mida karistusõigus oma funktsioonist tulenevalt otsesõnu reguleerida ei saa ja ei peagi. Üks sellistest aspektidest on näiteks ennetus.

Konventsiooni kolmas peatükk keskendub vägivallaennetusele. Lähisuhtevägivalla ennetamiseks on tarvis kaugeleulatuid muutusi avalikkuse hoiakutes, sooliste stereotüüpide ületamist ja teadlikkuse suurenemist, kusjuures kohalikel ja piirkondlikel ametivõimudel võib olla suur roll nende meetmete rakendamisel. Ennetusmeetmed võivad mõne riigi puhul eeldada vastava seaduse vastuvõtmist, teiste puhul aga ei pruugi see vajalik olla.¹⁴⁵

Art 13 kohaselt peavad konventsiooniosalised edendama ja korrapäraselt läbi viima teadlikkuse tõstmise kampaaniaid või programme, et suurendada avalikkuse arusaamist vägivallavormide ilmingutest ja tagajärgedest lastele ning vägivalla ärahoidmise vajadusest. Lisaks peavad riigid võtma seadusandlikke või muid meetmeid, et käivitada ja toetada programme, mille eesmärgiks on õpetada vägivallatsejaid vägivallast loobuma ja takistada süütegude toimepanijaid uusi süütegusid sooritamast (art 16 lg-d 1–2). Riigil on kohustus nii vanglakaristust kandvatele kui vabaduses elavatele seksuaalkurjategijatele pakkuda sotsiaalprogramme, eesmärgiga minimeerida korduvkuritegevust¹⁴⁶. Eestis on praegu mulle teadaolevalt aga ainult üks seksuaalkurjategijatele suunatud sotsiaalprogramm, mida viivad läbi vanglate kriminaalhooldusosakonnad¹⁴⁷, ning puudu on ka seksuaalkurjategijate rehabiliteerimisele keskendunud spetsialistidest¹⁴⁸.

Vägivallaennetuses on konventsiooni seletuskirja kohaselt suur roll ühiskonnaliikmetel, keda tuleb julgustada ennetustööle kaasa aitama. Kultuur, tavad, religioon ja traditsioonid ühiskonnas ei või olla vägivalda õigustavateks ettekäändeks. Riigil on kohustus tagada, et ka seadused ei sisaldaks lünki, mis võimaldaks vägivalda õigustavaid tõlgendusi. See hõlmab kohustust ennetada igasuguseid ametlikke seisukohavõtte, mis peavad vägivalda õigustatuks kultuurilistel

¹⁴⁵ Istanbuli konventsiooni seletuskiri, lk 18.

¹⁴⁶ Istanbuli konventsiooni seletuskiri, lk 21.

¹⁴⁷ Seksuaalkurjategijate programm „Uus suund“. Tallinn: Justiitsministeerium. – <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/seksuaalkurjategijate-programm-uus-suund> (20.04.2021).

¹⁴⁸ Eesti ainus pedofiilide ravija: keemiline kastreerimine on mõnel juhul otstarbekas. – Õhtuleht 02.12.2020. – <https://www.ohhtuleht.ee/1019486/eesti-ainus-pedofiilide-ravija-keemiline-kastreerimine-on-monel-juhul-otstarbekas> (20.04.2021).

põhjustel. Seejuures peab avalikkus olema täielikult teavitatud erinevatest vägivallavormidest, et nad oskaks vägivalda teadvustada ja sellele vastu astuda.¹⁴⁹

Vägivalla ennetamise ja tõkestamise poliitikaid peavad rakendama kõik asutused, institutsioonid ja organisatsioonid, tehes seda omavahelises tõhusas koostöös (art 7 lg 2). Sätte eesmärk on tagada, et koostöö õiguskaitseasutuste, kohtute, valitsusväliste organisatsioonide, lastekaitse jt partnerasutuste vahel ei piirduks vaid üksikisikutega, kes teabejagamisest tulenevates eelistes veendunud on, vaid laieneks kohustuslikus korras kõigile asutustele¹⁵⁰. Konventsiooniga liitunud riigid peavad võtma kooskõlas siseriikliku õigusega vajalikke meetmeid, et tagada tõhus koostöö kõigi asjassepuutuvate riigiasutuste vahel selles, mis puudutab kõigi vägivallavormide ohvrite ja ka tunnistajate kaitsmist ja toetamist ning suunamist üldiste ja spetsiaalsete tugiteenuste juurde (art 18 lg 2). Sellisteks riigiasutusteks on kohtud, prokuratuur, õiguskaitseorganid, kohalikud ja piirkondlikud asutused, valitsusvälised organisatsioonid jm asutused. Seejuures peab spetsialistidele olema tagatud asjaomane kooolitus, mis suurendaks nende märkamisvõimet¹⁵¹.

Konventsioon järgib Euroopa Nõukogu tasandil juba tuttavat nn „3 P struktuuri“: ennetus (*prevention*), kaitse (*protection*) ja kohtulik menetlemine (*prosecution*). Konventsiooni kontekstis on lisatud aga ka neljas P, tähistamaks tervikliku Poliitikat.¹⁵² Konventsiooniosalised peavad rakendama üleriigilisi tõhusaid, terviklikke ja koordineeritud poliitikaid, mis ennetaks ja tõkestaks kõiki vägivallavorme ja pakuks vägivallale reageerimiseks terviklikke lahendusi (art 7). Konventsioonis sätestatud riikide võetavad meetmed peavad põhinema lähisuhtevägivalla soolise aspekti mõistmisel, terviklikul lähenemisel ning arvestama osapoolte omavahelisi suhteid, laiemat sotsiaalset keskkonda ja haavatavate isikute, sh laste spetsiifilisi vajadusi. Meetmed peavad keskenduma ohvri inimõigustele ja turvalisusele, seadma eesmärgiks teisese ohvristamise ärahoidmise ja naisohvrite õiguste ning majandusliku iseseisvuse edendamise. Samuti peavad meetmed võimaldama vajadusel erinevate teenuste pakkumist ühes ja samas kohas. (art 18 lg 3)

Nähtavasti kirjutab konventsioon riikidele ette üldised juhised ja kohustused, mille täitmise tagamiseks peab riik ise leidma sobivad, sh vajadusel seadusandlikud meetmed. Usun, et jätkusuutliku ja ühtse koostöö tagamisel spetsialistide vahel, kel kujuneks töö käigus ühised

¹⁴⁹ Istanbuli konventsiooni seletuskiri, lk 19.

¹⁵⁰ Istanbuli konventsiooni seletuskiri, lk 12.

¹⁵¹ Istanbuli konventsiooni seletuskiri, lk 21.

¹⁵² Istanbuli konventsiooni seletuskiri, lk 12.

arusaamad lähisuhtevägivalla olemusest, võib kasuks tulla koordineeriv valdkondadeülene õigusakt.

Vägivalla ennetamise ja tõkestamise poliitikad peavad konventsioonis sätestatu põhjal keskseks seadma ohvri õigused (art 7 lg 2). Seejuures ei tohi teenuste osutamine sõltuda ohvri valmisolekust esitada süüdistust või toimepanija vastu tunnistusi anda (art 18 lg 4). Ohvrile peab olema tagatud piisav ja õigeaegne teave tugiteenuste ja õiguslike meetmete kohta ohvrile mõistetavas keeles (art 19). Konventsiooniosalised võtavad seadusandlikke või muid meetmeid tagamaks, et ohvritel oleks juurdepääs teenustele, mis aitavad neil vägivallast toibuda: õigusalane ja psühholoogiline nõustamine, finantsabi, eluase, haridus, koolitus, abi töökoha leidmisel (art 20 lg 1). Samuti peab ohvritel olema ligipääs tervishoiu- ja sotsiaalteenustele, mis peab olema piisavalt rahastatud ning mida pakuvad spetsialistid on koolitatud (lg 2). Ohvrile pakutavate teenuse eesmärgiks peab olema ohvri võimestamine, mis hõlmab endas ka seda, et ohvrid oleksid teadlikud oma õigustest ja võimalustest ja saaksid vajalikke otsuseid langetada toetavas õhkkonnas¹⁵³.

Näen Eestis probleemi ohvritele õiguste ja kohustuste tutvustamisega, mida käsitlesin ka eelnevalt (ptk 2.1.1.2.). Eestis selgitatakse kannatanule õigusi uurimisasutuses või prokuratuuris, kuid on selge, et niigi stressirohkes situatsioonis inimesele ei pruugi suur hulk uut juriidilise sisuga materjali meelde jääda. Samas ei sätesta seadus uurimisasutusele ega prokuratuurile kohustust jagada ohvritele paberkandjal materjale, mis sisaldaks nende õigusi ja kohustusi ning mida oleks võimalik hiljem kodus iseseisvalt läbi töötada. Usun, et see probleem on aga ennekõike lahendatav mitte seaduste täiendamisega, vaid internetis leitavate või paberkandjal materjalide kättesaadavaks tegemisega üldsusele sellisel moel, et igaüks teab, kust teavet leida. Interaktiivsed, pilkupüüdvad ning lihtsas keeles esitatud materjalid aitavad mittejuristidest elanike seas teadlikkust õigustest ja kohustustest tõsta kiiremini ja paremini kui seadused, olgugi, et viimased on Riigi Teatajas väga mugavalt kättesaadavad.

Konventsiooni art 21 kohaselt peab riik tagama, et ohvrid oleksid teadlikud regionaalsetest ja rahvusvahelistest individuaalsete või kollektiivsete kaebuste esitamise võimalustest ja pääseksid nendele võimalustele ligi. Seejuures peab riik edendama delikaatse ja asjatundliku abi osutamist ohvritele vastavate kaebuste esitamisel. Seadusandlike või muude meetmete abil peab riik tagama, et ohvritel oleks piisavalt tsiviilõiguskaitsevahendeid süütegude toimepanijate vastu ning

¹⁵³ Istanbuli konventsiooni seletuskiri, lk 25.

riigiasutuste vastu, kes pole suutnud oma pädevuse raames rakendada vajalikke ennetavaid ja kaitsvaid meetmeid (art 29). Konventsiooni art 57 kohaselt on ohvritel õigus tasuta õigusabile tingimustel, mille liikmesriik sätestanud on. Ligipääsu tagamiseks kohtumenetlusele võib olla vajalik tasuta õigusabi juhul, kui isik ei ole protseduuride keerukuse ja emotsionaalsete mõõtmete tõttu võimeline kohtus ise tõhusalt esinema. See võib kehtida lisaks kriminaalmenetlusele ka tsiviilõiguslike vaidluste puhul.¹⁵⁴ Eestis pakub tasuta õigusnõu HUGO.legal koostöös Justiitsministeeriumiga kannatanutele, kes elavad Eestis ja kelle keskmine brutosissetulek on kuni 1700 eurot kuus. Lepingu sõlmimine maksab viis eurot ning tasuta on kuni kaks tundi juriidilist abi, mille käigus jõuab ohvrile anda ilmselt vaid esmast õigusnõu.¹⁵⁵ Minu hinnangul tuleks vägivallakuritegude ohvritele tagada tasuta õigusabi senisest suuremas mahus, eriti arvestades, et ka 1700 euro suuruse brutosissetuleku juures võivad keskmised juriidiliste teenuste tasud märgatavalt ohvri elukvaliteeti mõjutada. Eriti asjakohane on see lähisuhtevägivalla ohvrite ning Istanbuli konventsioonis mainitud majandusliku iseseisvuse edendamise kontekstis. (vt lisaks ptk 2.1.1.2.)

Tsiviilkohtumenetlusse puutuvalt peavad riigid tagama, et laste eestkoste- ja külastusõiguste kindlaksmääramisel arvestataks vägivalla juhtumitega (art 31). Karistusõigusesse puutuvalt peavad riigid tagama, et kriminaliseeritud oleks psühholoogilise vägivalla kuritegu ehk inimese psüühilist terviklikkust tõsiselt kahjustav tahtlik tegu, mis pannakse toime sundi või ähvardusi kasutades (art 33). Mõiste tahtlik tõlgendamise jätab konventsioon siseriiklikule õigusele ning ka terminit tõsiselt kahjustav pole seletuskirjas avatud. Säte viitab aga pikemaajalisele tegevusele, mitte üksikjuhtumile.¹⁵⁶ Samuti peab Istanbuli konventsiooni kohaselt olema kriminaliseeritud teise inimese vastu suunatud tahtlik tegu, mis seisneb korduvas ähvardamises ning mis paneb teise isiku oma turvalisuse pärast muret tundma (jälitamine) (art 34). Ähistavat jälitamist defineerib Istanbuli konventsioon kui tahtlikku tegevust, mis hõlmab teisele isikule suunatud korduvat ähvardavat käitumist, millega tekitatakse temas hirmu turvalisuse pärast. Selline käitumine võib sisaldada jälitamist, soovimatut suhtlemist, jälgimisest teadaandmist, füüsilist järgnemist, jälgimist virtuaalruumis vms. Ähvardav käitumine võib seisneda ka teise isiku varaga vandaalitsemisses, teise isiku esemetele märkide jätmises, viitamaks enda kohalolekule, valeidentiteedi kasutamises või väära teabe levitamises internetis. Kirjeldatud käitumise kriminaliseerimise kohustuse panemine riikidele osutab käitumismustri kriminaalsele iseloomule,

¹⁵⁴ Istanbuli konventsiooni seletuskiri, lk 58.

¹⁵⁵ Juriidiline abi. Tallinn: Justiitsministeerium. – <https://abiksohvri.ee/et/ohvri/juriidiline-abi> (20.04.2021).

¹⁵⁶ Istanbuli konventsiooni seletuskiri, lk 36.

mis üksikute episoodidena ei anna alati välja kriminaalse käitumise mõõtu.¹⁵⁷ Ka Eesti karistusseadustikus kriminaliseeritud ahistav jälitamine vastab oma olemuselt Istanbuli konventsioonis kirjeldatule (vt ptk 2.1.1.1.).

Seksuaalkuritegude menetlemisel seab konventsioon osalisriikidele kohustuse võtta arvesse EIK praktikat, muu hulgas kohtu veendumust, et jääk lähenemine seksuaalkuritegude menetlemisel toob kaasa ohu, et teatud tüüpi vägistamine jääb karistamata, millega omakorda seatakse ohtu inimese seksuaalse sõltumatuse tõhus kaitse. Jäika lähenemist näitlikustas kohus igal juhul tõendite nõudmisega füüsilise vastupanu kohta.¹⁵⁸ Tänapäevaste standarditega kooskõlaline on muuta igasugused ilma nõusolekuta sooritatud seksuaalaktid karistatavaks ja neid kohtulikult tõhusalt menetleda. Paljudes riikides toimub menetlemine praktikapõhiselt ning tõendusmaterjali kontekstitundliku hindamise abil. Sellise hindamise juures tuleb aga teadvustada käitumuslikke reaktsioone seksuaalsele vägivallale, mis ohvritel esineda võivad.¹⁵⁹

Seksuaalvägivald peab olema kriminaliseeritud, sõltumata ohvri ja vägivallatseja vahelistest suhetest ning tegemata erandeid seksuaalvägivalla aktidele, mis on toime pandud endises või praeguses paarisuhtes. Samuti ei tohi menetlemist mõjutada soolised stereotüübid ja müüdid meeste ja naiste seksuaalsuse kohta. Ühtlasi ei tohi ohvri varasemat seksuaalset käitumist käsitleda vägivalda vabandava asjaoluna, kuivõrd see pisendab toimepanija süüd ja vähendab tema vastutust. Osalisriigid peavad võtma tarvitusele vajalikud õiguslikud ja muud meetmed, et tõendeid ohvri varasema seksuaalkäitumise kohta võetaks arvesse vaid juhul, kui see on konkreetsetes menetletavas juhtumis vajalik ja asjakohane ning kui sellistel tõenditel on oluline jõud. Selliseid tõendeid tuleb kasutada viisil, mis ei põhjustaks teisest ohvristumist.¹⁶⁰

Minu arvates on keeruline konstrueerida kasvõi teoreetilist olukorda, kus ohvri varasem seksuaalne käitumine oleks vajalik, asjakohane ning ühtlasi olulise tõendusjõuga, kuid seejuures samas ka mitte ohvrit süüdistav ja teisest ohvristumist esile kutsuv. Usun ka, et teisese ohvristamise vältimiseks oleks kõigil ametiasutustel vajalik üksikasjalikult teada, millised tegevused ja laused on taasohvristavad ja kuidas neid vältida nii, et vajalikud menetlused saaks toimetatud: näiteks kuidas küsida kannatanult üksikasjalikult süüteole eelnenu ja järgnenu kohta, et selgitada välja tõendamiseseme asjaolud, kuid teha seda nii, et ka kõige tundlikum kannatanu

¹⁵⁷ Istanbuli konventsiooni seletuskiri, lk 36–37

¹⁵⁸ EIKo 39272/98, *M.C. vs. Bulgaaria*.

¹⁵⁹ Istanbuli konventsiooni seletuskiri, lk 38.

¹⁶⁰ Istanbuli konventsiooni seletuskiri, lk 38, 54–55.

ei tunneks end süüdistatuna. Kuivõrd ohvrisüüdistamine ja taasohvristamine on aga relevantne ka kõigis muudes valdkondades peale süüteomenetluse, peaks vastav teave olema jällegi valdkonnaüleselt vormistatud.

Süüteomenetluse seisukohast peab konventsioon oluliseks füüsilise distantssi loomist ohvri ja vägivallatseja vahel (art 52). Seejuures tuleb ohvri lahkuma sundimise asemel eelistada vägivallatseja kodust eemaldamist, keelates tal koju naasmine ja ohvriga kontakteerumine. Seda meedet tuleb kasutada vahetu ohu korral, mida hindavad asjakohased ametiasutused. Vahetu oht eeldab vahetut vigasaamise ohtu või sellise ohu juba realiseerumist ning selle kordumise tõenäosust. Konventsioon jätab osalisriikide otsustada, kui pikalt selline meede kehtib, kuid periood peab olema piisavalt pikk, et tagada ohvri tõhus kaitse. Olemasolevad näited tõhusatest meetetest ulatuvad kümnest päevast kuu ajani ning võivad olla nii pikendatavad kui mittepikendatavad. Samuti peab ohvril olema võimalus taotleda lähenemiskeeldu (art 53) moel, mis ei valmista talle ületamatuid raskusi.¹⁶¹ Eestis kestab viibimiskeeld üldjuhul kaksteist tundi (vt pkt 2.1.1.2.), mis ei ole tõenäoliselt piisav, et taastada ohvri turvatunne ja tagada tema tõhus kaitse, eriti pikaajalises vägivaldses lähisuhtes kinnistatud sügavutimineva kontrolli ja sõltuvuse puhul.

Kuivõrd Istanbuli konventsioon jätab konventsiooni osaliseks olevatele riikidele meetmete valikul võrdlemisi vabad käed ning ka konventsiooni sõnastus ei ole väga detailne, võib öelda, et tänapäeval on Eesti seadusandlus ja praktika suuremas osas Istanbuli konventsiooniga kooskõlas. Praegu veel on konventsioon ka võrdlemisi värske. Meeles tuleb aga pidada, et reaalne elu on muutlik, mistõttu ei pruugi 2011. aastal loodud konventsioon enam ühel hetkel piisaval määral arvesse võtta kogu lähisuhtevägivalla ulatust. Tähtis on jälgida, et Istanbuli konventsioon ei muutuks ühegi riigi, sh Eesti jaoks argumendiks sellele, miks mitte minna ohvrite kaitsmisel veelgi kaugemale kui konventsioon minimaalselt nõuab.

Ühtlasi ei pruugi rahvusvaheline õigusakt võtta piisaval määral arvesse iga riigi eriomast kultuurilist konteksti. Seetõttu võib riigisiseste õigusaktide loomine olla vajalik ka olukorras, kus rahvusvaheline konventsioon on kõik lähisuhtevägivalla aspektid omal moel ära reguleerinud. Samas on õigustloovate aktide kalduvus ajale jalgu jääda ning nende muutmise keerukus ehk ka üheks tugevaks argumendiks selle poolt, miks mitte reguleerida lähisuhtevägivalda eraldi seadusega, vaid jääda mittejuriidilise reguleerimise tasandile, koostades arengukavasid,

¹⁶¹ Istanbuli konventsiooni seletuskiri, lk 52–53.

strateegiaid, asutustele suunatud juhiseid jms, mis võimaldavad suuremat paindlikkust ja paremat kaasaskäimist muutuva reaalsusega.

Selge on see, et lähisuhtevägivalla kui probleemi lahendamine Eestis vajab tähelepanu ning mitte vaid tagajärgede, vaid ka ennetuse vaatevinklist. Avalik arvamus, mis mõistaks hukka vägivalla ning toetaks ohvreid, julgustaks kindlasti ohvreid vägivallaringist välja murdma. Tõhus koostöö erinevate asutuste vahel ning asjatundlike spetsialistide kaasamine saab seejuures endaga mõistagi kaasa tuua vaid head. Nende aspektidega tegelemiseks on erineva efektiivsuse ja ka erineva sisuga nii seadusandlikke kui ka mittejuriidilise iseloomuga meetodeid, seadusandlikest meetoditest omakorda siseriiklike kui rahvusvahelise iseloomuga variante. Siseriiklik lähisuhtevägivalla seadus on seega vaid üks uurimist vääriv vahend. Selleks aga, et hakata Eestis planeerima seaduse loomist või vastupidiselt, teha tõsikindel otsustus, et lähisuhtevägivallaga seoses meie õiguskorda eraldi seadust lisada tarvis ei ole, on äärmiselt kasulik heita pilk nende riikide õigussüsteemi, kus on juba otsustatud seadus vastu võtta.

2.2. Ülevaade välisriikide statistikast ja regulatsioonidest

2.2.1. Leedu lähisuhtevägivalla statistikast ja regulatsioonist

Eurobaromeetri uuringu andmetel oli 2010. aastal 48% leedulastest teadlik vähemalt ühest lähisuhtevägivalla naisohvril enda pere- ja sõprusringis. Sarnane hulk inimesi (45%) tunnistas, et teab pere- või sõprusringis isikut, kes tarvitab naise suhtes vägivalda. Tegemist oli kõige kõrgemate näitajatega Euroopa Liidu riikide seas ning kuigi pole teada, kas see viitab sellele, et Leedus oli lähisuhtevägivald levinum kui teistes riikides või sellest lihtsalt räägiti seal avatumalt, on selge, et lähisuhtevägivald mõjutas suurt hulka Leedu elanikkonnast.¹⁶² Ka tänasel päeval on statistika Leedus murettekitav. Viimase viie aasta jooksul on füüsilist vägivalda kogenud 12% leedulastest, viimase aasta jooksul aga 7% (naistest 6%, meestest 8%). Naisohvrite suhtes on

¹⁶² Adutavičiūtė, M., Guzevičiūtė, J., Tisheva, G. Struggling for gender equality: sharing Lithuanian and Bulgarian experience. Vilnius: Eastern Europe Studies Centre 2013, lk 14. – https://www.eesc.lt/uploads/news/id683/Struggling%20for%20gender%20equality_EN.pdf (22.04.2021).

30% juhtudest füüsilist vägivalda kasutanud pereliige või sugulane. Meesohvrite puhul on vastav osakaal 37%. Täna ei ole tegemist aga kõrgeimate näitajatega Euroopas.¹⁶³

Aastast 1998 on Leedus naiste ja meeste võrdsete võimaluste seadus ning aastast 2003 võrdse kohtlemise seadus¹⁶⁴. Kehtiv karistusseadus¹⁶⁵ võeti Leedus vastu 2000. aastal. 2011. aastal võeti vastu ka spetsiaalne lähisuhtevägivalla vastu võitlemise seadus, mille alusel viidi sisse ka muudatusi karistusseadusesse¹⁶⁶. Leedu karistusseadus on oma ülesehituselt väga sarnane Eesti omale.

2.2.1.1. Lähisuhtevägivalla regulatsioon Leedu karistusseaduses

Nagu KarS §-s 58, sätestab ka Leedu karistusseadus raskendavad asjaolud, mis laienevad kõigile süütegudele üldiselt (art 60). Muu hulgas on sellisteks asjaoludeks süüteo toimepanemine noore lapse suhtes (p 5); teadaolevalt raseda naise suhtes (p 7); isiku suhtes, kes on haiguse, erivajaduse, kõrge ea tõttu või muul põhjusel abitus seisundis, või alaealise isiku suhtes, kuritarvitades tema sõltuvust süüteo toimepanijast usalduse, autoriteedi või mõjuvõimu tõttu (p 6). Süüteo toimepanemine lähisugulaste või pereliikmete suhtes ei ole raskendavaks asjaoluks art 60 kontekstis, kuid on paljude süüteo koosseisude juures eraldi raskendava asjaoluna välja toodud.

Mõisteid lähisugulane ja pereliige on avatud art-s 248. Lähisugulasteks on vanemad või adopteerijad, lapsed või adopteeritud lapsed, õed-vennad, vanavanemad ja lapselapsed (lg 1). Pereliikmeteks on vanemad või adopteerijad; lapsed või adopteeritud lapsed; õed-vennad; nimetatud isikute kooselupartnerid; süüteo toimepanija kooselupartner ning tema vanemad (lg 2). Seega on lähisuguluse mõiste Leedu karistusõiguses üsna sarnane Eesti karistusõiguses käibel olevale.

Sarnaselt KarS § 121 lg 2 p-le 2 on Leedu karistusseaduses art 140, mis reguleerib peksmise või muu vägivaldse käitumisega teisele inimesele valu või n-ö mitteolulise tervisekahjustuse põhjustamist. Sätte lg 1 näeb kirjeldatud teo eest karistusena ette üldkasuliku töö või vabaduse kaotuse kuni aastaks. Teo toimepanemine lähisuhtes, s.o lähisugulase või pereliikme suhtes, lisati

¹⁶³ FRA 2021.

¹⁶⁴ Adutavičiūtė, M., Guzevičiūtė, J., Tisheva, G., lk 6.

¹⁶⁵ Republic of Lithuania Criminal Code. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimas, 26.09.2000 No VIII-1968 (23.04.2015 jõustunud redaktsioon nr XII-1649). – https://www.legislationline.org/download/id/7723/file/Lithuania_CC_2000_am2015_en.pdf (20.04.2021).

¹⁶⁶ Republic of Lithuania law on protection against domestic violence. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimas, 26.05.2011 No XI-1425. – https://www.legislationline.org/download/id/5653/file/Lithuania_law_protection_against_DV_2011_en.pdf (20.04.2021).

raskendava asjaoluna seadusesse 2013. aasta alguses, pärast lähisuhtevägivalla seaduse vastuvõtmist¹⁶⁷. Sellise teo eest mõistetak karistus on karmim: üldkasulik töö või vabaduse kaotus kuni kaheks aastaks, mis jääb võrdluses Eesti karistusõigusega silma siiski äärmiselt leebena. Samuti on raskendavateks asjaoludeks teo toimepanemine ohvrit piinaval moel või noore lapse suhtes. Kahjuks ei defineeri seadus selgelt, mis vanuses laps on „noor laps“.

Ka Leedu karistusseaduses on sarnaselt KarS §-le 118 säte, mis käsitleb raske tervisekahjustuse tekitamist (art 135). Sellise teo toimepanemise eest on üldkorras võimalik karistada kuni kümneaastase vangistusega. Lg 2 sätestab raske tervisekahjustuse toimepanemise raskendavad asjaolud, milleks on muu hulgas süüteo toimepanemine noore lapse suhtes (p 1), abitusseisundis isiku suhtes (p 2), lähedase sugulase või pereliikme suhtes (p 3) ja raseda naise suhtes (p 4). Sarnast tegu on Leedus võimalik toime panna panna ka provotseerituna afektiseisundist (art 136) ning hooletusest (art 137). Lisaks on Leedu karistusseadus art 138, mis reguleerib n-ö mõõduka tervisekahjustuse põhjustamist. Art 138 lg-s 2 on välja toodud samasugused raskendavad asjaolud nagu art 135 lg-s 2. Sarnast tegu on võimalik toime panna hooletusest (art 139), nähtavasti mitte aga afektiseisundis. Noore lapse, abituse seisundis inimese, lähedase sugulase või pereliikme või raseda naise suhtes kuriteo toime panemine on raskendav asjaolu ka mõrva puhul (art 129 lg 2). Samuti tunneb Leedu karistusseadus sarnaselt Eesti omale provotseeritud tapmist afektiseisundis (art 130) ja ema poolt vastündinud lapse tapmist (art 131).

Laste vastu toime pandud perekondliku iseloomuga kuritegudest jääb Leedu seadusest silma lapse hülgamine (art 158) ehk isa, ema või seadusliku esindaja poolt noore lapse kavatsuslik hooletusse jätmine, kui laps ei ole võimeline enda eest ise hoolitsema. Samuti on karistatav vanema või seadusliku esindaja õiguste või kohustuste kuritarvitamine, mis on toime pandud lapse psüühilise või füüsilise ahistamisega, pikaajalise hooletussejätmisega või muul sarnasel julmal moel väärkohtlemisega (art 163). Kriminaliseeritud on ka kohtu poolt kinnitatud lapse ülalpidamiskohustuse täitmisest kõrvale hoidmine (art 164) ja mõistagi ka laste suhtes toime pandud seksuaalkuriteod, mille puhul on art 151¹ lg-s 3 raskendava asjaoluna sätestatud teo toimepanemine seadusliku esindaja poolt.

¹⁶⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas nuo 2015-05-01. – <http://www.infollex.lt/ta/66150:str140#> (22.04.2021).

2.2.1.2. Leedu lähisuhtevägivalla seadus

Enne lähisuhtevägivalla seaduse jõustumist peeti lähisuhtevägivalda Leedus pere siseasjaks, milles on ühtmoodi süüdi nii vägivallatseja kui ohver. Õiguskaitseorganid alustasid menetlust vaid raskematel juhtumitel, kus kannatanu sai raskeid või mõõdukaid kehavigastusi. N-ö kergematel juhtumitel oli ohver vastutav selle eest, et süüdlane vastutusele võetaks, kuivõrd seadus nõudis, et ohver esitaks ametliku kuriteokaebuse. Vähene usaldus õiguskaitseasutuste vastu, stereotüüpsed suhtumised lähisuhtevägivalla põhjustesse, sügavutiminev ohvrisüüdistamise trend, toetuse puudus ning ebapiisav juriidiline raamistik löid olukorra, kus enamus lähisuhtevägivalla intsidentidest jäid varjatuks.¹⁶⁸

Kuigi erinevate riikide kontekstid, mis eeldavad lähisuhtevägivalla seaduse vastuvõtmise kaalumist, on suurel määral kindlasti erinevad, on paslik võrrelda tollase Leedu ja tänase Eesti konteksti. Sarnaselt tollasele Leedule on Eestis levinud stereotüüpsed suhtumised lähisuhtevägivalla põhjustesse vaatamata sellele, et tehtud on hulgaliselt teavitustööd. Ohvritele kulub ära rohkem toetust ning endiselt on palju inimesi, kes ohvrit juhtunud vähemalt osaliselt süüdlaseks peavad. Seevastu õiguskaitseasutusi Eestis õnneks valdavalt usaldatakse: 80% füüsilise vägivalla ohvritest on oma kokkupuutega politseiga rahule jäänud¹⁶⁹. Samuti ei nõua Eesti õigus ohvritelt kuriteokaebuse esitamist, kuivõrd meil kehtib ka lähisuhtevägivalla juhtumites kriminaalmenetluse kohustuslikkuse põhimõte, mis sunnib uurimisasutust ja prokuratuuri toimetama kriminaalmenetlust, kui selleks on alus ja ajend ning puuduvad menetlust välistavad asjaolud (KrMS §§ 6; 193 lg 1). Piisava tõendatuse korral on praktikas võimalik menetleda ka juhtumeid, kus kannatanu õiguskaitseasutustega koostööd ei tee. Küll aga on selge, et vaatamata kriminaalmenetluse kohustuslikkuse põhimõttele ei pruugi kergemate vigastustega päädivad vägivallajuhtumid jõuda õiguskaitseorganite vaatevälja.

Leedus võeti 2006. aastal aastateks 2007–2015 vastu riiklik strateegia naistevastase vägivalla vastu võitlemiseks, milles nenditi, et lähisuhtevägivald on kõige varjatum kuritegevuse liik. Riikliku strateegia raames rakendati kaht tegevuskava, aastateks 2007–2009 ja 2010–2012, mis keskendusid ohvrile suunatud teenuste tugevdamisele, spetsialistide koolitamisele ja teadlikkuse tõstmisele. 2008. aastal tunnustas ÜRO Leedu püüdlusi, kuid tundis jätkuvalt muret lähisuhtevägivalla laia leviku ja eriseaduse puudumise pärast. ÜRO soovitas Leedul viivitamatult

¹⁶⁸ Adutavičiūtė, M., Guzevičiūtė, J., Tisheva, G., lk 15–16.

¹⁶⁹ FRA 2021.

võtta vastu naistevastase lähisuhtevägivalla vastu võitlemise seadus, et muuta juriidilist raamistikku, mis jättis ohvrid seni kaitseta. Ohvrite kaitsetust iseloomustasid muu hulgas mitmed EIK-le esitatud kaebused, mille arutamisel jõuti järeldusele, et Leedu riik ei ole ohvritele taganud piisavat kaitset korduva lähisuhtevägivalla eest.¹⁷⁰

2009. aastal moodustati töögrupp, kes hakkas koostama eelnõud lähisuhtevägivalla seadusele, millega luua seaduslik alus Leedu karistusseaduses, kriminaalmenetluse seaduses, tsiviilseaduses ja teistes seadustes vajalike muudatuste sisseviimiseks. Esimene eelnõu ebaõnnestus: ohvrite abistavad valitsusvälised organisatsioonid ei olnud seadusloome protsessi kaasatud, mistõttu ei suutnud eelnõu adresseerida süsteemseid puudusi ohvrite kaitsmisel. Näiteks kätkes eelnõu endas politsei õigust esmakordse lähisuhtevägivalla intsidendi puhul piirduda ametliku hoiatusega, mis ei peata vägivaldset ja võib ohvri olukorra kättemaksuhoimulise vägivaldsete puhul hoopis ohtlikumaks muuta. Tagantjärele on sõnastatud, et efektiivse lähisuhtevägivalla seaduse loomisel tuleb lähtuda ohvri vajadustest, mis peavad tähtsusele eelnema vägivaldsete omadele.¹⁷¹

Uus lähisuhtevägivalla seadus defineeris lähisuhtevägivalla kui inimõiguste rikkumise ja pani riigile kohustuse lähisuhtevägivalla ennetada, ohvrite kaitsta, vägivaldsete vastutusele võtta ja kannatanuid toetada. Väidetavalt oli seadusel koheselt suur mõju nii ohvrite õiguste kaitsele kui ka ühiskonnas teadlikkuse tõstmisele sellest, et riik käsitleb lähisuhtevägivalla raske kuriteona. Kui 2011. aastal oli Leedus lähisuhtes tapmisi 147, siis 2012. aastal, kui lähisuhtevägivalla seadus oli umbes aasta aega kehtinud, oli tapmisi vähem (104). Lähisuhtevägivallast teavitamine seejuures kasvas märkimisväärselt. 2011. aastal registreeriti lähisuhtevägivalla juhtumites 618 naisohvrit, kuid 2012. aastal oli ohvrite lausa 4582.¹⁷² 2013. aasta märtsist detsembrini registreeriti lähisuhtevägivalla juhtumeid 75% rohkem kui sama perioodi jooksul 2012. aastal.¹⁷³

Statistika heitis valgust lähisuhtevägivalla probleemi tõelisele ulatusele, mis omakorda vaigistas lähisuhtevägivalla seaduse loomise vastased, kes pidasid sellist seadust ebavajalikuks pere- ja eraelu riiveks.¹⁷⁴ Kuivõrd nn kehalise väärkohtlemise toimepanemine lähisuhtes muutus Leedu

¹⁷⁰ Adušavičiūtė, M., Guzevičiūtė, J., Tisheva, G., lk 15–18.

¹⁷¹ Adušavičiūtė, M., Guzevičiūtė, J., lk 18–19.

¹⁷² Adušavičiūtė, M., Guzevičiūtė, J., Tisheva, G., lk 14.

¹⁷³ Government of the Republic of Lithuania resolution No 485 on the approval of the national programme for the prevention of domestic violence and provision of assistance to victims for the period of 2014–2020. – Vilnius: 28.04.2014, lk 3. –

https://www.legislationline.org/download/id/6814/file/Lithuania_national_programme_prevention_domestic_violence_2014_2020.pdf (26.04.2021).

¹⁷⁴ Adušavičiūtė, M., Guzevičiūtė, J., Tisheva, G., lk 14.

karistusseaduses raskendavaks asjaoluks alles 2013. aasta algul, tundub mulle, et eelnevalt kirjeldatud statistilist muutust ei saa selgitada ka karistusseaduse muudatuse ja kõrgema karistusmäära sätestamisega. Küll aga ei tähenda see automaatselt, et muutus statistikas oli tingitud ennekõike just lähisuhtevägivalla seaduse vastuvõtmisest. On võimalik, et uue seaduse ja statistiliste muutuste vahel on küll korrelatsioon, kuid mitte kausatsioon, eriti kui uue seaduse vastuvõtmine sattus ajale, mil laiendati ka teavitustööd. Mõistagi elavdab ka uue seaduse vastuvõtmise protsess ühiskonna huvi reguleeritava valdkonna põhjalikuma tunnetamise vastu.

Leedu lähisuhtevägivalla seadus on üsna lühike, koosnedes vaid viieteistkümnest artiklist. Seaduses on kuus peatükki: üldsätted (art 1–4), ohvri kaitse (art 5–7), tugiteenuste korraldamine (art 8–9), osapoolte õigused (art 10–11), vastutus (art 12–13), lõppsätted (art 14–15). Otse tõlgituna inglise keelest on seaduse nimeks seadus kaitsest koduvägivalla vastu (*law of protection against domestic violence*). Kuigi käesolevas töös on kasutatud seaduse ametlikku tõlget, võib leedu keelest inglise keelde tõlkimisel ning ingliskeelse seaduse teksti edasiandmisel omakorda eesti keeles ilmned ebatäpsusi, mis on tingitud keeleloogikalistest ja sõnavaralistest erinevustest.

Art 1 sätestab seaduse eesmärgi, milleks on kaitsta isikuid lähisuhtevägivalla eest, võtta kasutusele vägivalda ennetavaid meetmeid, reageerida ohtudele viivitusega ning tagada ohvritele sobilik abi (lg 1). Seadus defineerib lähisuhtevägivalla mõiste, sätestab õigused ja kohustused, ennetusmeetmed ja näeb ette lähisuhtevägivalla ohvrile pakutava abi ja kaitsemeetmete rakendamise korra. Seadus reguleerib muu hulgas lastevastast vägivalda. (lg 2) Lähisuhtevägivalla vastu võitlemise põhiprintsiipidena näeb seadus ette koostöö, osavõtu, kõikehõlmava lähenemise, kättesaadavuse ja kvaliteedi, solidaarsuse, kohasuse, koordineerituse, legaalsuse, inimõiguste ja põhivabaduste kaitse, proportsionaalsuse, humaansuse, õigluse, efektiivsuse ja tõhususe ja erapooletuse (art 3). Eesmärk, mõisted, õigused ja kohustused ning põhiprintsiibid on minu hinnangul vältimatu osa lähisuhtevägivalda puudutava seaduse juures.

Art-s 2 esitletakse seaduses läbivate mõistete definitsioonid, milleks on muu hulgas kodune keskkond, lähisuhtevägivalla ohvrite toetamine, lähisuhtevägivalla ohver, vägivald, vägivalla toimepanija. Seaduses defineeritakse vägivalda kui tahtlikku füüsilist, vaimset, seksuaalset, majanduslikku või muud ohvri suhtes rakendatavat mõju teo või tegevusetusega, mille tagajärjel ohver kannatab füüsilist, varalist või mittevaramat kahju (lg 5). Lähisuhtevägivalla ohver on isik, kelle vastu on tarvitatud lähisuhtevägivalda, või laps, kes on olnud tunnistajaks lähisuhtevägivallale või elab vägivaldses keskkonnas (lg 4). Vägivalla toimepanija on isik, kes

põhjustab lähisuhtevägivalla (lg 6). Kodune keskkond tähendab seaduse kontekstis keskkonda, mis koosneb isikutest, kes on praegu või on varasemalt olnud seotud abielu, partnerluse, hõimluse või muu lähedase suguluse kaudu või kes jagavad ühist eluaset ja majapidamist (lg 1). Seejuures pole inglise keelde tõlgitud seadust lugedes selge, kas lähisuhtevägivallana käsitletakse seaduse raames siiski ka kodust väljaspool toime pandud vägivalda omavahel lähisuhtes olevate inimeste vahel. Minu hinnangul on lähisuhtevägivalla reguleerimisel oluline kindlasti katta ka väljaspool kodu toime pandud vägivald lähedaste vahel, sest suurem osa lähisuhtevägivalla spetsiifikast seisneb osapoolte omavahelistes suhetes (vt ptk 1.1.), mitte tegude toimepanemise asukohas.

Lähisuhtevägivalla seadus kohustab riiki, KOV-e ja valitsusväliseid organisatsioone oma kompetentsi raames ette valmistama ja rakendama meetmeid, mille eesmärgiks on ennetada lähisuhtevägivalda, tegutsedes seejuures kooskõlas lähisuhtevägivalla seaduse ja teiste seadustega (lg 1). Ennetusmeetmeid tuleb rakendada kooskõlas programmidega, mille on kujundanud Leedu valitsus, valitsuse volitatud institutsioonid ja KOV-d. Valitsus peab rahastama ka valitsusväliste organisatsioonide läbiviidavaid ennetustegevusi. (lg 2)

Asutused peavad enda kompetentsi piires, eesmärgiga ennetada lähisuhtevägivalda, organiseerima teadlikkuse tõstmise kampaaniaid, rõhutamaks nulltolerantsi vägivalla suhtes (lg 3 p 1). Riigieelarve rahastuse toel tuleb korraldada koolitusi kohtunikele, prokuröridele, politseiametnikele ja teistele lähisuhtevägivalla valdkonnas tegutsevatele spetsialistidele (p 2). Samuti tuleb korraldada üldsuse harimine lähisuhtevägivalda puudutava juriidika osas, hõlmates lähisuhtevägivalla tegude toimepanemisega kaasnevad tagajärjed ja vastutuse (p 3). Asutustel on kohustus pakkuda inimestele kursusi, mis õpetaks koduseid konflikte rahumeelselt lahendama (p 5). Ühtlasi tuleb korraldada uuringute läbiviimine ning lähisuhtevägivalla statistika kogumine ja analüüsimine (p 4). Art 4 lg 3 näol on tegemist lahtise loeteluga, nähes ette ka muude ennetusmeetmete töösse rakendamise (p 7).

Minu arvates on üldsuse harimine lähisuhtevägivalda puudutava juriidika osas oluline aspekt, millele võiks senisest enam keskenduda ka Eestis. Samuti tuleks üldsusele kättesaadavamaks teha vägivallavabadele konfliktilahenduse võimalustele keskenduval kursusi, mis on Eestis küll kättesaadavad, kuid mitte levinud. Tõenäoliselt aga edendab juriidikasse ja konfliktilahendusse puutuvaid teadmisi üldsuse seas paremini teavitustöö kui uued seadused. Spetsialistide laialdasem koolitamine on õnneks Eestis juba hoogu kogumas, kuigi seda pole ette nähtud seadusandlikul

tasandil. Samas ei ole täiendkoolitused lähisuhtevägivalla teemal ametnikele alati tingimata kohustuslikud, mis seab ametnike pädevuse sõltuvusse sellest, kuivõrd nad ise märkavad või tunnistavad oma puudujääke või koolitusvajadust. Näiteks 2014. aastal tundsid politseiuurijad, prokurörid ja kohtunikud vastavatest koolitustest puudust: ettevalmistust soovis 72% kohtunistest, 68% politseiuurijatest, 46% prokuröridest.¹⁷⁵

Erilisena jääb Leedu seaduses silma lg 3 p 6, mis sätestab, et asutused peavad oma kompetentsi piires lähisuhtevägivalla ennetamise eesmärgil keelduma relva kandmise loa andmisest või tühistama varem antud lube. Eestis reguleerib relvalubade väljaandmist relvaseadus¹⁷⁶, mille § 36 lg 1 p-de 6 ja 8 kohaselt ei anta relvaluba isikule, kes on karistatud või kahtlustatavaks või süüdistatavaks elu- või tervisevastase kuriteo eest (KarS 9. ptk 1.–2. jagu), tulirelva või laskemoonaga seotud kuriteo eest või kuriteo eest, mis pandi toime relvaga või sellega ähvardades, või KarS §-des 231–239; 241; 244; 246; 251; 255–256 või 424 sätestatud kuriteo eest. Loetellu ei kuulu aga näiteks KarS § 157³ (ahistav jälitamine), mis on põhivabaduste rikkumisena hoopis poliitiliste ja kodanikuõiguste vastaste süütegude peatükis, kuid leiab siiski tihti aset lähisuhtevägivalla juhtumina (vt ptk 2.1.1.). Arvan, et relva omamise ja kandmise õigust võiks piirata kõigi vägivallategude toimepanijate puhul, sealhulgas juhul, kus lähisuhtevägivallaga puutumust omav tegu ei ole karistusseadustikus elu- või tervisevastase kuriteona sätestatud.

Leedu seaduse ptk-d 2–4 käsitlevad lähisuhtevägivalla ohvrite kaitset, neile abi pakkumist ja nende õigusi. Art 5 lg-s 1 on loetletud ohvri kaitset tagavad meetmed. Näiteks peab vägivallatseja kodust ajutiselt ära kolima, kui ta elab koos ohvriga (art 5 lg 1 p 1). Sellise kohustuse määramisel peab politseiametnik tagama, et vägivallatseja tõepoolest viivitamatult ära kolib (art 7 lg 3 ls 1). Ühtlasi ei tohi vägivallatseja kannatanuga suhelda, kontakti otsida ega talle läheneda (art 5 lg 1 p 2). Art 5 lg 2 täpsustab, et eelnimetatud meetmeid rakendatakse, kuni juhtumi uurimine on lõpule viidud, v.a kui eeluurimiskohtunik rakendab kriminaalmenetluse seaduses sätestatud muid tõkendeid, eelkõige vahistamist või kohustust elada ohvrist eemal.

Eestis täidab sarnast pikaajalise eraldamise funktsiooni ajutine lähenemiskeeld, mida aga on seni väga vähestel juhtudel reaalselt rakendatud (vt ptk 2.1.1.2.). Leedu seaduses ette nähtud kohustust ohvri juurest välja kolida uurimise lõpuleviimiseni võiks kaaluda võimalusena, mida ka Eestis

¹⁷⁵ Pettai, I., Narits, R., Kaugia, S. Juridica nr 2015/9, lk 645–658.

¹⁷⁶ Relvaseadus. – RT I, 03.07.2020, 4.

juurutada, seda enam, et esimese vägivallajuhtumi õiguskaitseasutuste huviorbiiti jõudmisel on üsna suure tõenäosusega samas peres vägivald varemgi aset leidnud (vt ptk 1.1.2.). Selline võimalus sobituks Eesti õigussüsteemis ilmselt ennekõike kriminaalmenetluse seadustiku sätete hulka. Mõistagi eeldaks sellise meetme sissetoomine Eesti õigusesse vajadusel kahtlustatavatele majutuse korraldamist moel, mis võimaldab neil näiteks igapäevast töөлkäimist jätkata. Probleeme võib oodata olukordades, kus menetlus venib oodatust pikemaks või menetluse lõpus ilmneb siiski, et kuriteo toimepanemine pole piisavalt tõendatud, mistõttu võib isiku kodust minema saatmine osutuda tagantjärei ebaproportsionaalseks õiguste riiveks.

Eelpool nimetatud kaitsemeetmeid saab Leedus eeluurimiskohtuniku määruse alusel rakendada ainult esimese 48 tunni jooksul alates juhtunust (art 5 lg 2) sarnaselt vahistamisele Eestis. Eeluurimiskohtuniku tehtud otsuse täitmise üle teostab järelevalvet politsei (art 7 lg 5). Kaitsemeetmeid on võimalik rakendada ka kombineerituna lõpliku karistusega, v.a kui vägivallatsejat karistatakse aresti või vangistusega (art 5 lg 3). Sarnaselt saab Eestis kombineerida lõplikku karistust lähenemiskeeluga. Kaitsemeetmete rakendamisel tõusetuvad küsimused, mis puudutavad kas ohvri või vägivallatseja füüsilistest või vaimsetest erivajadustest tingitud hooldamisvajadust, lahendatakse kooskõlas teiste Leedu seadustega (art 5 lg 5). Vägivallatseja kodust välja tõstmise protseduuri näeb täpsemalt ette valitsuse volitatud asutus (art 7 lg 3 ls 2). Kui vägivallatseja on kohustatud kodust lahkuma, peab politseiametnik sellisest kohustusest teada andma spetsiaalsele tugikeskule mitte hiljem kui kohustuse määramisele järgneval päeval (art 7 lg 4 ls 1).

Nimetatud meetmeid ei kohaldata Leedus alaealisele vägivallatsejale (art 5 lg 4). Kui vägivallatseja eemaldamisega kodust jääb alaealine hoolitsuseta, peab politseiametnik teavitama ka lastekaitseosakonda (art 7 lg 4 ls 2). Lastekaitseosakonda peab politseinik viivitamatult, kuid mitte hiljem kui juhtumile järgneval tööpäeval teavitama ka siis, kui laps on olnud tunnistajaks lähisuhtevägivallale, elab vägivaldses keskkonnas või on ise olnud vägivalla põhjustajaks (art 9 lg 3). Ka Eestis on politseiametnikud ning vajadusel prokuratuur kohustatud lastega seotud lähisuhtevägivalla juhtumitest teavitama lastekaitset. Nimelt näeb LasteKS § 27 lg 3 ette, et abivajava lapse kohta teate saanud isik on kohustatud teate viivitamatult edastama lapse rahvastikuregistrisse kantud elukoha järgsele KOV üksusele. Abivajava lapsena mõistetakse last, kelle heaolu on ohustatud või kelle puhul on tekkinud kahtlus tema väärkohtlemise, hooletusse jätmise või muu lapse õigusi rikkuva olukorra suhtes, ja laps, kelle käitumine ohustab tema enda või teiste isikute heaolu (LasteKS § 26).

Kui lähisuhtevägivalla juhtum Leedus registreeritakse, peab politseinik konkreetseid asjaolusid arvestades koheselt rakendama kaitsemeetmeid, samuti algatama kohtueelse uurimise ning kui menetluse algatamiseks on vajalik prokuröri otsus, siis teavitama ka prokuröri (art 6 lg 1). Lähisuhtevägivalla juhtumi teatise saamisel ning sündmuskohale jõudmisel või sündmuse tunnistamisel peavad politseinikud sündmuse registreerima. Pärast esmaseid toiminguid korraldavad politseinikud ohvri abistamise kooskõlas art 9 lg-tega 1–3 (art 7 lg 2). Selgete asjaoludega kohtulikku lahendust eeldava juhtumi menetlus tuleb läbi viia kiirkorras (art 6 lg 2). Ohver ei pea süüteoteadet esitama. (art 7 lg 1) Seaduse ingliskeelsest tõlkest ei selgu üheselt, kas süüteoteade pole sündmuskohal ohvrilt lihtsalt nõutav, kuid selle võib tema soovil võtta, või ongi sätte mõte tagada, et ohver kindlasti sündmuskohal süüteoteadet ei esitaks. Arvan, et teatud juhtudel võib osutuda oluliseks, et ohver saaks sündmuskohal, kui seal viibib veel näiteks ka vägivallatseja, säilitada võimalikult passiivse positsiooni, et vägivallatseja ei tunneks soovi talle hiljem kätte maksta. Samuti on mõistagi oluline, et politsei korraldaks ohvri abistamise, sõltumata sellest, kas ohver esitab süüteoteate või mitte.

Ohvrite abistamine on psühholoogilise, juriidilise, sotsiaalse nõustamise ning tervishoiu-, hariduse-, majutuse- jm vajalike teenuste pakkumine ohvrile riigi, KOV institutsioonide ja valitsusväliste organisatsioonide kaudu (art 2 lg 3). Abistamise korraldamine hõlmab endas tugiteenuste planeerimist, haldamist ja organiseerimist, vastutuse jagamist ja rahastuse tagamist (art 8 lg 1). Valitsus peab heaks kiitma pikaajalise programmi ohvritele pakutava abi korraldamiseks ja rahastamiseks. Programmi arendavad välja valitsuse volitatud institutsioonid ning seda finantseeritakse riigi eelarvest, kohalikust eelarvest ning rahvusvaheliste programmide vahenditest. (art 8 lg 2)

Tugikeskuste programmi välja arendamise eest vastutavad valitsuse volitatud institutsioonid (art 8 lg 3 ls 1). Programm tuli heaks kiita kuue kuu jooksul alates lähisuhtevägivalla seaduse ametlikust avaldamisest (art 15 lg 3). Seejuures tuleb tugikeskusi rajades anda eesõigus valitsusvälistele organisatsioonidele (art 8 lg 3 ls 2). Munitsipaalasutused ja valitsusvälised organisatsioonid peavad kooskõlas seadustega rakendama pikaajalisi tugiteenuseid (art 8 lg 5). Tugikeskused pakuvad ohvritele spetsialiseerunud ning kõikehõlmavat abi (art 8 lg 4) alates ajast, mil valitsus või valitsuse volitatud institutsioon on heaks kiitnud tugikeskuste strateegia (art 14 lg 2).

Ohvrite abistamise üle teostavad järelevalvet pädevad organisatsioonid (art 8 lg 6). Abi saamise võimalustest peab ohvrit teavitama politseiametnik, kes lähisuhtevägivalla juhtumi sündmuskohale saabub. Seejärel peab politseinik juhtunust teavitama ka tugikeskust. (art 9 lg 1) Tugikeskus peab teatise saamise järel otsekohe ühendust võtma ohvriga, et pakkuda talle kõikehõlmavat abi (art 9 lg 2). Eestis täidab politseiametnik sündmuskohale saabudes lähisuhtevägivalla infolehe, milles märgitakse ühtlasi, kas ohver on nõus enda andmete edastamisega ohvriabile või mitte, ning kui ei, siis miks¹⁷⁷. Eesti lähenemine kaitseb isikuandmeid ja eraelu puutumatust, kuid ei arvesta minu nägemuses piisaval määral lähisuhtevägivalla ohvri eriomase traumakogemusega.

Osapoolte, ohvri ja vägivallatseja õigused on loetletud lähisuhtevägivalla seaduse art-s 10–11. Ohvril on õigus saada politseiametnikult ja tugikeskusest teavet lähisuhtevägivalla seaduse alusel abi pakkuvatest institutsioonidest (art 10 lg 1 p 1); saada spetsiaalset kõikehõlmavat abi (art 10 lg 1 p 2); taotleda ja saada abi kooskõlas lähisuhtevägivalla seaduses ja teistes Leedu seadustes sätestatuga (art 10 lg 1 p 3). Need õigused on ohvril ka siis, kui ta ei pöördu abi saamiseks politseisse (art 10 lg 2). Vägivallatsejal on õigus saada politseiametnikult teavet majutusteenuste pakkujate kohta kodust ära kolimise kohustuse määramisel (art 11 p 1); anda selgitusi lähisuhtevägivalla juhtumiga seonduvalt (art p 2) ning taotleda ja saada abi kooskõlas teistes Leedu seadustes sätestatuga (art p 3).

Vägivald toob endaga kaasa kriminaalvastutuse (art 12 lg 1). Samuti tuleb seadustega kooskõlas vastutusele võtta isik, kes esitab lähisuhtevägivalla juhtumi kohta valekaebuse või kuritarvitab vägivallaohvri õigusi (art 13). Vägivallatseja, kes põhjustab varalist või mittevaralist kahju ohvri tervisele, varale või keskkonnale, peab tekitatud kahju ohvrile hüvitama kooskõlas Leedu seadustega (art 12 lg 2). Sellisteks seadusteks on lisaks lähisuhtevägivalla seadusele Leedus näiteks karistusseadus, kriminaalmenetluse seadus, tsiviilseadus ja tsiviilmenetluse seadus¹⁷⁸. Lähisuhtevägivalla seaduse pinnalt ei selgu üheselt, kas kahju hüvitamine kooskõlas Leedu seadustega tähendab, et kahju hüvitamine on mõnes muus seaduses seatud sõltuvusse kannatanu poolt vormikohase nõude esitamisega ja sellega seonduva teatav aktiivsuskohustuse täitmisega või lasub vägivallatsejal kohustus kahju hüvitada kannatanu aktiivsusest olenemata. Eestis

¹⁷⁷ Ülveste, A., lk 20.

¹⁷⁸ Jakštienė, R. Protection from domestic violence against women in Lithuania: problematic aspects detected by international institutions. – Visomenes Saugumas Ir Viešoji Varka, 2013 (9), lk 108. – <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/14900/Jak%20c5%a1tien%20c4%97.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (26.04.2021).

pannakse vägivallatsejale kohustus tekitatud kahju hüvitada juhul, kui kannatanu on esitanud tsiviilhagi. Minu hinnangul on põhjendatud siduda kahju hüvitamise kohustus kannatanu teatava aktiivsuskohustusega hagi esitamisel juhul, kui kannatanule on tagatud piisavas mahus tasuta juriidilist abi enda tsiviilõiguslike nõuete maksmapanekul.

Leedu lähisuhtevägivalla seadus jõustus kuus kuud pärast avaldamist ametlikus väljaandes *Valstybes žinios* (art 14 lg 1). Valitsus või valitsuse volitatud institutsioonid pidid lähisuhtevägivalla seadust rakendavad aktid võtma vastu enne lähisuhtevägivalla seaduse jõustumist (art 15 lg 2). Seaduse avaldamisest kolme kuu jooksul pidi valitsus Leedu parlamendile esitama eelnõud seadustest, mis on lähisuhtevägivalla seaduse rakendamisega seotud (art 15 lg 2). Kooskõlas lähisuhtevägivalla art 4 lg-ga 2 ja art 8 lg-ga 2 võttis Leedu valitsus 2014. aastal vastu lähisuhtevägivalla ennetamise ja ohvrite abistamise riikliku programmi¹⁷⁹, mis oma olemuselt sarnaneb Eesti vägivalla ennetamise strateegiatega. Programmi kaheks peamiseks eesmärgiks seati lähisuhtevägivalla ennetamine ja ohvritele kompleksse abi pakkumine. Programmi strateegiliseks eesmärgiks seati lähisuhtevägivalla leviku vähendamine riiklikul tasandil. Alaeesmärgidena sätestati üldsuse teadlikkuse tõstmine vägivalla ilminugutest, tagajärgedest ja ennetamise vajalikkusest ning üldsuse üleskutsumine vägivalda mitteaktsepteerivale suhtumisele.¹⁸⁰

Tähelepanu väärib, et programm on detailsem ja mahukam kui seadus ise, määrates iga eesmärgi juurde ka selle täitmise üle järelevalvet tegevad asutused¹⁸¹. Minu hinnangul oleks erinevate teenuste ja eesmärkide eest vastutavad asutused võinud olla kirjas seaduses. Seadus küll püüab vastutust erinevate asutuste vahel jagada, kuid teeb seda üsna üldsõnaliselt, piirdudes pelgalt üldmõistetega nagu valitsus, valitsuse volitatud institutsioonid, valitsusvälised organisatsioonid jms. Samuti ei olnud erinevate asutuste kohustused lähisuhtevägivalla juhtumitega kokku puutumisel reguleeritud eriti üksikasjalikult ning seadus ei tutvustanud lähemalt ka kaebevõimalust asutuste peale, kes jätavad enda vastavad kohustused täitmata.

Tundub, et lähisuhtevägivalla seadus on Leedus pigem üldiseks juhiseks või lausa formaalsuseks, mille alusel koostada ja kinnitada detailsemaid tegevusplaane. Tõenäoliselt aitas eraldi seaduse

¹⁷⁹ Government of the Republic of Lithuania resolution No. 485 on the approval of the national programme for the prevention of domestic violence and provision of assistance to victims for the period of 2014–2020. – Vilnius, 28.04.2014. – https://www.legislationline.org/download/id/6814/file/Lithuania_national_programme_prevention_domestic_violence_2014_2020.pdf (26.04.2021).

¹⁸⁰ Government of the Republic of Lithuania resolution No 485, lk 2 p. 2, lk 4 p. 10–11.

¹⁸¹ Government of the Republic of Lithuania resolution No 485, lk 9–11.

vastuvõtmine Leedus võtta vastu teisi, sisukamaid akte, sh viia sisse vajalikud muudatused karistusseadusesse (mh teo toimepanemine lähisuhtes raskendava asjaoluna), ning kujundada ühiskondlikku arvamust. Leedu erialakirjanduses on nenditud, et uus seadus *per se* suuri muutusi kaasa ei toonud, küll aga andis märkimisväärseid uusi võimalusi lähisuhtevägivalla juhtumitele lähenemiseks¹⁸².

2016. aastal leidis 78% leedulastest, et naistevastane lähisuhtevägivald on vastuvõetamatu ja peab olema karistatav. Meestevastase lähisuhtevägivalla kohta arvas sama 72% elanikkonnast. Samas leidis siiski arvestatav hulk (45%), et naistevastane vägivald on tihti ohvri provotseeritud.¹⁸³ Ka riiklikus programmis nenditi, et kitsaskohti leidub endiselt. Lähisuhtevägivalla ennetamiseks, vägivaldse käitumise muutmiseks ja vanemlike oskuste omandamiseks loodud programme ei rakendatud veel 2014. aastal piisavalt, kuna nende rahastamine riigieelarvest ei olnud järjepidev¹⁸⁴. Minu arvates oleks seda probleemi saanud ennetada detailsema seadusega. Samuti ei olnud ohvri ja vägivallatseja eraldamise protseduur piisavalt tõhus, kuna ohvri kaitsmiseks rakendatavate piirangute rikkumisele reageerimiseks puudusid usaldusväärsed vahendid. Seetõttu nenditi programmis, et valdkonda puudutav seadusandlus vajab täiendamist.¹⁸⁵

Eesti kontekstis jääks Leedu eeskujul loodud seadus ilmselt oma üldise sõnastuse tõttu hambutuks ega sobituks meie võrdlemisi detailsete seadusandlike aktide süsteemi. Eeskuju tasuks võtta seaduse ülesehitusest, eesmärkidest ja valdkonnas levinud mõistete avamisest, kuid teisi Leedu seaduses ette nähtud üldise iseloomuga meetmeid on Eestis ilmselt paslik riiklikul tasandil reguleerida mõne paindlikuma regulatsiooniga kui seadus, näiteks ametlike menetluslike ja töökorralduslike juhiste ning riiklike strateegiatega, nagu seda seni tehtud on. Seevastu üksikutes kohtades läks Leedu seadus väga detailseks, käsitledes relvalubade väljastamist ning ohvri ja vägivallatseja eraldamist, mis sobituks ehk Eesti kontekstis hästi kriminaalmenetluse seadusesse, et vältida valdkonna killustumist erinevate õigusaktide vahel. Iseenesest näib Leedu lähisuhtevägivalla seaduses sätestatud võimalus vägivallatseja kodust eraldada juhtumi uurimise lõpuni võimsa ohvrile turvatunde tagamise meetmena, mille sarnast tasuks kaaluda ka Eestis või

¹⁸² Jakštiene, R., lk 112.

¹⁸³ Šumskaitė, L., Namicheishvili, S. The Social Policy of Combating Domestic Violence in Georgia and Lithuania. Vilnius: Vilnius University Faculty of Philosophy, Department of Social Work. – Socialine Teorija Empirija Politika ir Praktika 15(15):56, July 2017, lk 60–61. – https://www.researchgate.net/publication/318737352_The_Social_Policy_of_Combating_Domestic_Violence_in_Georgia_and_Lithuania (26.04.2021).

¹⁸⁴ Government of the Republic of Lithuania resolution No 485, lk 4 p 11.3.

¹⁸⁵ Government of the Republic of Lithuania resolution No 485, lk 6 p 13.2.

millele sarnaselt täiendada olemasolevat viibimiskeelu ja ajutise lähenemiskeelu regulatsiooni korrakaitse- ja kriminaalmenetluse seadustes.

2.2.2. Poola lähisuhtevägivalla statistikast ja regulatsioonist

Poolas on viimase viie aasta jooksul füüsilist vägivalda kogenud 6% elanikkonnast, mehed ja naised võrdselt. Viimase aasta jooksul on füüsilist vägivalda kogenud 3% elanikkonnast, samuti mehed ja naised võrdselt. Naisohvritest 23% suhtes on vägivallateo toime pannud sugulane või pereliige. Meesohvrite puhul on vastav osakaal 12%. Ohvri sugu arvesse võtmata on Poolas füüsilise vägivalla juhtumitest 17% toime pandud sugulase või pereliikme poolt. Nimetatud statistika poolest on lähisuhtevägivald Poolas vähem levinud kui Euroopas keskmiselt.¹⁸⁶ Teadlikkus lähisuhtevägivallast nähtusena tekkis koos avaliku debatiga Poolas juba 1997. aastal¹⁸⁷. Ligikaudu sel ajal lisati Poola karistusseadusesse ka lähisuhtevägivald kuriteona¹⁸⁸.

2.2.2.1. Lähisuhtevägivalla regulatsioon Poola karistusseaduses

Poola karistusseadus kehtib aastast 1997¹⁸⁹. Ülesehituse poolest paistab Poola karistusseadus Eesti karistusseadusest erinevam kui Leedu oma. Eesti karistusseadustikus tuntud sätete analooge on Poola seadusest keerulisem üles leida. Süütegude liigitamine kaitstava õigushüve alusel on aga analoogne. Elu- ja tervise vastu suunatud süüteod on reguleeritud Poola karistusseaduse ptk-s 19.

KarS § 121-le sarnaneb enim Poola karistusseaduse art 157, mis reguleerib muu ehk mitte raske tervisekahjustuse tekitamist. Karistuseks on sellise teo eest kolme kuu kuni viie aasta pikkune vangistus. Raske tervisekahjustuse tekitamine on reguleeritud art-s 156. Sarnaselt Eestile tunneb Poola karistusseadus mõistagi tapmist (art 148), aga ka tapmist afektiseisundis (s.o tapmine asjaoludest tingitud tugeva emotsiooni ajel – art 148 lg 4) ning ema poolt vastsündinud lapse tapmist (art 149). Viimane on normi sõnastuses seotud sünnitusega kaasnenud tugevate emotsioonidega, vastsündinu olulise vääringuga või äärmiselt keeruliste isiklike asjaoludega.

¹⁸⁶ FRA 2021.

¹⁸⁷ Chivens, T. H. Democracy on the beat: the policing of domestic violence in Poland. Dissertation. Chapel Hill: University of North Carolina 2004, lk 6; 9. – <https://search.proquest.com/openview/7efc795e5aec0bc3b943ce10738ba7ca/1?pq-origsite=gscholar&cbl=18750&diss=y> (26.04.2021).

¹⁸⁸ Chivens, T. H., lk 6.

¹⁸⁹ Kodeks Karny. Act of 6 June 1997 The Penal Code. – https://www.legislationline.org/download/id/7354/file/Poland_CC_1997_en.pdf (26.04.2021).

Seevastu ähvardamine on paigutatud hoopis vabaduse vastu suunatud süütegude alla (art 191) ning lähisuhtes toime pandud väärkohtlemist reguleerib art 207, mis on perekonna vastu suunatud süütegude peatükis (ptk 25). Art 207 kohaselt karistatakse kolme- kuni viieaastase vangistusega isikut, kes kas vaimselt või füüsiliselt väärkohtleb endale lähedast isikut või teist endast püsivalt või ajutiselt sõltuvat isikut, last, või enda vaimsest või füüsilisest seisundist tingituna haavatavat isikut. Seejuures hõlmab art 207 ka vägivalla, mis leiab aset mitteabielulises paarisuhtes¹⁹⁰.

Perekonna vastu suunatud süütegude seas on ka art 209–210, mis reguleerivad hooldamis- või ülalpidamiskohustuse eiramist. Kohtu määratud ülalpidamiskohustuse täitmisest süstemaatiliselt eemale hoidmise eest, kui sellega luuakse olukord, kus ülalpeetu põhivajadused pole täidetud, karistatakse kuni kaheaastase vangistusega (art 209). Alla viieteistaastase lapse või vaimsest või füüsiliselt seisundist tingituna abitusseisundis oleva inimese hülgamine hooldamiskohustuse olemasolu korral võib kaasa tuua kuni kolmeaastase vangistuse (art 210). Muu hulgas on karistusseaduses defineeritud mõiste lähedane: abikaasa, järeltulija, üleneja sugulane, õde või vend, sama astme hõimlane, lapsendamissuhtes olev isik, nende isikute abikaasad, ja kooselupartner (art 115 lg 11).

Seksuaalsüütegusid reguleerib ptk 25. Lisaks vägistamisele (suguühete sundimine vägivalla, ähvarduse või pettusega – art 197) on sarnaselt Eestile ja Leedule kriminaliseeritud ka suguühe või sugulise iseloomuga teo toimepanemine, kasutades ära ohvri haavatavust või vaimsest puudest või vaimutegevuse häirest tingitud arusaamisvõimetust (art 198). Lähisuhetes on aga ilmselt asjakohaseim art 199, mis reguleerib suguühet või sugulise iseloomuga teo toimepanemist, kuritarvitades sõltuvussuhet või kasutades ära kriitilist situatsiooni. Perekondlike suhete kontekstis omab tähtsust ka art 201, mis kriminaliseerib suguühete alaneja või üleneja sugulase, lapsendamissuhtes isikuga ning venna ja õega.

2.2.2.2. Poola lähisuhtevägivalla seadus

Poola karistusseadus mainis lähisuhteid märksa vähem kui Eesti ja Leedu karistusseadused. Seevastu on Poola lähisuhtevägivalla seadus¹⁹¹ Leedu omast veidi mahukam. Seadus kooneb kokku seitsmeteistkümnest artiklist, millest mõnel omakorda on ladina tähestiku tähtedega tähistatud alasätted. Seadus on üks tervik ega ole jaotatud peatükkideks. Inglise keelest otse

¹⁹⁰ Chivens, T. H., lk 6.

¹⁹¹ The act of 29 July 2005 on counteracting domestic violence (Dz. U. Of 20 September 2005). – https://www.legislationline.org/download/id/6835/file/Poland_act_counteracting_domestic_violence_2005_am2012_en.pdf (26.04.2021).

tõlgituna kannab seadus nimetust koduvägivalla tõkestamise seadus (*The Act on counteracting domestic violence*). Seaduse preambulis on nenditud, et lähisuhtevägivald rikub inimõigusi, sh õigust elule ja tervisele ning inimväärikusele. Riigivõimuorganid peavad tagama, et kõiki kodanikke koheldaks võrdselt, nende õigusi ja vabadusi austades. Lähisuhtevägivalla seaduse eesmärgiks on lähisuhtevägivalla vastast võitlust tõhustada.

Seadus sätestab lähisuhtevägivalla tõkestamisega seonduvad ülesanded (art 1 lg 1) ning lähisuhtevägivalla ohvrite ja toimepanijate kohtlemise üldpõhimõtted (art 1 lg 2–3). Mõisteid käsitlevas art-s 2 on defineeritud vaid mõisted pereliige ja koduvägivald. Pereliige on lähisuhtevägivalla seaduse tähenduses sama, kes Poola karistusseaduse art 115 lg 11 kontekstis, samuti teised inimesed, kes jagavad ühist elukohta või majapidamist (art 2 lg 1). Perevägivalda tuleb seaduse raames mõista kui ühekordset või korduvat tahtlikku akti või hooletussejätmist, mis kahjustab pereliikme isiklikke õigusi või heaolu, eriti kui teoga kaasneb oht elule, tervisele, väärikusele, kehalisele puutumatusele, vabadusele, sh seksuaalsele enesemääramisele, või kui teoga põhjustatakse valu ja moraalseid kannatusi ning kahju ohvri vaimsele või füüsilisele tervisele (art 2 lg 2). Seega on erinevalt Leedu seadusest selge, et lähisuhtevägivald Poola seaduse tähenduses ei ole seotud kodu kui vägivalla aset leidmise paigaga, vaid isikutega, kelle vahel on lähisuhe. Selle poolest on Poola seaduse täpne sõnastus kooskõlas lähisuhte olemuse ja spetsiifikaga.

Art 3 loetleb teenused, mida lähisuhtevägivalla ohvril on võimalik tasuta saada: meditsiiniline-, psühholoogiline-, juriidiline-, sotsiaalne- ja perenõustamine (art 3 lg 1 p 1); kriisisekkumine ja kriisiabi (art 3 lg 1 p 2). Veel on ohvril õigus meditsiinilisele läbivaatusele, identifitseerimaks lähisuhtevägivalla tagajärjel tekkinud vigastused ja nende põhjused. Läbivaatuse lõpus on ohvril võimalik saada vastav sertifikaat (art 3 lg 1 p 5). Sertifikaadi vormi üle otsustab tervishoiuvaldkonna minister, pidades silmas, et sertifikaati oleks võimalik kasutada ohvri õiguste juriidilisel kaitsmisel (art 3 lg 2). Üldises seaduses, mitte näiteks kriminaalmenetluse seaduses sellise sertifikaadi ette nägemine on huvitav idee ning võib kujuneda äärmiselt kasulikuks olukordades, kus üks ohver osaleb mitmes lähisuhtevägivallaga puutumust omavaks menetluses, näiteks kriminaalmenetluses ja laste hooldusõiguse jagamise menetluses.

Art 3 lg 1 p 3 kohaselt on ohvril õigus saada kaitset edasise vägivalla eest, mis seisneb selles, et vägivallatseja eraldatakse osapoolte ühisest kodust, tal keelatakse ohvriga kontakteeruda ning tema suhtes rakendatakse lähenemiskeeldu. Vägivallatsejale kohaldatakse ka käitumist

korrigeerivaid ja hariduslikke meetmeid (art 4). Ohvrile on tagatud õigus minna turvakodusse, mis on spetsialiseerunud lähisuhtevägivalla ohvrite toetamisele (art 3 lg 1 p 4). Samuti saab elukoha otsimisel abi lähisuhtevägivalla ohver, kel pole seaduslikke õigusi senisele ühisele elukohale (art 3 lg 1 p 6). Elukoha korraldust reguleerib menetluslikust küljest lähemalt art 11a.

Kui lähisuhtevägivalla esinemine muudab ühises elukohas elamise märkimisväärselt koormavaks, on lähisuhtevägivalla ohvril õigus taotleda kohtult vägivallatseja lahkuma sundimist (art 11a lg 1). Minu jaoks on sätte sõnastus veidi segadusse ajav, sest igasugune lähisuhtevägivald muudab ühises kodus elamise eelduslikult märkimisväärselt koormavaks, mistõttu pole selge, miks selline lisaeldus üldse sätestatud on. Kannatanu vastava taotluse järel uurib kohus juhtumit tsiviilseaduse baasil menetluses, mis ei ole võistleva iseloomuga. Otsus tuleb teha ühe kuu jooksul alates taotluse esitamisest ning otsus jõustub samal päeval, mil see välja kuulutatakse. Seejärel on otsust võimalik asjaolude muutumisel muuta või tühistada. (art 11a lg 2). Kuivõrd otsuse jõustumiseni läheb kuni kuu aega, ei ole minu hinnangul tegemist meetmega, mis aitaks efektiivselt ohvri turvatunde viivitamatult tagada. Näen siin rohkem potentsiaali Leedu regulatsioonil ja isegi Eesti viibimiskeelul ja ajutisel lähenemiskeelul, kui neid veidi edasi arendada.

Seaduses on märkimisväärselt palju tähelepanu pööratud vastutuse jagamisele. Lähisuhtevägivalla tõkestamisega seotud ülesandeid täidavad valitsuse haldusasutused ja kohaliku omavalitsuse üksused kooskõlas 2004. aastal vastu võetud sotsiaalabi seadusega või 1982. aastal vastu võetud kainuse edendamise ja alkoholismi tõkestamise seadusega, v.a kui lähisuhtevägivalla seaduse sätted näevad ette teisiti (art 6 lg 1). Vastutuse üksikasjalik jagamine koos viidetega teistele puutumust omavatele seadustele on just nimelt see koht, kus eraldi lähisuhtevägivalla seaduse eriomane tõhusus välja saab paista.

Art 5 sätestab sotsiaalkindlustusvaldkonna pädeva ministri vastutusala. Nimetatud minister peab määrusega täpsustama ohvritele suunatud tugikeskustes pakutava teenuste standardid (art 5 p 1); tugikeskuste töötajate kvalifikatsiooninõuded (art 5 p 2); vägivallatsejatele suunatud käitumist korrigeerivate ja hariduslike meetmete detailsed juhised (art 5 p 3); nende meetmete rakendajate kvalifikatsiooninõuded (art 5 p 4). Seejuures tuleb arvestada vajadusega teenuseid kohandada vastavalt konkreetsele situatsioonile ja ohvri vajadustele. Samuti tuleb silmas pidada ohvritele pakutavate tugikeskuste teenuste ja vägivallatsejale adresseeritud korrigeerivate teenuste tõhusust. (art 5)

Täiendavalt on sotsiaalkindlustusvaldkonna ministri ülesanneteks lähisuhtevägivalla uuringute, eksperdiarvamuste ja analüüside rahastamine ning käsutamine (p 1); lähisuhtevägivalla põhjuste ja mõjude koht teadlikkuse tõstmise edendamine (p 2); lähisuhtevägivalla ennetamise koolitusjuhendite arendamine ja avaldamine vähemalt iga kahe aasta tagant (p 5); lähisuhtevägivalla ennetamise riikliku programmi (edaspidi riiklik ennetusprogramm) rakendamise riikliku koordinaatori ametisse nimetamine ja ametist vabastamine (p 3) ning seire riikliku ennetusprogrammi rakendamise üle koostöös riikliku koordinaatoriga (p 4). Samuti on ministri ülesandeks arendada ja rahastada (p 6) lähisuhtevägivalla ennetusprogramme, mida rakendavad KOV üksused ja ennetustöös aktiivselt tegutsevad valitsusvälised organisatsioonid, sh Poola katoliku kirik ning muud religioossed üksused (p 7). Valitsus ja omaavalitsused peavad ohvrite toetamisel, vägivallatsete käitumist korrigeerivate meetmete rakendamisel ja ühiskondliku teavitustöö käigus tegema koostööd valitsusväliste organisatsioonide, kirikute ja usuorganisatsioonidega (art 9 lg 1). Lisaks võivad valitsus ja omaavalitsused käsundada ülesandeid 2003. aastal vastu võetud ühiskondlikult kasuliku tegevuse ja vabatahtliku töö seaduse alusel (art 9 lg 2).

Ringkondade (*voivodeship*) iseseisvateks ülesanneteks on ringkonnaülese lähisuhtevägivalla ennetamise programmi arendamine ja rakendamine (art 6 lg 6 p 1); uute ennetavate lahenduste ellu kutsumine ja edendamine (art 6 lg 6 p 2), ohvrite kaitsmisele suunatud programmide ja vägivallatsetele suunatud programmide raamistike arendamine (art 6 lg 6 p 3) ning lähisuhtevägivalla ennetamisega seotud ülesandeid täitvate isikute koolitamise korraldamine (art 6 lg 6 p 4). Kõik ohvrite tugikeskuste juhid peavad seejuures vastama Poola sotsiaalabi seaduses sätestatud kvalifikatsioonitorjetele (art 6a). Lisaks on ringkondade ülesanneteks art 7 kohaselt lähisuhtevägivalla juhtumitega seotud kriisisituatsioonides sekkumise juhiste, soovitude ja protseduuride välja arendamine (lg 1 p 1); lähisuhtevägivalla seire (lg 1 p 2); riikliku ennetusprogrammi ringkonnaülese koordinaatori ametisse nimetamine ja ametist vabastamine (lg 1 p 3); seire riikliku ennetusprogrammi rakendamise üle koostöös ringkonnaülese koordinaatoriga (lg 1 p 4); järelevalve teostamine kohalike-, maakonna- ja ringkonna omaavalitsuste poolt rakendatud lähisuhtevägivalla tõkestamise meetmete rakendamise üle (lg 1 p 5) ning erasektori asutuste poolt rakendatud meetmete rakendamise kontrollimine koos valitsuse ja omaavalitsustega (lg 1 p 6). Järelevalve teostamine allub muu hulgas ka sotsiaalabi seaduse sätetele (art 7 lg 2).

Ringkondadest väiksemate üksuste, maakondade (*powiat*) iseseisvad ülesanded hõlmavad lähisuhtevägivalla ennetamise ja ohvrite kaitse kohaliku programmi arendamist ja rakendamist (art 6 lg 3 p 1); ohvritele tugikeskustes ja kriisiabikeskustes kohtade tagamist (art 6 lg 3 p 3–4). Samuti peavad maakonnad arendama ja rakendama ennetusprogramme, mis on suunatud lastega riskiperedele ja keskenduvad sobilike kasvatuslike meetodite edendamisele ja rakendamisele (art 6 lg 3 p 2). Samuti delegeerib maakonnale ülesandeid valitsus. Sellisteks ülesanneteks on ohvritele suunatud tugikeskuste rajamine ja arendamine (art 6 lg 4 p 1) ning vägivallatsejatele käitumist korrigeerivate- ja hariduslike meetmete arendamine ja rakendamine (art 6 lg 4 p 2).

KOV ülesandeks on eelkõige lähisuhtevägivalda ennetava kohaliku süsteemi arendamine, sealhulgas lähisuhtevägivalla ennetamise ja ohvrite kaitse kohaliku programmi arendamine ja rakendamine (art 6 lg 2 p 1); nõustamine ja lähisuhtevägivalda ennetavad hariduslikud sekkumised eelkõige riskiperede vanematele (art 6 lg 2 p 2); ohvritele tugikeskustes kohtade tagamine (art 6 lg 2 p 3) ja interdistsiplinaarsete nõukogude loomine (art 6 lg 2 p 4). Eelkõige nimetatud nõukogu tegevuse raames peabki KOV lähisuhtevägivalda tõkestavaid meetmeid rakendama (art 9a lg 1).

Interdistsiplinaarse nõukogu võib ametisse nimetada näiteks linnapea (art 9a lg 2). Nõukogusse liikmete määramise, nende ametist tagasi kutsumise ja nõukogu tegevuse täpsemad tingimused otsustab KOV määrusega. Nõukogu juht tuleb valida nõukogu liikmete seas esimesel kohtumisel ning kohtumisi peetakse vastavalt vajadusele, kuid vähemalt kord kolme kuu jooksul (art 9a lg-d 6–7). Nõukogu peab kindlasti koosnema järgmiste asutuste esindajatest: sotsiaalabiüksus, alkoholiprobleemide lahendamise kohalik komitee, politsei, haridusasutused, tervishoiuasutused, valitsusvälised organisatsioonid (art 9a lg 3). Nõukogu töös võivad osaleda ka prokurörid ja teised valdkonnas aktiivselt tegutsevad spetsialistid, keda loetelus nimetatud polnud (art 9a lg 4–5). Nõukogu liikmed täidavad ülesandeid osana enda tavapärastest tööülesannetest (art 9a lg 13). Nõukogud kaasavad eelpool loetletud spetsialiste ning koordineerivad nende tegevust seoses lähisuhtevägivalla ennetamisega, probleemi määratlemisega, vägivallaohuga keskkonnas ennetustegevuste rakendamisega, vägivaldses keskkonnas sekkumiste initsieerimisega, kohalikul tasandil teabe levitamisega toetavate asutuste, isikute ja võimalustega seoses ning vägivallatsejatele suunatud sekkumiste algatamisega (art 9b lg 1–2). Korralduslikke ja tehnilisi teenuseid pakub nõukogule sotsiaalabikeskus (art 9a lg 9).

Üksikute lähisuhtevägivalla juhtumite lahendamiseks võib nõukogu luua töögruppe nii, et igas töögrupis oleks kindlasti esindatud sotsiaalabi pakkuv asutus, alkoholiprobleemide lahendamise kohalik komitee, politsei, haridus- ja tervishoiuasutused (art 9a lg 10–11). Sarnaselt nõukogule endale võivad ka töögrupid kaasata teisi, loetelus nimetatata spetsialiste, näiteks prokuröre (art 9a lg 12). Juhtumipõhised töögrupid arendavad ja rakendavad tugiteenuseid üksikjuhtumitel, teostavad seiret olukorra üle vägivaldsetes peredes ja riskiperedes ning dokumenteerivad selliste perede abistamiseks kasutatud meetmeid (art 9a lg 3). Kirjelduse põhjal sarnaneb nõukogu töö paljuski Eestis tegutseva MARAC võrgustiku tööga. MARAC võrgustikud kogunevad tänaseks üle Eesti iga kolme kuni nelja nädala tagant, et koostöös eri valdkonna spetsialistidega hinnata ja lahendada kõrge riskiga lähisuhtevägivalla juhtumeid¹⁹².

Poola interdistsiplinaarsed nõukogud võivad enda ülesannete täitmise raames töödelda tervist, sõltuvusi, karistatust ning kohtu- ja haldusorganite otsuseid puudutavaid ohvrite ja vägivallatsejate isikuandmeid ilma andmesubjekti nõusolekuta (art 9c lg 1). Nõukogu liikmed on kohustatud ülesannete täitmisel saadud teabe töötlemisel ja säilitamisel järgima konfidentsiaalsust, mh ka pärast nõukogu ja töögruppide liikmesuse lõppu (art 9c lg 2). Samuti peavad nii nõukogu kui töögruppide liikmed täitma deklaratsiooni, millega nad kinnitavad, et hoiavad konfidentsiaalsena lähisuhtevägivalla ennetamise raames ülesannete täitmisel saadud teabe, ning on teadlikud seadustest, mis näevad sellisele teabele ligipääsu andmise eest õigustamata isikutele ette kriminaalvastutuse (art 9c lg 3). Isikuandmete töötlemise mainimine sedavõrd delikaatses valdkonnas on kahtlemata vajalik. Eestis reguleerivad praegu isikuandmete töötlemist eelkõige isikuandmete kaitse seadus (IKS)¹⁹³, isikuandmete kaitse üldmäärus¹⁹⁴ ning kriminaalmenetluses kriminaalmenetluse seadus. Seejuures aga pole üheselt lahendatud küsimused sellest, kuidas jagada asutuste vahel näiteks kriminaalmenetluses teatavaks saanud andmeid efektiivse võrgustikukoostöö huvides, kuivõrd kriminaalmenetluse seadus ei ole tänasel päeval arvestanud, et toimivas võrgustikutöös (nt MARAC raames) pole õiguskaitseasutused ainult tundliku teabe hankijad, vaid ka koostööpartneritele edastajad.

Järgnevalt toob Poola lähisuhtevägivalla seadus sisse nn Sinise kaardi (*Blue Card*) mõiste, millel baseeruvad vägivallaprobleemi all kannatava pere suhtes võetavad meetmed. Tööülesannete

¹⁹² MARAC juhtumikorralduse mudel. Tallinn: Sotsiaalkindlustusamet. –

<https://sotsiaalkindlustusamet.ee/et/ohvriabi-huvitis/marac-juhtumikorralduse-mudel> (26.04.2021).

¹⁹³ Isikuandmete kaitse seadus. – RT I, 04.01.2019, 11.

¹⁹⁴ Euroopa Parlamendi ja Nõukogu määrus (EL) 2016/679 27. aprill 2016, füüsiliste isikute kaitse kohta isikuandmete töötlemisel ja selliste andmete vaba liikumise ning direktiivi 95/46/EÜ kehtetuks tunnistamise kohta (isikuandmete kaitse üldmäärus). – ELT L 119, 4.5.2016, lk 1–88.

täitmise käigus või asjassepuutuva pere liikme või tunnistaja teatise alusel tekkinud lähisuhtevägivalla kahtluse korral tuleb täita Sinise kaardi blankett (art 9d lg 4). Blanketi ja kogu Sinise kaardi protseduuri määratleb ministrite nõukogu oma regulatsiooniga, võttes seejuures arvesse ohvritele ja nende heaolule suunatud sekkumiste tõhusust (art 9d lg 5). Ministrite nõukogu peab iga aasta 30. septembriks esitama ka ennetusprogrammi aastaaruande Poola parlamendile (*Sejm*) ja senatile (art 11).

Sinise kaardi meetmed ei eelda lähisuhtevägivalla ohvri nõusolekut. (art 9d lg 1) Sinise kaardi protseduurid katavad sotsiaalabiteenuse pakkujate, kohalike alkoholiprobleemide lahendamise komiteede, politsei, haridusasutuste ja tervishoiuasutuste esindajate rakendatavaid üldisi sekkumisi juhtumites, kus esineb põhjendatud lähisuhtevägivalla kahtlus (art 9d lg 2). Sinise kaardi protseduure viivad esindajad läbi koostöö põhimõttel, teavitades seejuures interdistsiplinaarse nõukogu juhti rakendatud meetmetest (art 9d lg 3).

Seadus käsitleb lähemalt ka juba eelpool nimetatud riiklikku lähisuhtevägivalla ennetamise programmi. Programm sätestab täpsed tegevused seoses ohvritele abi pakkumisega, vägivallatsejatele suunatud käitumist korrigeerivate meetmetega, lähisuhtevägivalla põhjuste ja tagajärgede kohta üldsuse teadlikkuse tõstmisega, vägivallavabade kasvatuslike võtete edendamisega ning teabe levitamisega ohvritele ja vägivallatsejatele pakutava abi ja võimaluste kohta (art 10 lg 1). Keskelt rakendab riikliku ennetusprogrammi üleriigiline koordinaator (art 10 lg 2; art 8 lg 3) ning ringkonna tasandil ringkondlik koordinaator (art 10 lg 3; art 7 lg 3).

Seadus näeb ette lähisuhtevägivalla ennetamise seiretiimi (edaspidi seiretiim) olemasolu. Tegemist on sotsiaalabi valdkonna pädevat ministrit nõustava koguga. (art 10a lg 1) Seiretiimi ülesanneteks on lähisuhtevägivalla ennetusmeetmete algatamine, toetamine ja seire, ohvrite abistamise ja vägivallatsejatega töötamise standardite arendamine ning ennetusmeetmete seire tulemustest teavitamine (lg 1 p 1–2, 6). Samuti annab seiretiim ametlikke arvamusi küsimustes, mis puudutavad lähisuhtevägivalla seaduse rakendamist, teiste seaduste muutmist, ennetamisega seonduvate ülesannete sooritamist ning ohvrite abistamise ja vägivallatsejatega töötamise standardite arendamist (art 10a lg 3 p 3–5). Koostöös valitsusväliste organisatsioonide ja teiste üksustega rakendab seiretiim ohvrite toetamise ja vägivallatsejatega töötamise standarditest teavitamise mehhanisme (art 10a lg 3 p 7).

Seiretiimi liikmed nimetab ametisse sotsiaalabi valdkonna pädev minister (art 10b lg 1). Seiretiimis on riikliku ennetusprogrammi riigiülene koordinaator (lg 1 p 1); seitse esindajat, kes

on valitsusüksuste ja neile alluvate üksuste vastavasse nimekirja kantud (lg 1 p 2); viis esindajat, kes on KOV üksuste kandidaatide seast kohalike võimude poolt valitud (lg 1 p 3) ning kümme esindajat, kes on valitsusväliste organisatsioonide ja -liitude, kirikute ja muude usuorganisatsioonide vastavatesse nimekirjadesse kantud (lg 1 p 4). Seiretiimi eluiga on kolm aastat (art 10a lg 2). Minister vabastab seiretiimi liikme ametist ennetähtaegselt liikme enda soovil, liikme poolt esindatava asutuse taotlusel või liikme süüdimõistmisel tahtliku kuriteo või maksusüüteo eest (art 10b lg 2).

Seiretiimi tööd juhib riikliku ennetusprogrammi riigiülene koordinaator (art 10c lg 1). Seiretiim kutsutakse kokku kas tiimijuhil või vähemalt neljandiku tiimi vastaval palvel. Seejuures peavad kohtumised toimuma sagedusega vähemalt kord poolaastas. (art 10c lg 2) Kohtumisel osalemiseks peavad tiimiliikmed aja leidma oma tööajast. Seejuures on neil õigus saada hüvitist kohtumistega seonduvate transpordikulude kandmiseks sotsiaalkindlustuse valdkonna pädeva ministeeriumi eelarvest. (art 10c lg 3) Seiretiimi taotlusel peavad valitsusasutused ja neile alluvad üksused pakkuma seiretiimi ülesannete sooritamiseks vajalikku abi, teavet ja dokumente (art 10d). Seiretiimi liikmete määramise, tiimi tegevuse viisi ja korralduse ning tiimi töös osalemise põhimõtted määrab sotsiaalkindlustuse valdkonna pädev minister, kes võtab muu hulgas arvesse, et tiimi ülesanded saaksid täidetud adekvaatsel tasemel (art 10f).

Seadus sätestab, et iga isik, kellele saab enda ametipositsioonil tööülesandeid täites teatavaks lähisuhtevägivalla kuriteo kahtlus, peab sellest teada andma politseile, prokuratuurile või mõnele muule lähisuhtevägivalda ennetavale asutusele (art 12 lg 1) Samuti peab lähisuhtevägivallast nimetatud asutustele teada andma iga tunnistaja (art 12 lg 2). Viimane säte meenutab mulle oma olemuselt LasteKS § 27 lg-t 1, mis paneb kohustuse abivajavast lapsest teatada kõigil isikutel, kel on olemas vastav teave. Ka lähisuhtevägivalla valguses analoogse reegli sätestamine kõigile inimestele on lähisuhtevägivalla varjatud loomuse tõttu põhjendatud ning tänuväärne. Küll aga on oluline seejuures tagada, et selline üksik säte eriseaduses leiaks üldsuses ka laiemat kõlapinda, kuivõrd sätet, millest ei teata, ei järgita, ning sättest, mida ei järgita, pole kasu.

Olukorras, kus lähisuhtevägivalla tõttu on otsene oht lapse elule või tervisele, on lastekaitsetöötajal õigus laps perest eemaldada ning viia mõne teise sugulase juurde, asendushooldusele või haridusasutuse hoole alla (art 12a lg 1). Lapse perest eemaldamise otsuse teeb sotsiaaltöötaja ühes politseiametniku, kiirabiarsti või meditsiiniõega (art 12a lg 3). Politsei rolli üle lapse perest eemaldamise protsessis otsustab siseministeerium koostöös

sotsiaalkindlustuse valdkonna ministriga oma määrusega (art 12a lg 6). Sotsiaaltöötaja peab otsusest lapse perest eemaldamisest alates viivitamatult, kuid vähemalt ööpäeva jooksul teavitama hooldusõigusega tegelevat kohut (art 12a lg 4). Lapse perest eraldamisel kohaldatakse ka tsiviilseaduse sätteid, samuti 1997. aastal vastu võetud Poola perekondade toetamise ja asendushoolduse süsteemi seaduse sätteid ning seadusi, mis reguleerivad hooldusperede, ööpäevaringse hoolduse ja haridustegevuste teenust (art 12a lg 2, 3 ja 5).

Lapse vanematel või seaduslikel esindajatel on õigus lapse perest eemaldamise otsuse peale kaevata. Sellisest kaebeõigusest peab lapse seaduslikke esindajaid informeerima sotsiaaltöötaja või politseinik (art 12c). Kaebusega on võimalik taotleda, et kohus hindaks lapse perest eemaldamise põhjenduste ja protseduuri vastavust õigusaktidele. (art 12b lg 1) Kohus peab kaebuse läbi vaatama viivitamatult, kuid vähemalt ööpäeva jooksul. Kui kohus leiab, et lapse perest eraldamine on olnud ebaõiglane või ebaseaduslik, peab kohus otsustama lapse viivitamatu vanematele tagastamise. (art 12b lg 3) Samuti peab kohus oma sellisest otsusest teada andma lapse eraldamise kasuks otsustanud ametnike juhtidele (art 12b lg 4).

Eestis on ohustatud lapse perest eraldamine reguleeritud eelkõige lastekaitseseaduses ja tsiviilkohtumenetluse seaduses¹⁹⁵. Ka lähisuhtevägivalla juhtumite puhul peaks lapse perest eraldamine, nagu ka selliste otsuste peale kaebamise võimalused, olla minu arvates lähisuhtevägivalla eriseaduse asemel detailselt lahendatud muudes seaduses, kuivõrd lähisuhtevägivalla ohvriks või tunnistajaks olemine on vaid üks paljudest võimalikest põhjustest, miks laps taolist sekkumist vajada võib. Lähisuhtevägivalla seaduse tasandil piisaks tõenäoliselt teises eriseaduses sätestatud protseduurireeglitele viitamisest.

Poola peaprokuröri rolli reguleerib seaduses art 8a. Tema ülesandeks on vähemalt iga kahe aasta tagant koostada ja avaldada prokuratuuri üksustele suunatud juhised lähisuhtevägivalla ennetamiseks. Kuigi prokuratuuriseadus ei näe seda otseselt ette, koostab ka Eestis Riigiprokuratuur prokuröridele menetlusjuhiseid lähisuhtevägivalla juhtumite õiglasema ja efektiivsema menetlemise tarvis.

Poola lähisuhtevägivalla seadus jõustus kaks päeva pärast selle ametlikku avaldamist, v.a üksikud artiklid, mis jõustusid 2006. aasta 1. jaanuaril (art 17). Seadust on ka korduvalt muudetud. Samuti näeb lähisuhtevägivalla seadus ette teistes seadustes kavandatavad muudatused. Nii tuleb lähisuhtevägivalla seaduse art 16 alusel 2004. aastal vastu võetud sotsiaalabi seaduses sätestada,

¹⁹⁵ Tsiviilkohtumenetluse seadus. – RT I, 09.04.2021, 17.

et kriisisekkumine hõlmab endas kriisis peredele ja isikutele suunatud interdistsiplinaarseid meetmeid, ning et kriisisekkumise eesmärk on taastada vaimne tasakaal ja iseseisev toimetulek, ennetamaks seeläbi kroonilisest psühhosotsiaalsest stressist omakorda tekkida võivat kriisireaktsiooni. Kriisisekkumine peab hõlmama viivitamatut psühholoogilist abi, kuid vajadustest sõltuvalt ka sotsiaalset ja juriidilist nõustamist ning põhjendatud juhtudel kuni kolme kuu pikkust varjupaigaõigust. Ühtlasi nähakse seaduse muutmisega ette, et vägivaldses kuriteos, sh lähisuhtevägivalla teos kahtlustatava, kes töötab hooldus- või haridusasutuses, töövõlutused peatatakse viivitamatult kuni uurimise lõpuni. Süüdimõistmise korral vabastab asutuse direktor töötaja lõplikult ametist.

Samuti näeb lähisuhtevägivalla seadus art-s 15 ette Poola karistusseaduse muutmise muu hulgas nii, et lähisuhtevägivalla teos süüdi mõistetud isikule oleks võimalik seada piiranguid määratud isikutega kontakteerumisel, määratud piirkondades või asukohtades viibimisel või elukohast lahkumisel. Samuti muudeti Poola karistusseadust lähisuhtevägivalla alusel nii, et lähisuhtevägivalla toimepanijat oleks võimalik kohustada ühisest elukohast lahkuma.

Seega näeb Poola seadus sarnaselt Leedu seadusele lähisuhtevägivalla seadust kui mehhanismi, mille abil muuta teisi seadusi. Minu hinnangul ei peaks see aga vähemalt Eesti kontekstis olema potentsiaalse loodava seaduse keskmeks, kuna seadusi saab muuta ka ilma uut seadust vastu võtmata. Küll aga on teretulnud lähisuhtevägivalla seaduse roll teistest seadustest lähisuhtevägivalla juhtumite puhul kohaldavate sätete välja noppimine, neile viitamine ja selliselt seaduste ühisosa kaardistamine.

Erinevalt Leedu seadusest on Poola seadusel lisaks mõistete avamisele, põhimõtete sätestamisele ning teiste seaduste muutmise initsieerimisele ka selge korraldav funktsioon. Nii ei ole Poola seaduses pikalt keskendunud mõistetele (neid on vaid kaks), vaid lõviosa seadusest seisneb hoopis vastutuse jagamises. Vastutusalad on detailselt eri valdkondade ministrite ning erineva suurusega haldusüksuste vahel ära jagatud. Mainimist on leidnud ka iga lähisuhtevägivalla tunnistaja vastutus. Arvan, et siin võiks kaaluda isegi veelgi kaugemale minemist ja sätestada ammendavamalt, kas ja kuidas saab iga elanik lähisuhtevägivalla tõkestamisse oma panuse anda. Selliste sätete puhul on muidugi oluline tagada, et inimesed neist teadlikud oleks. Vastasel juhul on sätted lihtsalt ruumitäiteks ja sisutuks kohustusteks, mis justkui devalveerivad seaduse jõudu.

Minu arvates võiks prokuratuuri, politsei ja kohtute roll lähisuhtevägivalla seaduses olla rohkem lahti seletatud, kui seda Poolas tehtud on. Lähisuhtevägivalla seaduse kasutamine vastutuse

jagamiseks erinevate asutuste vahel, kes tegelevad väga erinevates valdkondades, on mu hinnangul põhjendatud lähenemine ning idee, millest tasub eeskuju võtta. Küll aga korduvad mitmed ülesanded Poola seaduse artiklite lõikes, muutes segaseks selle, milline üksus lõppastmes konkreetse ülesande täitmise eest vastutab. Vastutuse rägastikus orienteerumist ei tee lihtsaks tõsiasi, et kuigi seadus pole eriti mahukas, pole see peatükkideks liigendatud. Artiklid ei kannaks pealkirju, mis nende sisu lühidalt kokku võtaks. See võib märkimisväärselt probleemiks muutuda juhul, kui seadust ajas mahukamaks muudetakse.

Samuti ei näe seadus ette vastutust selle eest, kui mõni ametiasutus oma kohustused täitmata jätab. Küll aga sisaldab lähisuhtevägivalla seadus hulgaliselt viiteid teistele eriseadustele (karistusseadus, tsiviilseadus, sotsiaalabi seadus jt), mis teeb lähisuhtevägivalla seadusest justkui erinevaid valdkondi lõimiva instrumendi. Minu arvates on Poola siin jõudnud olulise äratundmiseni, kuivõrd nii lähisuhtevägivalla põhjused kui tagajärjed on õigusvaldkondade ülesed ega piirdu näiteks vaid karistusõigusega.

Kokkuvõte

Magistritöö eesmärk oli saada välisriikide näitel teada, mida kujutab endast lähisuhtevägivalla seadus riikides, kus see on vastu võetud. Selleks võrdlesin Leedu ja Poola lähisuhtevägivalla seadusi Eesti regulatsiooniga, analüüsid neid ja kaaludes seejuures läbivalt ka lähisuhtevägivalla Eestis loomise poolt- ja vastuargumente. Otsisin vastuseid küsimustele, milliseid teemasid käsitleb lähisuhtevägivalla seadus, kuidas on see üles ehitatud ning kui üldine või detailne on selle regulatsioon. Samuti hindasin, kas või mida on Leedu ja Poola seadustes sellist, millest eeskuju võtmist tasub Eestis kaaluda, et muuta lähisuhtevägivalla tõkestamine tõhusamaks.

Töö teooria osas defineerisin esmalt lähisuhtevägivalla mõiste nii, nagu seda on tehtud Istanbuli konventsioonis, Eesti karistusseaduses ja Riigikohtu praktikas. Istanbuli konventsiooni kohaselt on lähisuhtevägivallaks igasugused füüsilise, seksuaalse, psüühilise ja majandusliku vägivalla aktid, mis leiavad aset perekonnas või koduseinte vahel või endiste või praeguste abikaasade või partnerite vahel, sõltumata sellest, kas vägivallaakti toimepanija elab või on elanud ohvriga samas asukohas. Riigikohus kitsendas seda definitsiooni, nentides, et kui abielu või kooselu on lõppenud, tuleks lähtuda eeldusest, et lõppenud on ka lähisuhe. Karistusseadustiku kontekstis, kus lähisuhtevägivallal Eestis enim kõlapinda leiab, on lähisuhe kahe või enama inimese pere-, sugulus-, põlvnevu-, hõimlus- või armastussuhe, sõltumata sellest, kas nad jagavad elukohta. Sellisele suhtele on iseloomulik hoolitsus, usaldus, turvalisus, emotsionaalne tugi ning omavaheline tundeseotus, mis õigustab lähisuhtevägivalla käsitlemist eristatuna muust vägivallast. Sõltuvussuhe on karistusseadustiku kontekstis suhe, mh perekondlik suhe, kus ühe isiku käitumisotsused on tingitud teise mõjust nii, et võim on isikute vahel asjakohastes aspektides jaotunud sedavõrd ebavõrdselt, et üht isikut saab käsitleda teisele allutatuna, mistõttu ei käitu ta oma vabast tahtest lähtuvalt. Karistusõiguslik perekondlik side eeldab põlvnemist või seadusest tulenevaid suhteid, näiteks abielu või ülalpidamiskohustuse olemasolu. abielu, ülalpidamiskohustust perekonnaseaduse 9. peatüki tähenduses vms . Seejuures hõlmab perekondlik side side KarS § 58 p 4 kohaselt ka endisi pereliikmeid.

Lisaks lähisuhtevägivalla mõistele kirjeldavad lähisuhtevägivalla kui nähtuse olemust ka selle liigid ning eriomane spetsiifika. Lähisuhtevägivalda saab liigitada näiteks füüsiliseks,

seksuaalseks, majanduslikuks ja psühholoogiliseks vägivallaks. ÜRO on omalt poolt seda loetelu täiendanud ka emotsionaalse vägivalla ja jälitamisega. Mõni vägivaldne käitumine kuulub mitme vägivallaliigi alla, ilmestades seda, kui lai on vägivalla mõiste. Lähisuhtevägivalla eriomase spetsiifika avamine on oluline, kirjeldamaks, mispoolest erineb lähisuhtevägivald teistest kuritegudest sedavõrd, et sellega seoses on kaalutud ja osades riikides vastu võetud eriseadus.

Kirjandusallikaid ja empiirilisi uuringuid läbi töötades selgus, et lähisuhtevägivald erineb muust vägivallast ja veelgi enam muust kuritegevusest mitme aspekti poolest. Näiteks jäetakse lähisuhtevägivalla kuritegudest läbivalt õiguskaitseorganitele teatamata, mistõttu saavad õiguskaitseorganid tegeleda vaid nn jäämäe tipuga ja sealgi vaid sanktsioneerimise, mitte ennetamisega. Lähisuhtevägivald kipub olema ka korduv erinevalt muust vägivallast, mis jääb tavaliselt ühekordseks intsidendiks. Vägivalla korduvus aga võimaldab vägivallatsejal hoida ohvrit seisundis, milles ta hakkab kahtlema omaenda tajus ja uskumustes, kuni ohver ei pruugi enam vägivalla olemasolu või selles sisalduvat ebaõigust teadvustadagi. Lähisuhte omase sõltuvusliku omaduse tõttu on lähisuhtevägivalla ohvri vägivaldsest keskkonnast raske lahkuda. Ohver vajab vägivaldsest suhtest väljatulekuks abi, kuid ümbritsev keskkond ootab, et ohver võtaks ise vastutust. Samuti kaasneb lähisuhtevägivalla ohvriks langemisega paljudel juhtudel häbi- ja piinlikkustunne, eriti arvestades, et suur hulk inimesi peab ohvrit lähisuhtevägivallas vähemalt osaliselt süüdlaseks. Lähisuhtevägivalla spetsiifikast ja lähisuhtevägivalda ümbritsevatest ühiskondlikest arusaamadest tingituna tekib nõiaring, kus sotsiaalne regulatsioon on ohvri allasurutuse ja märkajate passiivsuse tõttu puudulik ning juriidilise regulatsioonini suur hulk juhtumeid oma peidetusse tõttu ei jõuagi.

Teoreetilises osas avasin ka lähisuhtevägivalla riskifaktoreid, põhjuseid ja tagajärgi. Selgus, et praktikute hinnangul esineb lähisuhtevägivalda igasuguse sissetulekuga, tööhõivestaatusega ja laste arvuga peredes. Vägivaldsetele peredele võivad iseloomulikud olla väiksed lapsed, sõltuvusprobleemid, töötus, vaesus, pereliikme kriminaalkorras karistus või varasem vangistus, ohvri sõltuvus vägivallatsejast, kuid need ei põhjusta otseselt vägivaldat, vaid võivad vägivalla tarvitamise vägivallatsejs jaoks lihtsamaks muuta. Vägivalla põhjused pesitsevad patriarhaal-autoritaarsetes vaadetes, sh rangetes traditsioonilistes soorollides. Vägivald on õpitud käitumine, mille inimene omandab perekonda või keskkonda jälgides. Vägivaldat rakendav peremudel omandatakse lapsepõlves ning see võib kanduda edasi põlvest põlve. Vägivaldat soodustab, kui ühiskonnas on piisav hulk inimesi, kes vägivaldat aktsepteerivad, ja vähe neid, kes julgeks vahele astuda. Vägivalla ennetamisel on suur roll ümbritseval keskkonnal, s.o

sotsiaalsel ja kultuurilisel normidel ühiskonnas. Selleks aga, et ühiskond saaks vägivallale oma hukkamõistva hinnangu anda, on tarvis, et vägivald ei jääks saladuseks.

Lisaks lähisuhtevägivalla tagajärjel aset leidnud tapmistele ja kehavigastustele kannatavad ohvrid tervislike- ja psühholoogiliste probleemide käes. Seejuures kasvatab iga järgnev juhtub ohvri haavatavust ja vähendab tema toimetulekut. Lähisuhtevägivalla ohvri ei ole aga sellises olukorras võimalust stressi maandada turvalises kodukeskkonnas. Lisaks otsesele ohvrile päsib lähisuhtevägivalla pealtnägemine ka peres elavate laste arengut, mõjutades nii pikas perspektiivis rohkem kui üht põlvkonda. Kuna lähisuhtevägivald on sageli varjatud, ei ole probleemi tõsidus ja kaugeleulatuvad tagajärjed aga kergesti tunnetatavad. Vägivalla tagajärjel tekkinud kahju ei puuduta vaid ohvrit ja tema peret, vaid kogu riiki. Eesti riigile läheb lähisuhtevägivald maksma 116,5 miljonit eurot aastas. Selle summa tasuvad nii ohver kui vägivallatseja, aga ka ettevõtted, valitsuse kõik tasandid ja Eesti ühiskond tervikuna.

Töö analüüsi koostamisel selgus, et viimase aasta jooksul on füüsilise vägivalla ohvriks langenud kümnendik eestlastest. Seejuures 45% juhtudest on tegemist olnud lähisuhtes toimepandud vägivallatega, olles Euroopas lähisuhtevägivalla levikuga seoses esikohal. See mõjutab ka juristide halduskoormust, kelle hinnangul on riigi suutlikkus lähisuhtevägivalla ennetamisel väiksem kui tagajärgedega tegelemisel. Sellega seoses on eraldi lähisuhtevägivalla seaduse loomise pooldajate osakaal juristkonna seas kasvanud ning skeptikute hulk aina vähenenud. Juristide hinnangul ei ole riik seni suutnud lahendada lähisuhtevägivalla võtmeprobleeme nõrga õigusbaasi tõttu, mis ei võimalda arvestada lähisuhtevägivalla spetsiifilist olemust.

Täna on lähisuhtevägivald eelkõige karistusseadustiku keskne ning seostub peamiselt KarS § 121 lg 2 p-ga 2. Lisaks on karistusseadustikus palju muid sätteid, mida saab lähisuhtevägivalla juhtumites kohaldada. Mõni neist on olemuselt seotud lähisuhte, sõltuvussuhte, perekondliku suhtega vms, kuid mõni reguleerib süütegusid ühtmoodi, olenemata osapoolte vahelistest suhetest. Arenguruumi on laste kui lähisuhtevägivalla tunnistajate kaitsmisel. Tulenevalt reaalsest negatiivsest mõjust, mida lähisuhtevägivalla tunnistamine või pidevalt vägivaldses keskkonnas viibimine lapsele avaldab, võiks kaaluda lähisuhtevägivalla teo lapse nähes toimepanemise kriminaliseerimist eraldi kuriteona, mis kaitseb lapse heaolu sarnaselt KarS §-le 180, kuid kaasates ka üle 14aastased teismelised.

Kriminaalmenetluses on arenguruumi ohvrite õiguste valdkonnas. Kõige kriitilisem on praegune riigi õigusabi andmise süsteem. Nimelt võimaldab seadus uurimisasutusel või prokuratuuril

määrata kannatanule riigi õigusabi korras esindaja vaid siis, kui kannatanu on piiratud teovõimega. Täisealine lähisuhtevägivalla kannatanu peab kohtult taotlema riigi õigusabi, mille saamiseks on ette nähtud hulk eeltingimusi. Arvestades, et kriminaalmenetlusse jõuavad vaid raskemad vägivallavormid ning lähisuhtevägivallal on oma keerukas spetsiifika, mis pärsib eriliselt kannatanu õiguste maksmapanekut, võiks õigussüsteem eeldada, et kannatanul on vaja tasuta õigusabi.

Samuti on probleeme lähisuhtevägivalla juhtumi järel kannatanule viivitamatu ja piisava kestusega eraldatuse tagamine vägivallatsejast. Ajutine lähenemiskeeld menetluse lõpuni on selleks efektiivne meede, mida aga rakendatakse liiga harva. Ohvri ja vägivallatseja eraldamine peaks enamikes lähisuhtevägivalla juhtumites olema elementaarne, et anda ohvrile aega 1 rahuneda, taasiseseisvuda ning eemalduda olemuslikult sõltuvuslikust suhtest. Funktsiooni poolest sedavõrd efektiivse meetme harv kasutamine praktikas võib viidata sellele, et meede pole tehtud vastutavate ametiasutuste jaoks piisavalt hõlpsasti ja kiirelt kohaldatavaks.

Muus osas pakuvad meie seadused piisava hulga võimalusi lähisuhtes vägivallatseja vastutusele võtmiseks, kuid seda ainult juhtumites, mis on seotud eriti raske, s.o kriminaliseeritud lähisuhtevägivalla vormidega, ning mis on õiguskaitseorganitele teada. Viimane ongi aga suur kitsaskoht. Lähisuhtevägivald ulatub nähtusena palju kaugemale kui karistusõigus, mistõttu on oluline lisada lähisuhtevägivalla spetsiifikat arvestavaid juriidilisi vahendeid ka teistesse õigusvaldkondadesse. Seejuures tuleb aga vältida ühe teema killustumist liiga suure hulga erinevate seaduste vahel, mistõttu võibki mõistuspäraseimaks osutuda koordineeriva, valdkondi ühendava, suuresti eriseadustele viitava lähisuhtevägivalla seaduse loomine.

Lisaks siseriiklikele õigusaktidele reguleerib lähisuhtevägivalla juhtumite menetlemist Istanbuli konventsioon. Tähelepanu väärib Istanbuli konventsioonis sisalduv EIK pretsedendiõigus, mis paneb riikidele positiivse hoolsuskohustuse ehk kohustuse kaitsta õigust elule näiteks ennetusmeetmete rakendamisega ohus oleva inimese elu kaitsmiseks. Konventsioon kirjutab riikidele ette üldised juhised ja kohustused, mille tagamiseks peab riik leidma ise sobivad, seadusandlikud või muud meetmed. Seejuures ei ole Istanbuli konventsioon aga piisavalt detailne ega iga üksiku riigi konteksti täpselt sobituv, et olla piisav riigisiseste meetodite täielikuks korraldamiseks.

Saamaks aimu, kuidas võiks riigisiseseid meetodeid korraldada, analüüsisin Poola ja Leedu spetsiaalseid lähisuhtevägivalla seadusi. Enne aga heitsin pilgu peale nende ühisosale Eesti regulatsiooniga ehk karistusseadustele.

Leedu karistusseadus on ülesehituselt ja olemuselt üsna sarnane Eesti karistusseadusele. Samas ei ole Leedu karistusseaduses teo toimepanemine lähisuhtes üldiseks raskendavaks asjaoluks, mis kõigile kuritegudele laieneb. Eelistatud on lähisuhtevägivalla raskendava asjaoluna sätestamist iga relevantse sätte juures eraldi. Lisaks lähisuhtes toime pandud kehalisele väärkohtlemisele on eraldi sättena karistatav ka näiteks vanema või seadusliku esindaja õiguste või kohustuste kuritarvitamine, mis on toime pandud lapse psüühilise või füüsilise ahistamisega, pikaajalise hooletussejätmisega või muul sarnasel julmal moel väärkohtlemisega. Poola karistusseadus erineb Eesti omast suuremal määral ning mainib vähem ka lähisuhteid, kuigi lähedase definitsioon on seal olemas. Kuigi ka Poola karistusseaduses on kergemate tervisekahjustuste tekitamist kriminaliseeriv üldine säte, jääb nende karistusseaduses silma hoopis säte, mille kohaselt karistatakse isikut, kes kas vaimselt või füüsiliselt väärkohtleb endale lähedast isikut või teist endast püsivalt või ajutiselt sõltuvat isikut, last, või enda vaimsest või füüsilisest seisundist tingituna haavatavat isikut.

Leedu lähisuhtevägivalla seadus koosneb viieteistkümnest artiklist ja kuuest peatükist: üldsätted; ohvri kaitse; tugiteenuste korraldamine; osapoolte õigused; vastutus; lõppsätted. Seaduse eesmärk on kaitsta isikuid lähisuhtevägivalla eest, võtta kasutusele vägivalda ennetavaid meetmeid, reageerida ohtudele viivitusega ning tagada ohvritele sobilik abi. Seadus defineerib lähisuhtevägivalla mõiste, sätestab õigused ja kohustused, põhiprintsiibid, ennetusmeetmed ja näeb ette lähisuhtevägivalla ohvrile pakutava abi ja kaitsemeetmete rakendamise korra. Samuti määratleb seadus ohvri abistamise erinevad liigid. Osaliselt jaotab Leedu seadus vastutust, nähes riigile ja KOV üksustele ette kohustuse korraldada teadlikkuse tõstmise kampaaniaid, koolitusi, statistika kogumist jms, ning kirjeldades, millised peavad olema politseiniku tegevused lähisuhtevägivalla juhtumi sündmuskohal. Vastutuse jagamisel piirdub seadus aga üldmõistetega nagu valitsus, valitsuse volitatud institutsioonid, valitsusvälised organisatsioonid jms. Seetõttu tundub, et lähisuhtevägivalla seadus on Leedus pigem üldiseks juhiseks või formaalsuseks, mille alusel koostada ja kinnitada detailsemaid tegevusplaanide. Leedu erialakirjanduses on nenditud, et uus seadus per se suuri muutusi kaasa ei toonud, küll aga andis märkimisväärsed uusi võimalusi lähisuhtevägivalla juhtumitele lähenemiseks. Seaduse alusel võeti vastu riiklik ennetusprogramm, mis on märksa detailsem, kuid milles nenditi, et kitsaskohti leidub endiselt.

Poola lähisuhtevägivalla seadus on Leedu omast veidi mahukam, koosnedes rohkem kui seitsmeteistkümnest eraldi sättest. Seadus on üks tervik ega ole jaotatud peatükkideks. Leedule sarnaselt on seaduses sätestatud eesmärgid, ülesanded, üldpõhimõtted ning põgusalt ka mõisted. Seadus defineerib lähisuhtevägivalla ja loetleb ohvritele suunatud teenused, kuid lõviosa seadusest on pühendatud üksikasjalikule vastutuse jagamisele. Detailselt on loetletud ministeeriumite, ringkondade, maakondade, KOV üksuste vastutusalad ja ülesanded. Samuti on Poola seaduses palju viidatud teistele seadustele. Vastutuse üksikasjalik jagamine koos viidetega teistele puutumust omavatele seadustele näib olevat just see koht, kus eraldi lähisuhtevägivalla seaduse eriomane roll välja saab paista. Kuivõrd lähisuhtevägivalla põhjused ja tagajärjed on õigusvaldkondade ülesed ega piirdu vaid karistusõigusega, on Poola siin jõudnud olulise äratundmiseni, luues erinevaid valdkondi lõimiva instrumendi.

Poola seadus näeb ette valdkondadeülese nõukogu loomise, kus on esindatud erinevate valdkondade spetsialistid, samuti üksikjuhtumite lahendamiseks töögrupid. Lisaks vastutusaladele on puudutatud nende töögruppide töö käigus tekkivad andmete asutustevahelise jagamisega seotud küsimused. Seadus reguleerib ka nn Sinise kaardi meetmed, mis ei eelda ohvri nõusolekut. Samuti näeb seadus ette riikliku ennetusprogrammi väljatöötamise ja seiretiimi vastutusvaldkonnad. Samas ei näe ei Poola ega Leedu seadus ette vastutust selle eest, kui mõni ametiasutus oma üldised kohustused täitmata jätab, v.a konfidentsiaalsuskohustuse korral. Samuti korduvat mitmed ülesanded Poola seaduse artiklite lõikes, muutes segaseks selle, milline üksus lõppastmes konkreetse ülesande täitmise eest vastutab.

Nii Poola kui Leedu seaduses on ohvrit kaitsva meetmena ette nähtud vägivallatseja kohustus teatud tingimustel ja protseduuri alusel kodust minema kolida. Leedus on võimalik selline kohustus määrata kuni juhtumi uurimise lõpuni. Sellise meetme juurutamist tasub ka Eestis kaaluda, kuid tõenäoliselt sobituks see kriminaalmenetluse seadustiku sätete hulka. Poolas on sarnane meede olemas, kuid selle rakendamine võib aega võtta kuni kuu aega, mis ei taga ohvrile viivitamatut turvatunnet. Leedu ja Poola seadustes on mitmeid sätteid, mis reguleerivad konkreetseid töö käigus tekkivaid olukordi, mille reguleerimine tunduks loogilisem näiteks kriminaalmenetluse või tsiviilmenetluse seaduses. Seega pole need seadused tingimata leidnud kuldset keskteed valdkonnaülesuse ja viitamise ning üksikasjaliku reguleerimise vahel. Sellegipoolest on need informatiivseteks näideteks, mida vajadusel edasi arendada.

Käesoleva töö on karistusõiguses aidanud välisriikide näidete abil sisustada terminit lähisuhtevägivalla seadus, mis võimaldab tulevikus pidada teadlikumat debatti. Samuti kaardistab töö olemasolevatele seadustele kriitilisele analüüsile tuginevalt lähisuhtevägivalla Eestis vastuvõtmise poolt- ja vastuargumente. Lisaks pakkus töö välja, kuidas võiks Eesti õigusruumis lähisuhtevägivallaga seonduvat paremini reguleerida. Edasist uurimist vajaks Eesti seaduste detailsem kaardistamine lähisuhtevägivalla perspektiivist. Oluline on kindlaks teha, milliseid juriidilisi valdkondi puudutab lähisuhtevägivalla seadus peale karistusõiguse, millele seni keskendutud on. Seejärel saab uurida, kas ja kuidas neid valdkondi omavahel ühendada ning milline oleks selleks sobivaim vorm.

Abstract

Estonia is ranking number one in domestic violence. According to the UN, Estonia is one of the countries that has not adopted a law aimed to specifically regulate domestic violence. However, domestic violence law adopted in other countries often comes with gaps which means that the perpetrator can evade taking responsibility from their actions.

Worrisome statistics, the hidden nature of domestic violence and also the monetary cost of domestic violence on state level, has led Estonia to set the prevention of domestic violence as a top priority on a national level. At the same time this has not brought signs of improvement.

Professional literature on matter has indicated that despite the priorities set, when dealing with domestic violence, Estonia's approach has been focused on consequences of domestic violence, rather than on preventive measures. This has brought the discussion about having a domestic violence law and its design aspects into the spotlight. Perhaps adopting such a law in Estonia would help achieve the results we have hoped for on a national level. The discussion has sprouted interest also among citizens.

The purpose of this Master's thesis is to have a clarified and structured overview of the essence of domestic violence, its risk factors and consequences, and to analyze what specific laws have been adopted in this area in the case of two countries. The thesis seeks to provide an overview on what aspects are covered in regulations focused specifically on domestic violence, how the law has been designed, and what is its level of detail. I am comparing Estonia's regulations to the legislation used in foreign countries, and in addition weighing the pros and cons of adopting domestic violence law in Estonia. I analyze what the laws in foreign countries have that Estonia could learn from to improve our approach on preventing domestic violence. In addition, theoretical standpoints and statistics about domestic violence are provided.

In order to achieve the purpose of this thesis, I have analyzed the domestic violence laws in two European countries - Lithuania and Poland. I have also compared these laws to the regulations we have in Estonia on domestic violence. The decision to choose Lithuania and Poland was made as from all the countries that have adopted laws about domestic violence, Lithuania and Poland are in the same legislative sphere together with Estonia and share similarities to Estonia from a geographical and cultural perspective. Choosing Lithuania and Poland was also the optimal decision as their laws were available in English.

This thesis serves as a qualitative research which, in the theoretical section, relies on quantitative research conducted before. Various research methods have been combined in this thesis: in case of laws analysis, interpretation method has been leveraged to investigate the materials used in the legislation development phase. Comparative analysis of several countries' regulations is another method used.

The theoretical part of this thesis outlined that domestic violence covers all sorts of physical, sexual, psychological and even financial acts of violence that take place in a family setting and/or between life partners or ex-partners. Aspects such as relationship status, love, trust, care, emotional support, inequality, dependency and security are important when talking about domestic violence and its impact on the victim.

Domestic violence has its own taxonomy. It can be physical, but also sexual, financial and psychological. UN has also listed two more types: emotional and stalking related. It turned out that domestic violence happens across different types of families: earnings, employment status and number of kids in the family does not seem to be related to the amount of domestic violence cases that a family could face. The root cause of domestic violence however is often related to patriarchal mindset.

This thesis helps give meaning to the concept of a domestic violence act in order to have a more well-informed debate in the future. Based on the critical analysis on Polish and Lithuanian domestic violence acts the thesis also maps out the pros and cons of adopting such an act in Estonia as well. In addition, the topic makes propositions on how to better regulate domestic violence in Estonia. In the future, more research is needed on detailed mapping of domestic violence laws from Estonian perspectives. After that it is possible to investigate what would be the best format to regulate domestic violence matters specifically in Estonia.

ON THE LEGAL REGULATIONS ON DOMESTIC VIOLENCE IN ESTONIA: CURRENT STATE AND FUTURE PROSPECTS

Kasutatud kirjandus

1. Adutavičiūtė, M., Guzevičiūtė, J., Tisheva, G. Struggling for gender equality: sharing Lithuanian and Bulgarian experience. Vilnius: Eastern Europe Studies Centre 2013. – https://www.eesc.lt/uploads/news/id683/Struggling%20for%20gender%20equality_EN.pdf (22.04.2021).
2. Allaste, A., Võõbus, V. Vägivald lähisuhtes: selle põhjused ja võimalikud lahendused. Hasartmängumaksu Nõukogu 2008. – <http://rahvatervis.ut.ee/handle/1/4021> (10.04.2021).
3. Chivens, T. H. Democracy on the beat: the policing of domestic violence in Poland. Dissertation. Chapel Hill: University of North Carolina 2004. – <https://search.proquest.com/openview/7efc795e5aec0bc3b943ce10738ba7ca/1?pq-origsite=gscholar&cbl=18750&diss=y> (26.04.2021).
4. Eesti ainus pedofiilide ravija: keemiline kastreerimine on mõnel juhul otstarbekas. – Õhtuleht 02.12.2020. – <https://www.oh tuleht.ee/1019486/eesti-ainus-pedofiilide-ravija-keemiline-kastreerimine-on-monel-juhul-otstarbekas> (20.04.2021).
5. Facts and Figures. UN Women, märts 2021. – <https://www.unwomen.org/en/what-we-do/ending-violence-against-women/facts-and-figures> (22.02.2021).
6. Garver, E. Rhetoric and Essentially Contested Arguments. Philosophy and Rhetoric 1978 vol 11 nr 3.
7. Government of the Republic of Lithuania resolution No 485 on the approval of the national programme for the prevention of domestic violence and provision of assistance to victims for the period of 2014–2020. – Vilnius: 28.04.2014. – https://www.legislationline.org/download/id/6814/file/Lithuania_national_programme_prevention_domestic_violence_2014_2020.pdf (26.04.2021).
8. Gustafsson, M., jt. Intimate partner violence and children's memory. – Journal of Family Psychology 2013 Vol. 27, No. 6. – <https://psycnet.apa.org/record/2013-38416-001> (10.04.2021).

9. Handbook for legislation on violence against women. New York: UN Women 2012. – https://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2012/12/unw_legislation-handbook%20pdf.pdf?la=en&vs=1502 (15.04.2021).
10. Jakštiene, R. Protection from domestic violence against women in Lithuania: problematic aspects detected by international institutions. – Visomenes Saugumas Ir Viešoji Varka, 2013 (9). – <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/14900/Jak%20c5%a1tien%20c4%97.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (26.04.2021).
11. Juriidiline abi. Tallinn: Justiitsministeerium. – <https://abiksohvri.ee/et/ohvri/juriidiline-abi> (20.04.2021).
12. Kase, H., Pettai, I. Sünnitaja käitumine ja koduvägivald Eestis. Küsitluse tulemused. Tallinn: Eesti Avatud Ühiskonna Instituut, Eesti Ämmaemandate Ühing 2006. – <https://enut.ee/files/S%20c3%bcnnitaja-k%20c3%a4itumine-ja-koduv%20c3%a4givald-Eestis.pdf> (23.02.2021).
13. Kaugia, S. Kuidas suhtuvad Eesti elanikud ja kohtunikud lähisuhtevägivalda. – Riigikogu Toimetised 42/2020. – <https://rito.riigikogu.ee/wordpress/wp-content/uploads/2020/12/Kaugia.pdf> (27.04.2021).
14. Linno, M., Soo, K., Strömpl, J. Perevägivalla levikut soodustavad riskid ja perevägivalla ulatus praktikute hinnangutes. Uurimisaruanne. Tallinn: Justiitsministeerium 2011. – https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/perevagi_valla_levikut_soodustavad_riskid_ja_perevagivalla_ulatus_praktikute_hinnangutes._tartu_ulikool_justiitsministeerium._2011.pdf (10.04.2021).
15. MARAC juhtumikorralduse mudel. Tallinn: Sotsiaalkindlustusamet. – <https://sotsiaalkindlustusamet.ee/et/ohvriabi-huvitis/marac-juhtumikorralduse-mudel> (26.04.2021).
16. Narits, R. Eesti õiguskord ja väärtusjurisprudents. – Juridica nr 1998/1. – https://juridica.ee/article_full.php?url=1998_1_eesti_iguskord_ja_v_rtusjurisprudents (03.03.2021).

17. Orav, A. Julm tõde: Eestis esineb rohkem perevägivalda kui mujal Euroopas. – Eesti Päevaleht 05.04.2021. – <https://epl.delfi.ee/artikkel/93037961/julm-tode-eestis-esineb-rohkem-perevagivalda-kui-mujal-euroopas> (15.04.2021).
18. Perevägivald ja ahistamine. Tallinn: Justiitsministeerium. – <https://www.kriminaalpoliitika.ee/kuritegevus2020/perevagivald-ja-ahistamine/?fbclid=IwAR0Xr-wIvz3sqOZEDotwk9H-c59ccMx1wyOHToi7Cha80oxlj8PfkfERmA> (25.04.2021).
19. Pettai, I., Kaugia, S., Narits, R. Õigusloomes on Eestil arenguruumi – Riigikogu Toimetised nr 38/2017. - <https://rito.riigikogu.ee/wordpress/wp-content/uploads/2018/12/%C3%95igusloomes-on-Eestil-arenguruumi.-Pettai-Kaugia-Narits.pdf> (23.02.2021).
20. Pettai, I., Narits, R., Kaugia, S. Perevägivald juriidilise regulatsiooni hetkeseis ja perspektiiv Eesti õiguspraktikute küsitluse põhjal. – Juridica nr 2015/9. – https://juridica.ee/article_full.php?url=2015_9_perev_givalla_juriidilise_regulatsiooni_hetkeseis_ja_perspektiiv_eesti_iguspraktikute_k_sitlu (03.03.2021).
21. Pettai, I., Proos, I. Perevägivald Eestis juristi pilgu läbi. Üle-eestilise ekspertküsitluse tulemused. Tallinn: Eesti Avatud Ühiskonna Instituut, Tartu Ülikool 2014. – http://media.voog.com/0000/0035/2397/files/7_Aruanne%20Juristide%20k%C3%BCsitluse.pdf (23.02.2021).
22. Pettai, I., Proos, I. Vägivald ja naiste tervis. Sotsioloogilise uuringu materjalid. Tallinn: Eesti Avatud Ühiskonna Instituut 2003. – https://oef.org.ee/fileadmin/media/valjaanded/uuringud/Vagivald_ja_naiste_tervis.pdf (10.04.2021).
23. Pettai, I., Tiit, E., Ruubel, L., Rist, J., Laidmäe, V. Perevägivald hind Eestis. Tallinn: Eesti Avatud Ühiskonna Instituut 2016. – http://media.voog.com/0000/0035/2397/files/7_V%C3%A4givalla%20hind%20%20L%C3%B5ppraport.pdf (23.02.2021).
24. Põhja Ringkonnaprokuratuur. Prokuratuur. – <https://www.prokuratuur.ee/et/kontaktid/pohja-ringkonnaprokuratuur> (15.04.2021).

25. Riigikogu otsuse „Õiguspoliitika põhialused aastani 2030“ eelnõu seletuskiri. Tallinn: Justiitsministeerium 2020. –
https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/oiguspoliitika_pohialused_aastani_2030_sk_lu_hike_versioon.pdf (23.02.2021).
26. Salla, J., Surva, L. Pervägivallatsejate retsidiivsus. Kriminaalpoliitika analüüs nr 8/2012. Tallinn: Justiitsministeerium. –
https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/perevagi_vallatsejate_retsidiivsus._justiitsministeerium._2012.pdf (10.04.2021).
27. Sawe, B. E. Countries Without Laws Against Domestic Violence. World Atlas 15.08.2018. – <https://www.worldatlas.com/articles/nations-without-domestic-violence-regulation.html> (25.02.2021).
28. Sild, A. Lähisuhtevägivald – süstemaatiline vägivald. Tallinn: Justiitsministeerium 2014. – <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/ida-harju-2014-lahisuhtevagivald-sustemaatiline-vagivald> (10.04.2021).
29. Seksuaalkurjategijate programm „Uus suund“. Tallinn: Justiitsministeerium. – <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/seksuaalkurjategijate-programm-uus-suund> (20.04.2021)
30. Seletuskiri Euroopa Nõukogu naistevastase vägivald ja pervägivald ennetamise ja tõkestamise konventsiooni juurde. Eesti Naisteühenduste Ümarlaud SA 2016. – http://www.enu.ee/lisa/611_Istanbuli%20seletuskiri.pdf (01.03.2021).
31. Soo, K. Paarisuhtevägivald Eestis – levik ja tagajärjed. Tartu: Tartu Ülikooli Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituut, Sotsiaalministeerium 2010. – <http://rahvatervis.ut.ee/bitstream/1/4022/1/Soo%2c%202010.pdf> (10.04.2021).
32. Sootak, J., Pikamäe, P. (koost). Karistusseadustik. Komm vlj. Tallinn: Juura 2021
33. Strategies for confronting domestic violence: a resource manual. New York: United Nations 1993. – https://www.unodc.org/pdf/youthnet/tools_strategy_english_domestic_violence.pdf (10.04.2021).

34. Statistika ülevaade. Kehaline väärkohtlemine lähisuhtes: menetlus- ja karistuspraktika. Kriminaalpoliitika lühianalüüs nr 3/2020. Tallinn: Justiitsministeerium 2020.
35. Šumskaite, L., Namicheishvili, S. The Social Policy of Combating Domestic Violence in Georgia and Lithuania. Vilnius: Vilnius University Faculty of Philosophy, Department of Social Work. – Socialine Teorija Empirija Politika ir Praktika 15(15):56, July 2017. – https://www.researchgate.net/publication/318737352_The_Social_Policy_of_Combating_Domestic_Violence_in_Georgia_and_Lithuania (26.04.2021).
36. Targad vanemad, toredad lapsed, tugev ühiskond. Laste ja perede arengukava 2012–2020. Tallinn: Sotsiaalministeerium 2011. – <https://www.sm.ee/et/laste-ja-perede-arengukava-2012-2020> (25.02.2021).
37. The Fundamental Rights Survey. Euroopa Põhiõiguste amet 2021. – <https://fra.europa.eu/en/data-and-maps/2021/frs?fbclid=IwAR0cWUGAvfleuj676v1N8v3CoIz9fAu119DQQxVTO54DTpjxJ822VoaPmKg> (12.04.2021).
38. TNS Emor. Eesti elanikkonna teadlikkuse uuring soopõhise vägivalda ja inimkaubanduse valdkonnas. Uuringu aruanne. Tallinn: Sotsiaalministeerium 2014. – http://lft.ee/admin/upload/files/Elanike%20hoiakud%20soop%C3%B5hise%20v%C3%A4givalla%20ja%20inimkaubanduse%20valdkonnas2014_aruanne_TNS%20Emor_1%C3%B5plik.pdf (02.03.2021).
39. Tuulik, M. Kuritegevus vähenes eelmisel aastal viis protsenti. Justiitsministeerium 2021. – <https://www.just.ee/et/uudised/kuritegevus-vahenes-eelmisel-aastal-viis-protsenti> (12.04.2021).
40. Valk, J. Ohvriabi uus seadus tõstab esile ohvri vajadused. – Pealinn 09.09.2020. – <https://www.pealinn.ee/tallinn/ohvriabi-uus-seadus-tostab-esile-ohvri-vajadused-n257654> (18.04.2021).
41. Violence against women: an EU-wide survey. Results at a glance. Luksemburg: Euroopa Põhiõiguste Amet 2014. – https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-at-a-glance-oct14_en.pdf (12.04.2021).

42. Visnapuu-Bernadt, P. Perevägivalla mõju lastele. Ettekanne Ida-Harju perevägivalla võrgustiku koolitusel 15.05.2014. Tallinn: Justiitsministeerium 2014. – <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/ida-harju-2014-perevagivalla-moju-lastele> (10.04.2021).
43. Vool, A. Lähisuhtevägivalla seadus. Rahvaalgatus 05.05.2020. – <https://rahvaalgatus.ee/initiatives/8ddd0f0c-6df5-43b1-911e-0cc398d2b5ad> (23.02.2021).
44. Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015–2020. Tallinn: Justiitsministeerium 2015. – https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/vagivalla_ennetamise_strateegia_aastateks_2015-2020.pdf (25.02.2021).
45. What Is Domestic Abuse? – Ühinenud Rahvaste Organisatsioon. – <https://www.un.org/en/coronavirus/what-is-domestic-abuse> (17.04.2021).
46. Ühtse praktika kokkulepped lähisuhtevägivalla kriminaalmenetlustes. Märjamaa 08.10.2020. – Prokuratuuri aastaraamat 2020. – <https://aastaraamat.prokuratuur.ee/sites/default/files/autorid/LSV%20%C3%BChtse%20menetluspraktika%20kokkulepped.pdf> (15.04.2021).
47. Ülviste, A. Lähisuhtevägivallakuritegudes läbiviidud kriminaalmenetluste analüüs. Tallinn: Riigiprokuratuur 2018. – <https://aastaraamat.prokuratuur.ee/sites/default/files/inline-files/LSV%20anal%C3%BC%C3%BCs%202018.pdf> (27.04.2021).

Kasutatud õigusaktid

Siseriiklikud õigusaktid

48. Isikuandmete kaitse seadus. – RT I, 04.01.2019, 11.
49. Julgeolekuasutuste seadus. – RT I, 26.05.2020, 10.
50. Karistusseadustik. – RT I, 10.07.2020, 18.

51. Korrakaitse seadus. – RT I, 03.03.2021, 4.
52. Kriminaalmenetluse seadus. – RT I, 29.12.2020, 10.
53. LasteKS. – RT I, 12.12.2018, 49.
54. Ohvriabi seadus. – RT I, 06.05.2020, 22.
55. Perekonnaseadus. – RT I, 27.10.2020, 15.
56. Prokuratuuriseadus § 1 lg 1. – RT I, 02.06.2020, 7.
57. Relvaseadus. – RT I, 03.07.2020, 4.
58. Riigi õigusabi seadus. – RT I, 22.12.2020, 45.
59. Tsiviilkohtumenetluse seadus. – RT I, 09.04.2021, 17.
60. Võlaõigusseadus. – RT I, 04.01.2021, 19.

Euroopa Liidu õigusaktid

61. Euroopa Nõukogu 11.05.2011 naistevastase vägivalla ja perevägivalla ennetamise ja tõkestamise konventsioon. – RT II, 26.09.2017, 2.
62. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2011/93/EL, 13. detsember 2011, mis käsitleb laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise ning lasteporno vastast võitlust ja mis asendab nõukogu raamotsuse 2004/68/JSK. ELT L 335, 17.12.2011, lk 1–14.
63. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu määrus (EL) 2016/679 27. aprill 2016, füüsiliste isikute kaitse kohta isikuandmete töötlemisel ja selliste andmete vaba liikumise ning direktiivi 95/46/EÜ kehtetuks tunnistamise kohta (isikuandmete kaitse üldmäärus). – ELT L 119, 4.5.2016, lk 1–88.

Leedu õigusaktid

64. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas nuo 2015-05-01. – <http://www.infolex.lt/ta/66150:str140#> (22.04.2021).

65. Republic of Lithuania Criminal Code. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimas, 26.09.2000 No VIII-1968 (23.04.2015 jõustunud redaktsioon nr XII-1649). – https://www.legislationline.org/download/id/7723/file/Lithuania_CC_2000_am2015_en.pdf (20.04.2021).
66. Republic of Lithuania law on protection against domestic violence. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimas, 26.05.2011 No XI-1425. – https://www.legislationline.org/download/id/5653/file/Lithuania_law_protection_against_DV_2011_en.pdf (20.04.2021).

Poola õigusaktid

67. Kodeks Karny. Act of 6 June 1997 The Penal Code. – https://www.legislationline.org/download/id/7354/file/Poland_CC_1997_en.pdf (26.04.2021).
68. The act of 29 July 2005 on counteracting domestic violence (Dz. U. Of 20 September 2005). – https://www.legislationline.org/download/id/6835/file/Poland_act_counteracting_domestic_violence_2005_am2012_en.pdf (26.04.2021).

Kasutatud kohtupraktika

Riigikohtu praktika

69. RKKKo 1-19-3377/32.
70. RKKKo 3-1-1-109-10.
71. RKKKo 3-1-1-158-05.
72. RKKKo 3-1-1-73-15.

Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika

73. EIKo 33401/02, *Opuz vs Türgi*.

74. EIKo 39272/98, *M.C. vs. Bulgaaria*.